T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

TİCARET SAVAŞLARININ BORSA ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mert YAŞAR

KOCAELİ 2021

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

TİCARET SAVAŞLARININ BORSA ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mert YAŞAR

Doç. Dr. Erhan ÖRUÇ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 24.02.2021/6

KOCAELİ 2021

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca desteklerini zaman ve mekân gözetmeksizin benden esirgemeyen, bu çalışmanın tüm aşamalarında karşılaşılan güçlüklerin aşılmasında bana yol gösteren, bu çalışma metninin biçim ve içerik yönünden son şeklini almasını sağlayan ve bu çalışma konusunu seçmem için bana cesaret veren değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Erhan Öruç'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca hayatımın her anında bana her daim güvenen, maddi ve manevi desteklerini koşulsuz ve sürekli hissettiğim sevgili anne ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ŞUBAT / 2021

Mert YAŞAR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **I**
ÖZET ..... **V**
ABSTRACT ..... **VII**
TABLOLAR ..... **IX**
ŞEKİLLER ..... **IX**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK YAKLAŞIMLAR **3**
1.1. TİCARET POLİTİKALARI **3**
1.2. TANIMLAMALAR **3**
1.3. TİCARETİN TARİHÇESİ **3**
1.4. ULUSLARARASI TİCARET TEORİLERİNİN GELİŞMESİNE ÖNCÜLÜK EDEN DÜŞÜNCE AKIMLARI **4**
1.4.1. Merkantilizm 4
1.4.2. Fizyokrasi 6
1.4.3. Klasik Liberalizm 7
1.5. ULUSLARARASI TİCARETE YOL AÇAN NEDENLER **9**
1.5.1. Toplam Arz-Toplam Talep Arasındaki Farklılık 10
1.5.2. Mal Fiyatlarındaki Farklılık 10
1.5.3. Malların Kalitesindeki Farklılık 10
1.6. SERBEST TİCARET Mİ KORUMACILIK MI **10**
1.7. SERBEST TİCARET **11**
1.7.1. Mutlak Üstünlük 14
1.7.2. Karşılaştırmalı Üstünlük 14
1.7.3. Heckscher-Ohlin Modeli 15
1.8. KORUMACILIK **16**
1.9. KORUMACILIĞIN HAKLI YÖNLERİ **16**
1.9.1. Milli Güvenlik 17
1.9.2. Bebek Endüstriler 17
1.9.3. Anti-Damping 17
1.9.4. Adil Ticaret 17
1.9.5. İşsizliğin Önlenmesi 17

1.9.6. Ödemeler Dengesinin İyileştirilmesi 18
1.9.7. Ulusal Pazar 18
1.9.8. İşgücü İstismarı 18
1.9.9. Çevrenin Korunması 18
1.9.10. Stratejik Dış Ticaret Politikası 19
1.10. SERBEST TİCARETİN HAKLI YÖNLERİ 19
1.10.1. Tüketicinin Sömürülmesi 19
1.10.2. Kaynak İsrafı 19
1.10.3. Rant Kollama 20
1.10.4. Teknolojik Gerilik 20
1.11. KORUMACILIK UYGULAMALARI 20
1.12. KORUMACILIĞIN EKONOMİ POLİTİĞİ 22
1.13. TÜRKİYE'NİN KORUMACILIK TARİHİ 23
1.13.1. Osmanlı Dönemi 24
1.13.2. Cumhuriyet Dönemi 24
1.14. SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ 25
1.14.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejileri 26
1.14.2. İhracata Dönük Sanayileşme Stratejileri 26
1.15. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ AMAÇLARI 27
1.15.1. Dış Rekabetten Korunma 27
1.15.2. Ödemeler Bilançosundaki Dengesizliklerin Giderilmesi 27
1.15.3. Ekonomik Kalkınma 27
1.15.4. Piyasa Aksaklıklarını Azaltma 28
1.15.5. Ekonominin Liberalleştirilmesi 28
1.15.6. İç Ekonomik İstikrarı Sağlama 28
1.15.7. Hazineye Gelir Sağlama 28
1.15.8. Otarşi 29
1.15.9. Dış Piyasada Tekel Gücüne Ulaşma 29
1.15.10. Dış Politikada Hedeflerini Gerçekleştirme 29
1.15.11. Sosyal, Kültürel ve Siyasal Amaçları Gerçekleştirme 29
1.16. DIŞ TİCARET POLİTİKASI ARAÇLARI 30
1.16.1. Gümrük Tarifeleri 30
1.16.2. Tarife Dışı Engeller 31
1.16.2.1. Miktar Kısıtlamaları 32
1.16.2.1.1. İthalat Kotaları 32
1.16.2.1.2. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları 32

1.16.2.1.3. İthalat Yasakları ve Ambargo 33
1.16.2.2. Mali Nitelikli Engeller 33
1.16.2.2.1. Döviz Kontrolleri 34
1.16.2.2.2. İthalat Teminatları 34
1.16.2.2.3. Sübvansiyonlar 34
1.16.2.2.4. Çoklu Kur Sistemi 35
1.16.2.2.5. Anti-Damping Vergisi 36
1.16.2.3. Görünmeyen Diğer Engeller 36
1.17. EKONOMİK ENTEGRASYON TÜRLERİ 36
1.17.1. Tercihli Ticaret Düzenlemeleri 37
1.17.2. Serbest Ticaret 37
1.17.3. Gümrük Birliği 37
1.17.4. Ortak Pazar 37
1.17.5. Ekonomik Birlik 38
1.18. ULUSLARARASI TİCARETTE DÜZEN 38
1.18.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 39
1.18.2. Dünya Ticaret Örgütü 42

İKİNCİ BÖLÜM

2. TİCARET SAVAŞLARININ GELİŞİMİ VE TRUMP SONRASI DÖNEM 44
2.1. TİCARET SAVAŞLARI 44
2.2. TİCARET TARİFELERİ 44
2.2.1. Tarife Dışı Engeller 45
2.2.2. Sübvansiyon Rejimi 45
2.2.3. Ticari Yaptırımlar 46
2.3. TARİFELERİN TARİHİ VE GÜNÜMÜZ 46
2.4. AMERİKAN PARANOYASI 48
2.5. TİCARET SAVAŞLARI, TRUMP VE ÖNCESİ 49
2.5.1. Önce Amerika 50
2.5.2. Ticaret Savaşlarını Anlamak 52
2.5.3. Ticaret Savaşlarının Kısa Tarihi 52
2.5.4. Ticaret Savaşlarının Artıları ve Eksileri 53
2.5.5. Ticaret Savaşının Gerçek Dünya Örneği 54
2.5.6. Çin ile Ekonomik Savaş 55
2.5.7. ABD-Çin Küresel Ticaret Savaşı 57
2.5.8. ABD-AB Ticaret Savaşı 60
2.5.9. Çin Örneği 62

2.6. ÇİN'İN YÜKSELEN EKONOMİSİ 62
2.6.1. Büyüme Oranı 64
2.6.2. GSYH 65
2.6.3. Üretim 67
2.6.4. Ticaret 67
2.7. TİCARETTE KAZAN-KAZAN STRATEJİSİ 72
2.7.1. Afrika'da Çin 72
2.8. PETROL TÜKETİMİNDE ÇİN VE HİNDİSTAN 74
2.9. TUKİDİDES TUZAĞI İLE ABD-ÇİN İLİŞKİLERİNE BAKIŞ 74
2.10. ZORLUKLAR VE KISITLAMALAR 78
2.11. GEÇMİŞTE ABD VE ÇİN İLİŞKİLERİ 79
2.11.1. ABD ile Rekabet Döneminde Çin-Rusya İlişkileri 80
2.12. ÇİN'İN ASKERİ HEDEFİ 81
2.13. ÇİN'İN AMERİKAN GÜCÜ ALGISI 82
2.13.1. Statükosunu Arttıran Çin 83
2.13.2. Öncelik: Ekonomik Gelişme 84
2.13.3. Xi Jinping ve Çin Rüyası 85
2.14. ÇİN'İN YENİDEN ORTAYA ÇIKIŞI VE ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ 85
2.15. ABD-TÜRKİYE TİCARET SAVAŞI 86
2.15.1. Çelik ve Alüminyuma Ek Vergi 87
2.15.2. Pastör Brunson Krizi 96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. UYGULAMA 99
3.1. EKONOMETRİK ANALİZ 99
3.2. LİTERATÜR ÇALIŞMASI 100
3.3. VERİ SETİ 103
3.4. BİRİM KÖK TESTLERİ 106
3.4.1. Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi 107
3.4.2. Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi 108
3.5. GECİKMESİ DAĞITILMIŞ OTOREGRESİF (ARDL) MODEL 109
3.6. UYGULAMA SONUÇLARI 110
SONUÇ 116
KAYNAKÇA 119
ÖZGEÇMİŞ 129

ÖZET

Özellikle son dört yıldır dünya gündeminde serbest ticaretin olumsuz etkileri siyasiler tarafından açıkça dile getirilmektedir. Trump'ın ABD başkanı seçilmesinden sonra ABD'deki şirketleri korumak amacıyla tarifelerde artış olabileceği ve serbest ticaret antlaşmalarının tekrar gözden geçirilmesi gerektiği yönünde tweetler artmıştır. Bu tweetler sonrasında tüm dünyada serbest ticarete sınırlamalar gelebileceği konusu gündeme gelmiştir. Bu dönemde birçok araştırmacı ticaret sınırlamalarının ülkelere etkilerini analiz etmeye çalışmıştır.

Çoğu gelişmiş ülkelerin yaklaşık 100 yıldır serbest ticareti savundukları göz önüne alındığında 2016 yılı dünya için bir milat kabul edilebilir. Çin ekonomisinin büyümesi ve yakın zamanda ABD ekonomisini geçmesi gündemde iken başkan Trump'ın korumacılık yanlı tavrı ekonomik birimler üzerinde ters bir etki yaratmıştır. Aslında, Başkan Trump Çin'in ekonomik avantajlarının ABD'li şirketlere zarar verdiğini farkındadır. Bu zararı minimize etmenin yolunun ise Çin, Hindistan ve Türkiye gibi ülkelere ek tarifeler koyarak, ulusal şirketlere avantaj sağlamaktadır. Böylece ulusal şirketlerde üretim artacaktır. Bu üretim artışı istihdama yansıyacak ve işsizlik oranı ciddi bir şekilde düşecektir.

Son 30 yılda dünya ekonomileri küreselleşme ile birlikte birbirine çok sıkı bağlanmıştır. Küreselleşme ile birlikte sadece şirketler değil sermaye de dünyada serbestçe hareket etmektedir. Fakat Trump'ın ticaret karşıtı ifadeleri özellikle yatırımcılarda ciddi endişeye yol açmıştır. Bu tür açıklamaların olduğu dönemlerde dünya genelinde hisse sendi piyasalarında ve döviz piyasalarında dalgalanmalar yaşanmıştır.

Bu bağlamda, bu çalışmada Trump'ın mesajları sonrası dünya genelinde oluşan ticaret belirsizliğinin BIST 100 endeksine etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Veriler zaman serisi içerdiği için öncelikle Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ve Phillips-Perron (PP) birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök test sonuçlarına göre modelleme Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Model ile parametreler tahmin edilmiş ve sonuçları yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Ticaret, Korumacılık, Ticaret Tarifeleri, Ticaret Savaşları, Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi, Phillips-Perron Birim Kök Testi, Otoregresif Dağılımlı Gecikme Modeli.

ABSTRACT

Especially in the last four years, the negative effects of free trade on the world agenda are clearly expressed by politicians. After Trump's election as President of the United States, he had tweeted about the possibility of rising tariffs in order to protect the U.S. companies, and is necessity to revise free trade agreements. After those tweets, some restriction on free trade could have been raised all over the world. Many researchers had tried to analyse the effects of trade limitations on countries in this period.

The year of 2016 can be accepted a milestone since politicians and economics in mostly developed countries have been supported free trade approximately a century. While the growth of the Chinese economy, and reaching and passing over the U.S. economy in the near future are in the spotlight of the World. The Protectionism view of President Trump causes negative effects on economic agents. Indeed, President Trump was aware of hurting effects of advantages of the Chinese economy to the U.S. companies. The way of the minimizing this hurt is that forcing additional tariffs to some countries such as China, India, and Turkey to stimulate national companies. Thus, national companies rise production. This increasing in production reflects to employment and reduces unemployment rate, significantly.

In the last 30 years, world economies have been very closely linked with globalization. By globalization, not only companies but also capital move freely in the world. But Trump's anti-trade statements have caused serious concern, especially among investors. During the periods of such statements, there had been fluctuations in stock markets and foreign exchange markets around the world.

In this context, the impact of the trade uncertainty occurring around the world after Trump's messages on the BIST 100 index is investigated in this study. Since, data contain time series, Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root test and Phillips-Perron (PP) unit root test is run, initially. According to the unit root test results, parameters are estimated modelling via Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Model and results are interpreted.

Keywords: Free Trade, Protectionism, Trade Tariffs, Trade Wars, Augmented Dickey Fuller Unit Root Test, Phillips-Perron Unit Root Test, Autoregressive Distributed Lag Model.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: ABD-AB Dış Ticaret Dengesi 2019 60
Tablo 2: ABD-Çin Dış Ticaret Dengesi 2019 68
Tablo 3: Çin'in Başlıca Ticaret Ortakları 2018 (Milyar Dolar) 71
Tablo 4: Demir ve Çelik Ticaretinde ABD ve Türkiye 2017 (Milyar Dolar) 90
Tablo 5: ABD-Türkiye Dış Ticaret Dengesi 2017 95
Tablo 6: ADF Birim Kök Testi Sonuçları 111
Tablo 7: PP Birim Kök Testi Sonuçları 112
Tablo 8: ARDL Kısa Dönem Tahmin Sonuçları 113
Tablo 9: ARDL Modeli Sınır Testi 114

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Ülkelerin İmalat Tarife Oranları (Yüzde) 41
Şekil 2: Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden GSYH Karşılaştırması 58
Şekil 3: Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Ekonomik Büyüme Oranları (Yüzde) 59
Şekil 4: ABD'nin Dış Ticaret Dengesi (Yüzde Değişim) 61
Şekil 5: ABD ve Çin'i Yıllık Reel GSYH Büyümesi Yönünden Karşılaştırma: 1980-2019 (Yüzde Değişim) 64
Şekil 6: ABD-Çin Karşılaştırması: Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden GSYH 1980-2018 (Yüzde Değişim) 65
Şekil 7: Çin ve ABD'yi Nominal GSYH, SAGP Cinsinden GSYH, Kişi Başına Nominal GSYH ve Kişi Başına SAGP Cinsinden GSYH Yönünden Karşılaştırma .66
Şekil 8: Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden GSYH (Trilyon Dolar) 67
Şekil 9: ABD ve Çin'i Gayri Safi Katma Değerli Üretim Yönünden Karşılaştırma: 2006-2016 (Trilyon Dolar) 67
Şekil 10: Çin'in Mal Ticaret Dengesi 1979-2018 (Milyar Dolar) 69
Şekil 11: Çin'in Mal İhracat Payı 1990-2017 (Yüzde Değişim) 70
Şekil 12: Dolar/Türk Lirası Kuru (Mart 2018) 88
Şekil 13: BIST 100 Endeksi (Mart 2018) 88
Şekil 14: Euro/Türk Lirası Kuru (Mart 2018) 89
Şekil 15: Dolar/Türk Lirası Kuru (Ağustos 2018) 91
Şekil 16: BIST 100 Endeksi (Ağustos 2018) 91
Şekil 17: Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) Yıllık Değişim Oranı 92
Şekil 18: Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Yıllık Değişim Oranı 93
Şekil 19: Dolar/Türk Lirası Kuru (Mayıs 2019) 94

Şekil 20: BIST 100 Endeksi (Mayıs 2019) 95
Şekil 21: Türkiye'nin ABD'ye Karşı Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar) 95
Şekil 22: BIST 100 Endeksi (Mayıs-Ekim 2018) 97
Şekil 23: Ticaret Politikası Belirsizliği Göstergesi (2016-2020) 104
Şekil 24: BIST 100 Endeksi (2016-2020) 106

GİRİŞ

Ülkeler arasında karşılıklı ticaretin başlaması ile birlikte korumacılık ve serbest ticaret kavramları da önem kazanmıştır. Korumacı politikaların uygulanmaya başladığı yıllarda durgunlukların olduğu ve uluslararası ticaret hacminde düşüşler yaşandığı görülmüştür. Serbest ticaretin uygulandığı yıllara gelindiğinde ülkelerden bir veya birkaçı bu ticaretten zarar görmeye başladığı vakit korumacı politikalar tekrardan sığınılan liman olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) kurularak ve daha sonra yetkilerinin genişletilmesi ile Dünya Ticaret Örgütü (WTO) adını alarak uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmıştır.

21. yüzyıl itibariyle küreselleşen bir dünyada bulunmaktayız. Bilgi çağı ve teknoloji çağı olarak tanımlanan 21. yüzyılda, kapitalist Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ekonomik, politik ve teknolojik anlamda üstünlüğünü komünist Çin Halk Cumhuriyeti'ne (Çin) kaybetmeye başladığı görülmektedir. ABD'nin bu üstünlüğünü koruyabilmek için yıllarca savunduğu serbest piyasa felsefesini terk ettiği ve Donald Trump'ın ABD Başkanı olması ticaret yaptığı çoğu ülkeye ticaret savaşları başlattığı görülmektedir. Bir tarafta savaş çıkarma potansiyeline sahip olan ama barış masası kuramayan kapitalist ABD'ye karşı, ticarette karşılıklı faydayı ve iç işlerine karışmama politikasını benimseyen komünist Çin bulunmaktadır.

Ticaret savaşlarının başlaması ile ülkeler, korumacılık politikasını uygulayarak hem yerli üreticilerini korumayı hem de ticaret savaşı başlatan ülkeye karşı bir misilleme yapmış olmaktadırlar. Korumacı politikaların uygulandığı geçmiş yüzyıllar, savaşlara ve ekonomik krizlere sebebiyet vermiştir. Son yıllarda ticaret savaşlarının küresel bir nitelik kazanması ile durgunluklar yaşanmakta, bu durgunluğun bir dünya savaşına veya büyük çapta bir ekonomik krize sebep olup olmayacağını ise zaman gösterecektir.

Küreselleşme sayesinde ülkeler birbirlerine entegre olmuş durumdadırlar. Bu durum, bir ülkenin ekonomik krize girmesi durumunda, o ülke ile ticaret yapan diğer

ülkelerin de bu krizden etkilenmesine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla mikro anlamda yaşanabilecek bir sorun, makro anlamda bir soruna dönüşebilmektedir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde korumacılık ve serbest ticaret kavramları ve haklı yönleri anlatılmaktadır. Uluslararası düşünce teorilerinin gelişmesine öncülük eden düşünce akımları ile dış ticaret politikasının amaç ve araçları da birinci bölümün konusunu oluşturmaktadır.

İkinci bölümde ticaret savaşları konusu ele alınmakta ve ticaret savaşlarının artılarını, eksilerini ve ABD Başkanı Trump'ın ticaret savaşları başlatmasının olası gerekçeleri anlatılmaktadır. Ayrıca geçmiş yıllardaki ABD-Çin ilişkisinin yanında, yükselen Çin ekonomisi büyüme, gayri safi yurtiçi hâsıla, üretim ve ticaret yönünden ele alınmakta ve aynı zamanda ticaret savaşlarının Türkiye'ye sıçraması ile birlikte Dolar/Türk Lirası kurundaki ve BIST 100'deki değişimler, bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde ise Trump'ın başlattığı ticaret savaşlarının dünyada yarattığı ticaret politikaları belirsizliği üzerine ampirik bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler zaman serisi olduğu için bu serilerin ekonomik model ile tahmin edilmeden önce bu serilerin durağanlığı önemli bir konudur. Serilerin durağanlığının testi için Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ve Phillips-Perron (PP) birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonra modelimiz Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Model ile tahmin edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1. TİCARET POLİTİKALARI

Bu bölümde ticaretin nasıl başladığı, hangi düşünce akımlarının ortaya çıktığı, korumacı ve serbest ticaret politikaları hakkında yapılan eleştiriler ve dış ticaret politikasının gerekliliklerinden bahsedilecektir. Ama öncelikle bazı kavramları tanımlamak gerekir.

1.2. TANIMLAMALAR

Eski dilde kullanılan "himaye" ve "himayecilik" terimleri sadeleşme akımından sonra "koruma" ve "korumacılık" olarak değişmiş ve iktisat literatürüne yerleşmiştir. Bu kavram batı dillerinde "protection" ve "protectionism" olarak ifade edilmektedir. İktisadi açıdan korumacılığın tersi "serbest ticaret" (free trade) olarak adlandırılır. Bu kavramı "iktisadi liberalizm" olarak da ifade etmek mümkündür. Serbest ticaret tanım olarak, milletlerarası mübadelede mal ve hizmet akışının hükümetler tarafından müdahalede bulunulmadığı bir ortamdır. Kavramlara açıklık kazandırmak açısından, "müdahale" ve "müdahalecilik" (intervention) sözcüklerini de açıklamak gerekir. Bir hükümetin, belirli ekonomik hedeflere ulaşmak için, piyasayı herhangi bir biçimde etkilemesine müdahalecilik denir ve en liberal rejimlerde bile devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekebilir. Döviz dengesini ve kurlarda istikrar sağlamak amacıyla, merkez bankasının yabancı para alması ya da satması işlemi, döviz piyasasına müdahale örneği olarak gösterilebilir. Bir başka örnek, devletin gelir dağılımındaki bozuklukları düzeltmesi için yaptığı düzenlemeler de olabilir (Tuncer, 2012: 239-240).

1.3. TİCARETİN TARİHÇESİ

İnsanlığın var olduğu andan itibaren ticaret de var oldu. İlk zamanlar ticaret, oldukça basit bir konuydu. Örnek olarak, bir ailenin insanları, yiyecek için komşuları ile değiş tokuş yaparlardı. Zaman geçtikçe, insanlar uzaklardan gelen yeni malların tadını almaya başlayınca ticaret gelişmeye başladı. Kabileler krallıklara, krallıklar da

imparatorluklar hâlini almaya başladıkça ticaret büyük önem kazandı. Ticaretin büyümesi, nüfuzlu tüccar sınıfını doğurdu ve bu tüccarlar, kâr peşlerinde koşarak zorluklara göğüs gerdiler. Tüccarların bu faaliyetleri, modern dünyanın şekillenmesinde büyük önem kazandı. Ticaret hacmi, tarihten bu yana inanılmaz boyutlara ulaşsa da, değişmeyen tek şey, ticaretin her zaman bireyler arasında olmasıdır (Mill, 2017: 21).

1.4. ULUSLARARASI TİCARET TEORİLERİNİN GELİŞMESİNE ÖNCÜLÜK EDEN DÜŞÜNCE AKIMLARI

Bu düşünce akımları merkantilizm, fizyokrasi ve klasik liberalizm olarak sıralanmaktadır. Bu düşünce akımlarının tanımları şunlardır:

1.4.1. Merkantilizm

1800'lü yıllara kadar merkantilizm, dünyadaki egemen sistemdi. Fakat dünyadaki sistemin merkantilizm olduğu biçiminde bir genelleme yapmak kolay olmamakla birlikte dünyanın çeşitli yerlerinde tam örgütlenememiş kabile ve toplulukların ekonomi modeli tarıma dayalıydı. Bu kabile ve topluluklar bugün de varlığını sürdürmekle beraber temsil ettikleri nüfus oranı ciddi bir biçimde azalmış durumdadır. Bu yüzden günümüzdeki küresel sistemi, kapitalist sistem olarak açıklamak daha doğrudur. Sistem olarak öteden beri var olan kapitalizmde, feodal beylerin egemen olduğu yani tarımdaki sermaye sahiplerinin egemen olduğu bir tarım kapitalizmi mevcuttu. Fakat bir piyasa düzeninin olmaması, bu sistemi kapitalizm olarak tanımlamakta bir kararsızlık yaratmaktadır. Ticaret kapitalizmi ise 15. yüzyılda merkantilizm ile başlayarak, merkantilizmin piyasa ekonomisi ile desteklenmemesi, aynı tarım kapitalizmindeki gibi tam olarak bir sistem hâlini almasına engel teşkil ediyordu. 17 ve 18. yüzyıllarda fizyokrasi akımının gelişmesi ile tarımsal kapitalizm, daha organize bir hal almıştır (Eğilmez, 2018: 24).

15. yüzyılda Avrupa'da etkili olan feodal yapıdan, merkantilizme geçiş sürecinde iki önemli faktör rol oynamıştır. İlki denizaşırı ülkelerdeki değerli madenlerin Avrupa'ya taşınması iken, diğeri tarımsal üretim tekniğinin gelişmesi sonucu geçimlik üretimden ticari üretime geçme aşamasıdır. Bu dönem İngiltere,

Belçika, Hollanda, Portekiz ve İspanya gibi Batı Avrupalı ülkelerin, dünya ticaretinde etkili olduğu dönemdir. Merkantilizm ile birlikte ticari kapitalizmin gelişmesi, piyasa ekonomisi ve sermaye birikiminin şartlarını hazırlamıştır. Merkantilizmin temel düşünce yapısında şu düşünceler mevcuttur.

- Ülkelerin zenginlikleri, sahip oldukları altın ve gümüş gibi değerli madenlerdir.
- Devlet ekonomik hayatta aktif bir rol alarak ekonomiye müdahalede bulunmalıdır.
- İhracat, ithalattan fazla olmalıdır. Yani dış ticarette fazla verilmelidir.
- Dünyadaki servet stoku sabit olduğundan, tüm ülkelerin aynı anda zenginleşmesi mümkün değildir. Birinin zenginliği, diğer ülkenin yoksullaşmasına sebep olur. Bu nedenden dolayı dünyadaki ülkelerin çıkarları arasında çatışmalar olmaktadır (Aslan, 2020: 2-4).

Merkantilizm, dünyanın zenginliğinin durağan olduğu ilkesine dayanır ve sonuç olarak, birçok Avrupa ülkesi, ihracatlarını maksimize ederek ve ithalatlarını gümrük vergileri yoluyla sınırlandırarak bu servetin mümkün olan en büyük payını biriktirmeye çalışmışlardır. Bir ulusun zenginliğinin gücünün en iyi şekilde ihracatının arttırılması ile mümkün olduğunu, dolayısıyla ticareti arttırma fikrine dayanmaktadır. İlk olarak 1500'lerde Avrupa'da yaygınlaşan merkantilizm, bir ulusun zenginliğinin ve gücünün en iyi şekilde, altın ve gümüş gibi değerli metalleri toplama çabasıyla ihracatı artırarak sunulduğu fikrine dayanmaktaydı. Oysaki serbest ticaret, bireyler, işletmeler ve uluslar için merkantilizme göre birçok avantaj sağlar. Serbest ticaret sisteminde, bireyler daha fazla uygun fiyatlı mal seçiminden yararlanırken, merkantilizm ithalatı kısıtlar ve tüketicilere sunulan seçenekleri azaltır. Daha az ithalat, daha az rekabet ve daha yüksek fiyatlar anlamına gelir. Merkantilist ülkeler neredeyse sürekli olarak savaşa girerken, kaynaklar için mücadele ederken, serbest ticaret sistemi altında faaliyet gösteren uluslar, karşılıklı yarar sağlayan ticari ilişkiler kurarak zenginleşebilirler (Bloomenthal, 2020).

Merkantilizmde, bir ülkenin ne kadar çok altını varsa o kadar varlıklı olması ile birlikte burada ülkeler, ucuz öz kaynak ithal ederek pahalı olan mamul mallarını

ihraç etmek için birbirleriyle yarışmışlardır. Bu yüzden Avrupalıların, yeni keşfedilmiş olan ve öz kaynak konusunda zengin Amerika kıtalarını sömürme girişimlerini anlamak hiç de zor değildir. Merkantilizm son derece kusurluydu. Ülkeler, ihracatını her zaman ithalatından üstün tutarlarsa ve tüm ülkeler aynı politikayı uygularlarsa, biri kaybetmek zorundadır. Devletler, halkı zenginleştirmese de ülkelerinin ihracattaki avantajlarını korumak için mal akışını saptıran vergi ve yasaları yürürlüğe koymuşlardır. Sonunda merkantilizm, yarardan çok zarar sağlayan bir kazan ya da kaybet hâline dönüşmüştür (Mill, 2017: 22).

1.4.2. Fizyokrasi

Fizyokratlar veya kendilerine dedikleri şekliyle "les économistes", François Quesnay (1694-1774) çevresinde gruplanmış bir Fransız ekonomist grubudur. Fizyokratlar, belirli politikaları savunmak için kendi basın organları olan ilk iktisadi düşünce okuludur. Fizyokratların, etkin oldukları zaman aralığı kısaydı (çeyrek asır veya biraz daha fazla). Fakat ekonomi politiğin gelişmesindeki etkileri, Paris'in o dönemin kültürel yaşamında işgal ettiği merkezi konumu sayesinde önemli ölçüde güçlüydü. Fizyokratlar, artık üretebilecek tek sektör olarak gördükleri tarımın gelişmesine kilit bir rol atfettiler.

Fransız Aydınlanması'nın Kartezyen akımıyla "doğal düzen" fikrini savundular. Özel mülkiyetin de doğal düzene girmesini kabul ederek, mülkiyet haklarının savunulmasını pozitif düzenin temel görevlerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Victor Riqueti, marquis of Mirabeau (1715-1789) ve diğer çeşitli fizyokratlar, tarımın üretme kapasitesini ve toprağın verimliliğini, doğanın bir armağanı olarak görmüşlerdir. Quesnay, Fransa'da hüküm süren durumu hesaba katarak, açıklaması biraz farklı olsa da, tarımın tek başına bir artık (üretim fazlası) verebileceğini düşünmekteydi. Dünya pazarlarındaki tarımsal ürünlerin fiyatlarını göz önüne alarak, en iyi teknolojilere başvurulduğunda Fransız çiftçiler, üretim maliyetlerini aşan değerde bir ürün elde edebiliyorlardı. Böylece Quesnay, ekonomik kalkınma için düzenlenmiş bir tarım sisteminin potansiyeline vurgu yapmıştır (Roncaglia, 2017: 48-49).

Quesnay, "Tableau Économique" (1756) çalışmasında mekanik bir saate benzer tek bir resimde, tüm bir ulusun sosyal zenginliğinin üretimini, dağıtımını ve kullanımını tasvir etmiştir. Üretim diyagramını çizdiği gibi, birbirine bağlı iki sektörde (tarım ve sanayi) üretim gerçekleşir. Para karşılığında tarım, sanayiye hammadde ve geçim kaynakları sağlarken, sanayi tarıma da teçhizat sağlar. Quesnay, tarımda çalışanlara "üretken sınıf", sanayide çalışanlara ise "kısır sınıf" tabirini kullanmıştır. İlki üretkendir çünkü tükettiğinden daha fazla buğday üretir. Tarımdan elde edilen net ürünü "doğanın saf bir armağanı" olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla ekonomik teorisi için doğanın kuralı anlamına gelen "fizyokrasi" tanımını kullanmıştır (Kurz, 2016: 27).

1.4.3. Klasik Liberalizm

Bu iktisadi görüş kurucusu kabul edilen Adam Smith ile başlamıştır. Smith, modern ekonominin babası olarak kabul da edilen 18. yüzyıl İskoç ekonomisti, filozofu ve yazardı. Smith, ilk kitabında "The Theory of Moral Sentiments" görünmez bir el fikrini önerdi. Smith ayrıca gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) kavramını yaratmasıyla ve ücret farklılıklarını telafi etme teorisiyle de tanınır. Bu teoriye göre, tehlikeli veya istenmeyen işler, işçileri bu pozisyonlara çekmenin bir yolu olarak daha yüksek ücretler ödeme eğilimindedir. Smith'in ekonomi alanına en dikkate değer katkısı, 1776 tarihli "Wealth of Nations" (Ulusların Zenginliği) adlı kitabıdır. "Wealth of Nations" ile Smith, klasik ekonominin temelini oluşturan fikirlerin çoğunu popüler hâle getirdi. Smith, bu çalışmasında insan toplumunu, mülkiyet haklarının ve sabit konutların olmadığı aşamadan, değişen konutlarla birlikte göçebe tarıma doğru evrimini tartışmıştır. Smith, serbest piyasayı ve sınırlandırılmış bir devleti savunmasına rağmen, devleti bir ülkenin eğitim ve savunma sektörlerinden sorumlu olarak görmekteydi. Ekonomide arz ve talep güçlerine rehberlik eden "görünmez el" fikrini benimsemiştir. Görünmez el teorisi, genellikle bireylerin refahıyla sonuçlanan bir şey olmaktan ziyade arz, talep ve kıt kaynaklar için rekabet yoluyla, serbest piyasalara ve kapitalizme verimlilik yönünde rehberlik eden doğal bir fenomen olarak tanımlanmaktadır. Smith'e göre, insanları topluma faydalı üretken arayışlara yönlendirmek için kurumsal bir çerçeve gereklidir. Bu çerçeve, özgür ve adil rekabeti korumak ve teşvik etmek için

tasarlanmış bir adalet sistemi gibi kurumlardan oluşur. Ancak bu çerçeveyi destekleyen bir rekabet olmalıdır (Sharma, 2020).

Adam Smith, fizyokratların düşüncelerinin "laissez faire, laissez passer" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) fikrini beğenmiştir, fakat üretimin kısırlığına ilişkin tutumlarını ise reddetmiştir. Fikirlerinin fizyokratların fikirlerinden daha dayanıklı olması beklenirdi, çünkü kısmen endüstri hakkında söyleyecek olumlu şeyleri vardı ve daha da önemlisi bunları İngiltere'deki Sanayi Devrimi arifesinde söyledi. Smith, ticaretin merkantilist düzenlemelerle boğulacağından korkmaktaydı. İskoç köylülerinin bile deriyle ayakkabı giymesinin aksine Fransız köylülerinin hâlâ tahta ayakkabı giydiklerini veya çıplak ayakla dolaştıklarını ilk elden kaydetti. Fizyokratlar gibi Smith de ticaret kısıtlamalarının yararlı, altının zenginlik olduğuna inanmıyordu. Altın basitçe paraydı, bir dolaşım çarkıydı, oysa ürün gerçek servetti. Adam Smith, piyasaların engellenmemiş genişlemesini özgürleştirici bir güç olarak gördü. Genişletilmiş ticaret, toprak aristokrasisinin artılarıyla satın alınacak yeni ürünleri getirdi. Piyasaların genişlemesi, ekonominin büyümesini sağlayacak ve işçiler ve tüccarlar sonunda ne efendiye ne de bürokrasiye bağlı olmayacak, özgür olacaklardı. Smith, ticaretin medenileştirici bir etkisi olduğuna inanmaktaydı. Smith'in ticari genişlemenin ve ilerlemenin doğal ve arzu edilen bir sonucu olarak gördüğü uyum ve denge, sonraki yüzyılların sosyal iyimserliğinin çoğunun kaynağıydı. Bu sosyal düzen için merkantilizm gereksizdi. Ekonomi, Tanrı'nın eliyle harekete geçirildiğinde Smith, herhangi bir iyileştirmeye gerek olmadığına inanmakla birlikte, onu tamir etme girişimlerinin sadece mekanizmayı bozacağını ve düzenli bir şekilde işleyişini de bozacağına inanmaktaydı (Canterbery, 2001: 44-45).

Smith, ulusu sadece mülk sahibi ve kültürel elitler yerine, tüm ücretli çalışanlardan oluşan bir toplum olarak görmüştür. Devlet adamlarının ulusun ekonomik işlerini planlayabileceği fikrini reddetmiştir. Merkantilizm servet transferine odaklanırken, Smith servet üretimine odaklanmıştır. Bir ülke yerli sanayiden daha ucuz veya daha iyi mallar tedarik edebiliyorsa, o ülke sanayisini avantajlı olduğu bir alanda çalıştırmalıdır. Her ülkede, serbest ticaret ve ticarete erişim her zaman insanların çoğunluğunun çıkarına olmuştur. Smith, merkantilizmin savaştan daha kötü olduğunu düşünüyordu; merkantilizmi, yeterince dikkat

çekmeyen "sessiz katil" olarak görmekteydi. Ticaretin, iktidar politikaları açısından iyi olduğunu savunmuştur. Smith'e göre düşmanlarınızla daha fazla ticaret, onlara karşı daha iyi savunma yeteneği anlamına gelir. Daha fazla ticaret, uluslararası ilişkilerin odağını askeri ilişkilerden diplomasiye kaydıracak ve bu da uluslararası toplumun gelişimini teşvik edecektir.

Güç dengesi, uluslararası istikrarın sağlanmasında temel mekanizmadır. Smith mutlak bir serbest ticaret savunucusu değildi. Birkaç durumda, yerli sanayinin yararına yabancı sanayiye yük bindirerek ticareti sınırlandırmanın gerekli olduğunu düşünmüştür. Ulusal savunmada yer alan sanayiye olan ilgisi bu açıdan ilk sırada geliyor. Smith, savunmanın zenginlikten daha önemli olduğu konusunda ısrar etmiştir. Yabancı bir ulusun zenginliği tehlikeli olabilir; bu onlara filoları ve orduları ellerinde tutmalarına ve üstün silahlar geliştirme fırsatına izin verir. İkincisi, bir ticaret savaşı çıktığında, misilleme önlemlerine izin verilmelidir. Üçüncüsü, ticaretin, örneğin bir savaşla kesintiye uğramasından kısa bir süre sonra, yerli sanayinin rekabet gücünü yeniden kazanması için zamana ihtiyacı olacaktır (Haar, 2009: 66-68).

1.5. ULUSLARARASI TİCARETE YOL AÇAN NEDENLER

Ticaret, ülkeleri birbirine bağlar ve önemli ölçüde ekonomik, politik ve sosyal bağımlılık yaratır. Çoğu ülke için ticaret, gelir ve iş yaratmanın kolay bir yoludur. Pek çok gelişmekte olan ülke için, genellikle kalkınma planlarının kritik bir bileşenidir. Bu nedenle, son derece entegre bir uluslararası politik ekonomide devletler, faydalarını en üst düzeye çıkarmak ve maliyetlerin ekonomilerine etkisini sınırlamak için ticareti serbestleştirmeye mecburdurlar. Devletler bunu yaparken, uygun şartları güvence altına almayave bu hedeflere ulaşmak için çeşitli politikalar benimsemeye çalışırlar (Obuah, Ndubuisi ve Dappa, 2017: 10).

Ülkelerin uluslararası ticarete yönlenmelerini gerektiren nedenler üç gruba ayrılır. Bunlar toplam arz-toplam talep arasındaki farklılıklar, mal fiyatlarındaki farklılıklar ve malların kalitesindeki farklılıklardır (Aslan, 2020: 2-3). Bu nedenler kısaca özetlenecektir.

1.5.1. Toplam Arz-Toplam Talep Arasındaki Farklılık

Ülkelerin ticaretini yapmış oldukları ürünlerin bazılarında yaşanan arz-talep dengesizliği, ülkelerin uluslararası ticarete yönlenmelerini sağlar. Ayrıca iklim ve doğa koşullarındaki farklılıklar, ülkelerin tarımsal üretimde dış ticarete yol açmalarını sağlamakla birlikte yetişmiş işgücü ve teknolojideki farklılıklar da sanayi üretim hacmini belirleyerek dış ticarete yol açar.

1.5.2. Mal Fiyatlarındaki Farklılık

Kaliteleri aynı olan malların fiyatlarında farklılık olması, uluslararası ticaretin nedenlerinden biri olarak sayılmaktadır. Tam rekabet piyasasındaki homojen mal varsayımı ile maliyetten kaynaklanan farklı fiyatlar, dış ticarete yol açar.

1.5.3. Malların Kalitesindeki Farklılık

Günümüz dış ticaretinde kalite farklılığı, önemli bir uluslararası ticaretin nedenlerinden biridir. Günümüzdeki en yaygın piyasa modellerinden biri, monopolcü (tekelci) rekabet piyasasıdır. Bu piyasada çok sayıda firma, ürün farklılaştırması yoluna gidip monopol (tekel) güce ulaşmaya çalışırlar. Bu sayede farklı tüketici tercihlerini karşılamış olurlar. Tüketici tercihlerindeki farklılık, gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti de arttırmış olur.

1.6. SERBEST TİCARET Mİ KORUMACILIK MI?

Uluslararası ticaretin, ticarete konulan kontrol düzeyine ilişkin iki zıt görüşü vardır; serbest ticaret ve korumacılık. Serbest ticaret, iki teoriden daha basit olanıdır ve ticarette herhangi bir kısıtlama olmaksızın bırakınız yapsınlar yaklaşımını savunmaktadır. Ana fikir, küresel ölçekte işleyen arz ve talep faktörlerinin, üretimin verimli bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacağıdır. Bu nedenle, ticareti ve büyümeyi korumak veya teşvik etmek için hiçbir şey yapılmasına gerek yoktur çünkü piyasa güçleri bunu otomatik olarak yapacaktır.

Buna karşılık korumacılık, piyasaların düzgün işlemesini sağlamak için uluslararası ticaretin düzenlenmesinin önemli olduğunu savunur. Bu teorinin savunucuları, piyasa verimsizliklerinin uluslararası ticaretin faydalarını

engelleyebileceğine inanmakta ve piyasayı buna göre yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Korumacılık birçok farklı biçimde mevcuttur, ancak en yaygın olanları tarifeler, sübvansiyonlar ve kotalardır. Bu stratejiler, uluslararası pazardaki herhangi bir verimsizliği düzeltmeyi amaçlar (Hayes, 2020a).

1.7. SERBEST TİCARET

Adam Smith'in "Wealth of Nations" kitabının bir sonucu olarak serbest ticaret, ekonomi alanındaki herhangi bir doktrinle rakipsiz bir entelektüel statüye ulaştı. 1776'dan bu yana yoğun incelemeye tabi tutulmasına rağmen, serbest ticaret bu özel konumu büyük ölçüde korumayı başardı. Serbest ticaretin doktrinsel gücü, ekonominin temel bir ilkesinden kaynaklanmaktadır: "Bireyler kendi aralarında gönüllü mal değişiminden kazanç elde edebildikleri gibi, ülkeler de sınır ötesi mal değişiminden kazanç sağlayabilir. Ticaretten elde edilen kazançlar ise işbölümünden, bireylerin veya ülkelerin belirli malların üretiminde uzmanlaşmasından kaynaklanır. Uzmanlaşma ve ticaretin faydaları birey, hane halkı, toplum, şehir, bölge ve ulus düzeyinde geçerlidir". Adam Smith sonrası ekonomi düşünürleri bu temel fikri kabul etmiş ve ticaretten elde edilen kazanımları genel olarak takdir etmişlerdir. Bireyler gibi ülkelerin de uzmanlaşma ve mübadeleden kazanmaya hazır oldukları fikri o kadar güçlüydü ki, çok azı bunu çürütmeye cesaret etmiştir. Hiçbir büyük düşünce okulu, tam otarşinin herhangi bir ticaretten üstün olduğunu iddia etmemiştir. Yine de, ticaretten elde edilen kazançlara karşı çıkmasalar da, Adam Smith'ten önceki çoğu filozof ve entelektüel, hâlâ ticaretin serbest olmaması gerektiğine inanıyorlardı.

Adam Smith'ten önceki ekonomik düşünürler, tamamen korumacı olmadıkları gibi, ondan sonraları da serbest ticareti sorgulanmayan bir dogma olarak kabul etmediler. Smith, serbest ticaret lehine ve korumaya karşı güçlü argümanlar geliştirdi. Ancak bu, iktisatçılar arasındaki sorunu tamamen çözmedi. İktisatçılar, yıllardan beri serbest ticaret doktrininin sınırlarını anlamaya çalıştılar ve bu nedenle korumanın muhtemelen avantajlı olabileceği birçok durumu araştırdılar. Bu nedenle, serbest ticarete yönelik her ciddi niteleme, Smith'in serbest ticareti ekonominin temel bir ilkesi olarak tanımlamasından sonra yazan iktisatçılardan gelmiştir (Irwin, 1996: 217-218).

Serbest ticaret, merkantilizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca sürekli rekabet eden serbest ticaret ve korumacılık, aslında ekonomide madalyonun birer yüzünü temsil eden alternatif yaklaşımlardır. Merkantilizm, ticareti sıfır toplamlı bir oyun olarak gören düşünce yapısıdır ve bir ülkenin zenginleşmesinin ancak diğer ülkenin fakirleşmesi durumunda mümkün olabileceğini iddia eder. Bu süreç uluslararası ticaretin hem politik hem de ekonomik yansımaları olan uluslararası çatışma hâlini aldı ve sömürgeciliğin yarışının hız kazandığı küresel sistem içinde devletlerin politik ve askeri gücünü arttırabilmesinin yegâne kaynağının ekonomiyi güçlendirmek olduğunu iddia etmektedir. Sonuçta bu süreç, sürekli ticaret fazlası vererek sermaye ve değerli metalleri arttırma gereği fikri, ısrarlı biçimde işlenmiştir.

Adam Smith (1776) kitabı ile serbest ticaretin küresel planda mutlak avantajlar yaratıp tüm katılımcıları zenginleştireceği fikri ile Anglosakson dünyada politik ve entelektüel hava aşamalı olarak merkantilizmden, ekonomik liberalizme kaymaya başladı. İzleyen dönemlerde ekonomik liberalizm, çeşitli değişimler geçirerek Batı dünyasının kalkınma ve küresel ekonominin oluşmasında kurucu yaklaşım olma unvanını korumuştur. 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde klasik liberalizm anlayışı ortaya çıktı ve merkantilizme meydan okuyarak serbest ticaretin faydalarını ve ülkelerin refahına katkıları savunulmaya başlanmıştır.

Uluslararası ticaretin gelişmesi, bu dönemlerde liberal iktisat düşüncesi ile özdeşleşen "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" (laissez faire, laissez passer) söylemi ile önemli bir etki doğurmuştur. Ekonomi için "serbest ticaret mi, yoksa korumacılık mı daha yararlıdır" sorusu merkantilist dönemden bu yana tartışılmaktadır. Serbest ticaret ile korumacılık arasındaki rekabet ekonomik milliyetçiler/realistler ile liberaller/neoliberaller arasında yaşanan tartışmaların ve çatışmaların esasını oluştururlar. Sanayileşme yolundaki ülkeler iç piyasayı ve yerli ekonomiyi koruma yolunda ilerlerken korumacılık politikasını tercih ederler. Sanayileşme aşamasını tamamlamış ve görece rekabet gücü yüksek olan gelişmiş ülkeler ise kurumsal yapılarını serbest ticaret söylemleriyle güçlü hâle getirdiklerinden rekabet üstünlüğünü sürdürmektedirler.

Liberal iktisat düşüncesi, korumacılığı serbest ticarete uzanan bir adım olduğu sürece gerekli görür. Ekonomik milliyetçiler ise korumacılığı hedef olarak algılamaktadırlar. Korumacı politikalar uygulamasının temel amacı, kısa vadede serbest ticaret veya devlet inşa etmekten ziyade, ülkenin yerli sanayisinin güçlendirilmesini esas alır. Gelişmekte olan birçok ülkede ulusal politikaların öncelikli hedefi sanayileşmedir ve gümrük vergilerinin asıl amacı ekonomide belirli sanayiler inşa etmektir. Korumacılık politikaları, bir ülkenin sanayisini ve kritik sektörlerini geliştirerek, iç pazarı yerli sanayinin ağırlıkta olmasına yol açarken yabancı ülke mallarının ise ülkeye girişlerine engeller konulur. Buradaki amaç iç pazarı yerli mallara açmak ve yeni gelişen sanayinin korunmasını ve gelişmesini sağlamaktır. Bu bağlamda korumacılığın iki temel boyutu vardır. Birincisi yerli firmaların dış dünya ile rekabet edebilmelerini sağlamak ve rakiplerine karşı üstünlük için teşvikler vermektir. İkincisi ise yerli firmalara tanınan düzenleme ayrıcalıklarıdır (Ünay ve Dilek, 2018: 8-10).

18. yüzyıl İskoç düşünürü Adam Smith ve bazı çağdaşları, devletlerin uyguladıkları merkantilist politikaların yanlış yönlendirildiğini ve özel çıkarlar tarafından etkilenmeye yatkın olduğunu vurgulayarak merkantilizmi sona erdirmekte son derece etkili olmuşlardır. Smith, bir ülkenin en iyi şekilde ürettiği şeylerde uzmanlaşmasını ve bu ürünlerin serbest ticaretini yapması durumunda toplumun zenginleşeceğini iddia etmektedir. Buna mutlak üstünlükler teorisi adını vermiştir. Ayrıca zenginliği, bir ulusun tüm bireyleri tarafından ürettikleri şeylerin toplamı olarak değerlendirir. Ona göre serbest ticaret, bazı durumlarda diğer ülkelerden mamul mal ithal edilmesi bile daha fazla zenginlik sağlar. Bir diğer serbest ticaret fikri ise karşılaştırmalı üstünlükler teorisidir. Smith, bir ülkenin en iyi şekilde üretebildiği malda uzmanlaşmasını savunurken, David Ricardo ise bir ülkenin, en düşük fırsat maliyeti ile üretebildiği mal üzerinde uzmanlaşmasını savunarak, diğer gereksinimleri ise değiş tokuş etmesi gerektiğini iddia etmektedir. Sonuç olarak bu iki kavram, mutlak üstünlükler ve karşılaştırmalı üstünlükler olarak bilinmektedir (Mill, 2017: 22-23).

1.7.1. Mutlak Üstünlük

Mutlak üstünlük kavramı, Adam Smith tarafından "Wealth of Nations" kitabında ülkelerin diğer ülkelere göre daha verimli üretebilecekleri malları üretme ve ihraç etme konusunda uzmanlaşarak ticaretten nasıl kazanç sağlayabileceklerini göstermek için geliştirilmiştir. Mutlak üstünlüğe sahip ülkeler, belirli bir mal veya hizmeti üretme ve satma konusunda uzmanlaşmaya karar verebilir ve mal veya hizmetin ürettiği fonları diğer ülkelerden mal ve hizmet satın almak için kullanabilir. Smith'in iddiasına göre, her birinin ürünlerde mutlak bir avantaja sahip olduğu ve daha sonra ticaretini yaptığı ürünlerde uzmanlaşmak, her biri diğer ülkelere göre mutlak bir avantaja sahip oldukları en az bir ürüne sahip oldukları sürece tüm ülkeleri daha iyi duruma getirebilir (Chappelow, 2020a).

Adam Smith, bir fabrikadaki işbölümünü ele almakla yetinmeyerek, bunun ülke ekonomisine nasıl etki edebileceğini de görebiliyordu. Bir çivi yapmak 18 kişi ile mümkünse, bir gemi yapmak geniş ölçekte bir işbölümünü mümkün kılar. Gemi, halat veya yelken üreticilerinin yanı sıra demircilerden, tuğlacı ve duvarcılara kadar bir işçi ordusuna ihtiyaç olduğunu belirtir. Smith, burada ülkelerin ucuza ürettikleri mallarda neden uzmanlaşmaları gerektiğini anlatır. Yabancı bir ülke, bize bir malı daha ucuza satabiliyor ise biz de verimli olduğumuz bir şeyden elde ettiğimiz gelir sayesinde o malı o ülkeden satın almamızın daha mantıklı olduğunu belirterek buna mutlak üstünlük adını vermiştir. Ayrıca devletlerin, yerli sanayilerini korumak için ithalat vergisini yükseltmelerinin zararlı olabileceğini belirterek, bu ülkelerin hane halklarının daha ucuza alabilecekleri malları daha pahalıya almalarını zorlamalarına yol açacağını ifade etmiştir (Thornton, 2017: 19-20).

1.7.2. Karşılaştırmalı Üstünlük

David Ricardo, bir ülkenin ticaretini yaptığı metaların hepsinin üretiminde, diğer ülkeden daha etkin bile olsa, uluslararası serbest ticaretin her iki ülkeye de fayda sağladığını iddia eden ve aynı zamanda sermayenin, uluslar arasında hareketsiz olması ile farklı bir uluslararası ticaret teorisine ihtiyaç duyulduğunu iddia eden ilk iktisatçılardan biriydi (Hunt ve Lautzenheiser, 2019: 188). Ayrıca mutlak üstünlüğün, uluslararası ticaretin oluşması için bir şart olmadığını ve karşılaştırmalı

üstünlük ile uluslararası ticaretin yeterli olduğunu savunan David Ricardo, bu açıklamasıyla teoriyi daha doğru bir kalıba sokmuştur (Eğilmez, 2018a).

Karşılaştırmalı üstünlük, bir ekonominin belirli bir mal veya hizmeti ticari ortaklarından daha düşük bir fırsat maliyetiyle üretme yeteneğidir. Karşılaştırmalı bir üstünlük, bir şirkete rakiplerinden daha düşük bir fiyata mal ve hizmet satma ve daha güçlü satış marjları gerçekleştirme yeteneği verir. Karşılaştırmalı üstünlük durumunda, bir şirket için fırsat maliyeti (yani kaybedilen potansiyel fayda) diğerininkinden daha düşüktür. Daha düşük fırsat maliyetine ve dolayısıyla kaybedilen en küçük potansiyel faydaya sahip olan şirket, bu tür bir avantajı elinde tutmaktadır (Hayes, 2020b).

1.7.3. Heckscher-Ohlin Modeli

Heckscher-Ohlin modeli, ülkelerin en verimli oldukları ve bol miktarda üretebilecekleri ürünleri ihraç etmelerini öneren bir ekonomi modelidir. Bir ülkenin verimli bir şekilde üretemeyeceği malların ithal edilmesini tavsiye eden bu model, ülkelerin ihtiyaç duydukları malları ithal ederek, fazlasıyla sahip oldukları malları orantılı bir şekilde ihraç etmelerini savunmaktadır.

Heckscher-Ohlin modeli, dünya genelinde kaynaklar dengesiz olduğunda bir ülkenin nasıl işlemesi ve ticaret yapması gerektiğini matematiksel olarak açıklamaktadır. Her biri kendi kaynaklarına sahip iki ülke arasında tercih edilen bir denge belirler. Model, ticarete konu olan mallarla sınırlı değildir. Aynı zamanda işçilik gibi diğer üretim faktörlerini de içerir. İşgücü maliyetleri bir ülkeden diğerine değişmektedir, bu nedenle, modele göre, ucuz işgücüne sahip ülkeler öncelikle emek yoğun mallar üretmeye odaklanmalıdır. Eli Heckscher tarafından 1919 yılında yazılmış olan bu makale, 1933'te öğrencisi Bertil Ohlin'in de katılmasıyla Heckscher -Ohlin modeli adını almıştır. Paul Samuelson 1949 ve 1953 yıllarında yazmış olduğu makalelerle bu modeli genişletmiştir. Bu model bazı çevreler tarafından Heckscher-Ohlin-Samuelson modeli olarak da anılmaktadır (Kopp, 2020).

1.8. KORUMACILIK

Korumacılık, genel olarak yabancı menşeli malların iç piyasaya girişini sınırlayarak veya iç piyasadaki yerli malların tercih edilmesini sağlamaya yönelik uygulanan düzenlemeler olarak tanımlanır. Bu kapsama; miktar sınırlaması, ithalat yasakları, gümrük vergi harçları koyulması ve döviz tahsis sınırlamaları gibi yöntemler başlıca korumacılık uygulamaları arasındadır (Ertürk, 2017: 91).

Korumacı politikalar genellikle bir ülke ekonomisindeki ekonomik aktiviteyi iyileştirmek amacıyla uygulanır. Korumacılığın erdemleri şiddetli tartışmaların konusudur. Korumacılığı eleştirenler, korumacılığın uzun vadede, ekonomik büyümeyi yavaşlattığı ve fiyatların artışına yol açarak enflasyonun yükselmesine neden olacağını vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla bu görüşü savunan iktisatçılar korumacılığın amacı olan ekonomik birimleri korumak yerine onlara zarar verebileceği dolayısıyla serbest ticaretin korumacılığa göre daha iyi bir alternatif olduğunu iddia ederler. Korumacılığın savunucuları, politikaların yurtiçi iş yaratmaya, gayri safi yurtiçi hâsıla üretimini artırmaya ve yerel ekonomiyi dış pazarda daha rekabetçi hâle getirmeye yardımcı olabileceğini ifade etmektedirler (Chappelow, 2020b). Dış alımı kısabilme ise korumacı dış ticaret politikası ile mümkün olmaktadır. Merkantilizm bu sayede korumacı politikaların sistemli olarak ilk kez uygulanmış olduğu dönemdir (Tomanbay, 2014: 21).

1.9. KORUMACILIĞIN HAKLI YÖNLERİ

Korumacılık ve serbest ticaret arasındaki sorunlar çok eskilere dayanmaktadır. Bu rekabet yalnızca kısa vadeli çıkarlardan çok, insan ve doğa ilişkilerine kadar dayanmakla birlikte bu sorun aslında bir zihniyet meselesidir. Korumacılığın haklı olduğu ile ilgili argümanlar milli güvenlik, bebek endüstriler, anti-damping, adil ticaret, işsizliğin önlenmesi, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, ulusal pazar, işgücü istismarı, çevrenin korunması ve stratejik ticaret politikası olarak sıralanmaktadır (Acar, 2018: 83-89).

1.9.1. Milli Güvenlik

Serbest ticaret, ithalatın yaygınlaşmasını sağlayarak dışarıya karşı bağımlılık yaratmaktadır. Savaş gibi olağanüstü durumlarda ithalatın yapıldığı ülkenin, mal satmama ihtimalini hesaba katarak, stratejik önemdeki sektörler korunmalı ve kendine yeterliliği olmalıdır.

1.9.2. Bebek Endüstriler

Bu argümanda kuruluşunu yeni tamamlamış olan, dış rekabete karşı tutunması mümkün olmayan endüstrilerin, rekabet gücü kazanması için korunmasını esas almaktadır.

1.9.3. Anti-Damping

Bazı firmalar mallarını dış piyasada, iç piyasadaki fiyattan daha da ucuza satarak, rekabeti bozmakta ve piyasayı ele geçirmektedir. Bu durum haksız rekabeti doğurmakla beraber yerli firmaları korumak için, adil fiyat ile uygulanmakta olan satış fiyatı arasından, haksız rekabeti engelleme açısından anti-damping vergisi alınmalısını sağlamaktadır.

1.9.4. Adil Ticaret

Korumacılığı savunanlar açısından ileri sürülen argüman şartların eşit olmasıdır. Burada esas olanın serbest ticaret değil, üretim ve maliyet açısından adil olan ticarettir. İşgücünün, çevre koşullarının ve teknolojik imkânların farklı olması ile yabancı firmaların, yerli firmalar karşısında avantajı söz konusudur. Bu avantajların ortadan kaldırılmaması durumunda yerli firmalar haksız rekabet maruz kalmaktadır. Bu avantajların ortadan kaldırılması için kota, tarife sübvansiyonların kaldırılarak koşulların eşit olması sağlanmalıdır.

1.9.5. İşsizliğin Önlenmesi

Korumacılık yanlıları, yerli firmaların dış rekabetten korunması durumunda işsizliğin düşmesine etkisi olacağını iddia etmektedirler. İthalata kısıtlama getirilerek, ithalata rakip olan firmaların iç taleplerinin canlanmasına ve siparişlerin artmasına yol açacağından üretimin artmasını sağlayacaktır. Artan üretim ile birlikte

bu firmalar, daha fazla işçi çalıştırmak isteyeceklerinden, korumacılık politikası, işsizliğin düşmesine katkı sağlamış olacaktır.

1.9.6. Ödemeler Dengesinin İyileştirilmesi

Bir ülkenin ithalatı, ihracatından fazla olması durumunda dış ticaret açığı vermiş olur. Dış ticaret dengesi, cari işlemler dengesinin bir parçasıdır. Cari işlemler dengesi ise dış ödemeler bilançosunun bir parçasıdır. Merkez Bankası'nın ödemeler bilançosu açığı olması durumunda döviz rezervlerinde erimeye ve dış borç alınmasına yol açmaktadır. Bu nedenle ithalat kısıtlanmalı, sermaye hesabı sıkı kontrol altına tutulmalı ve sermaye çıkışının olmaması gerekmektedir.

1.9.7. Ulusal Pazar

Yabancı firmalar, yerli firmaların da olduğu iç piyasaya girerek pazarın bir bölümünü ele geçirmektedirler. Emperyalist ve sömürgeci ülkelere hizmet eden çok uluslu şirketlerin pazara girmesi ile birlikte ülke ekonomisi, zayıf ve kırılgan bir hâle getirilmiş olmaktadır. Bu nedenle iç piyasa, yerli firmalara tahsis edilmeli ve gerekirse gümrük duvarları yükseltilerek, ekonomi dış rekabetten korumak gerekmektedir.

1.9.8. İşgücü İstismarı

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilmek için 15 yaşın altındaki çocukları ağır çalışma şartlarında ve düşük ücretle çalışmaya zorlamaktadırlar. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) standartlarına uymayan ülkeler ile ticaret yapılmamalı, bu ülkelere ambargo ve kısıtlamalar getirilmelidir.

1.9.9. Çevrenin Korunması

Gelişmekte olan ülkeler, geride kalmış teknoloji ile üretim yapmakta ve çevreye zarar vermektedir. Doğaya zehirli atıkların bırakılması ile hava ve su kirliliği gibi çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Çevreyi kirleten teknolojiler kullanarak üretim yapan ülkeler ile serbest ticaret yapılmamalıdır.

1.9.10. Stratejik Ticaret Politikası

Devletler, pazara ilk kez giren veya bir sektörde teknolojik üstünlüğe sahip olması için belirli endüstrilere koruma getirebilir. Bunlar vergi muafiyeti, sübvansiyon ve AR-GE desteği olarak sıralanabilir. Bu sayede firmaların üstünlük sağlayıp kar edecekleri sağlanırken aynı zamanda ülkeye de itibar sağlayacaktır.

1.10. SERBEST TİCARETİN HAKLI YÖNLERİ

Serbest ticaretin lehine ve korumacılığın aleyhine olan yani serbest ticaretin haklı olduğu argümanlar ise tüketicinin sömürülmesi, kaynak israfı, rant kollama ve teknolojik gerilik olarak sıralanmaktadır (Acar, 2018: 90-94).

1.10.1. Tüketicinin Sömürülmesi

İnsan ihtiyaçlarının giderilmesi, iktisadi faaliyetlerin asıl amacıdır. İnsana yani tüketiciye kaliteli malı ucuza alabilmesini sağlayacak ekonomik etkinlikler desteklenmelidir. Serbest ticaret, kalitenin arttırılıp fiyatın düşürülmesini amaçlarken, korumacılık ise kalitenin düşürülüp fiyatın yükseltilmesini teşvik etmektedir. Dış ticarette korumacılığın uygulanması ile ülke sınırlarından rahatça girişini engellemek için ithalata, tarife ve kotalar konmaktadır. Tarifeler, ithal maldan vergi alma amacını taşırken, kotalar ise ithalatı mal miktarı ile sınırlandırma anlamını taşımaktadır. Kısa vadede ikisi de, piyasadaki toplam arzın sınırlandırılmasını, fiyatların yükselmesini ve yerli firmaların kar marjlarının yükselmesine yol açarken, uzun vadede rekabetin olmayışı ile verimlilikte, kalitede ve mal çeşitliliğinde de azalmaya yol açar. Sonuç olarak korumacılığın uygulanması ile tüketiciler çeşit ve kalitesi daha düşük olan malları yüksek fiyatlardan almak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum yerli firmaya tüketicinin sırtından rant aktarırken, tüketicinin sömürülmesine yol açmaktadır.

1.10.2. Kaynak İsrafı

Korumacı politikaların uygulanması sayesinde kaynak dağılımındaki etkinlik bozulmakta, kaynakların yanlış sektörlere tahsis edilmesi ile kıt kaynaklar israf edilmektedir. Çünkü ithalatın sınırlandırılması ile yurt dışından daha ucuza temin edilebilecek mallar, yurt içinde daha fazla emek, sermaye ve girişimci

gerektirdiğinden kaynaklar israf olmaktadır. Serbest ticaret, her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malların üretilerek başka ülkeler ile ticaret yapmayı teşvik ederken, korumacılık ise karşılaştırmalı üstünlükten saparak, ülkeyi geri bırakan ve yoksul bir sürece götürmektedir.

1.10.3. Rant Kollama

Engel ve yasaklar rant doğurmakta, oluşan rantlar ise rant kavgasına yol açmaktadır. Korumacı politikaların uygulanması rant yaratırken, bu rantları ele geçirme faaliyetleri ise rantları kollamayı özendirmektedir. Yerli sanayi bir kez dış rekabetten korunmaya başlandığında, bundan yararlananlar korumanın devam etmesini ve düzenin sona ermemesini isteyerek, devlet yetkilileri ve bürokrasiyi ikna etmeye çalışırlar. Tarifelerin, korumacı politika aracı olarak kullanılması, vergi gelirlerinin yükselmesine neden olacaktır. Vergi artışı devletin hazinesine ek gelir olarak aktarılır. Kotaların kullanılması durumunda ithalatın daraltılması sonucunda yükselen fiyatlar sayesinde oluşan kota rantı ise ithalat lisansına sahip olan yerli firmalara aktarılmaktadır.

1.10.4. Teknolojik Gerilik

Yerli ekonominin ticaret engelleri ile dış dünyadan izole hâle getirilmesi durumunda iç piyasa, yerli firmalara kalmış olmaktadır. Dış rekabetten uzak, tekel ya da oligopolcü konuma gelme olanağı yakalayan yerli firmalar, arzı kısıp yüksek fiyatlarla, daha yüksek kar marjlarına ulaşma imkânına sahip olurlar. Rekabetten böylesine uzak bir ortamda, teknolojik konusunda, malların kalitesi konusunda veya fiyatın düşürülmesi konusunda bir önceliği olmaz. Yeni teknolojiler üretmek için AR-GE çalışmaları yapılmaması durumunda yerli sanayi, teknolojik olarak dış dünyadan geri kalarak dış piyasadaki rekabet gücünü de kaybetmiş olur. Bu sayede korumacı politikaların uygulanması, sadece tüketicileri olumsuz etkilemekle kalmaz, yerli üreticilerin durumuna da olumsuz bir etki yapabilir.

1.11. KORUMACILIK UYGULAMALARI

Avrupa ülkelerinin ticaret politikaları, sanayi devrimlerini kolaylaştırmada kullanılan önemli bir araçtı. Avrupa ülkeleri, sanayilerini korumak için çeşitli

korumacılık biçimleri kullandılar. İngiltere 1820 itibariyle, mamul malların ithalatında en yüksek gümrük vergisi oranını uyguladı. Bu nedenle, İngiliz tarımı yoğun bir şekilde korunuyordu. İç pazarın korunması, uluslararası rekabet için gerekli olan maliyet düşürme aracıydı. Başka bir deyişle, iç pazarın bu stratejisi, artan getiri ve ihracat genişlemesine yol açtı.

Devlet politikası, tarımsal ürün fiyatlarını yüksek tutmaya ve böylece çiftçiliği karlı hâle getirmeye yönelikti. Tarım, 1614-1689 yılları arasında (Corn Bounty Act) ve 1815 yılında getirilen (Corn Law) yasalarla ithalata karşı korunmaktaydı. Ayrıca buğday gibi bazı tarım ürünlerinin ihracatı da sübvanse edildi. Tarımsal ürünlere olan talebin buna karşılık gelen artışları, yenilik için fırsatlar yarattı. Buna ek olarak, gemi inşası geliştirildiğinde, İngiltere, 1651'de yürürlüğe giren ve bir koruma aracı olan Gemicilik Yasası (Navigation) aracılığıyla kendi gemilerini, deniz taşımacılığı ve balıkçılık için güvence altına aldı. Daha sonra, İngiltere sınaî, ticari ve denizcilik gücünün merkezi hâline geldi.

Ticaret politikaları, yeni doğmuş sanayileri korumak için ithalatı kısıtlamak veya uygulayıcı devletin lehine olduğunda serbestleşmiş pazarları teşvik etmek için kullanılabilir. Örneğin, bebek endüstrilerinin korunması, Fransa'nın sanayileşmesinde önemli bir faktördü. Napolyon savaşlarından sonra Fransız pazarı, ucuz İngiliz üretimi mallarla doluydu. Buna karşılık Fransız hükümeti, Fransız ekonomisini korumak için ithal mallara yüksek tarifeler uyguladı. Fransız mamul mal tarifesi 1805-1810'da istikrarlı bir şekilde yükseldi ve 1820-1826'da daha da yoğunlaştı. Ancak, 1830'larda tarımsal mallara uygulanan vergiler indirildi. 1840'lara ve 1850'lere kadar uzanan bu dikkate değer ticari liberalizasyon derecesini üç faktör açıklıyordu. İlk olarak, o zamanlar olduğu gibi, endüstriyel ve tarımsal gelişme bir miktar ilerleme kaydetti, bu nedenle aşırı koruma politikası gerekli görünmüyordu. İkincisi, Fransız sanayiciler ucuz hammadde ve makine ithalatıyla ilgileniyordu. Üçüncüsü, İngiliz hükümeti tarafından serbest ticaretin savunulması, Fransız politikacıları 1840 "Gümrük Vergisi Yasası" ile gümrük vergilerini düşürmeleri konusunda etkiledi ve Büyük Britanya ve diğer Avrupa ülkeleriyle (Portekiz hariç) tarife indirimi için ticaret anlaşmaları imzaladı (Obuah, Ndubuisi ve Dappa, 2017: 11-12).

Korumacılığın tarihi, iktisat doktrininde oldukça eski olup merkantilistlere kadar uzanır. Merkantilizmi savunanlar, serbest ticarete karşı korumacılığı savunmuşlardır. Bu sistemi uygulayan ülkeler, gümrük vergileri ile korumacı bir nitelik kazanmışlardır. 1567 yılında Lyon ipeklilerini, dış rekabete karşı korumak için gümrük vergisi uygulayan Fransa, Avrupa'da ilk himayeci gümrük vergisi koymuş ülke olarak bilinir. Fizyokratlar, korumacılığa karşı ilk güçlü tepkiyi vermiştir.

Klasik iktisatçılar ve Manchester Okulu tarafından da bu tepki sürdürülmüştür. Korumacılığa karşı serbest ticareti savunan klasikler, liberalizmi iktisadi politika olarak uygulayarak 19. yüzyılın sonuna kadar dünyaya egemen olmuşlardır. Alman Tarihçi Okul'undan List, 1840'larda milli ekonomi doktrini ile yeni kurulan sanayiler için korumacılık akımını başlatarak Alman gümrük birliğinin kurulmasını sağlamıştır. Bu akıma rağmen, serbest ticaret ve liberalizm Birinci Dünya Savaşı'na kadar etkisini sürdürmüştür. İki dünya savaşı arasındaki 20 yılda korumacılık akımı güçlenerek bütün dünyayı sarmıştır. Bu süreçte korumacılığın uygulanmasındaki sebep, 1931 yılında yaşanan Büyük İktisadi Buhran'dır. Bu tarihten sonra iktisadi liberalizm üstünlüğünü kaybederek yerini korumacılığa bırakmıştır. 1930 yılı sonrasında dünya ticareti aşırı korumacılığa kaymış ve küçülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra aşırı korumacılığın sakıncalarını önlemek ve dünya ticaretini serbestîye kavuşturma fikri ABD'den gelmiştir. Milletlerarası destek bulan ve gelişen bu hareket Clayton Planı olarak anılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler'in öncülüğü ile kurulan GATT ve OECD gibi kuruluşlar, korumacı politikalara son verip serbest ticareti geliştirmek için büyük bir akım başlatarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Tuncer, 2012: 240-241).

1.12. KORUMACILIĞIN EKONOMİ POLİTİĞİ

Korumacılığın siyasi olarak faydasının düşük olmasının nedeni, korumacı politikaların sosyal maliyet olarak ekonomik performansın zayıflamasıdır. Bir ekonomik krizin yokluğunda, liderler genellikle büyük reformlardan kaçınırlar, çünkü talep düşüktür ve statükoyu değiştirmek oldukça maliyetlidir. Genel

seçmenler, korumacılıktan duydukları hoşnutsuzluğu doğrudan ifade etmeyebilirler, ancak ekonomik koşullar kötüleşirse görevdeki politikacılara verdikleri desteği geri çekeceklerdir.

Kamu görevlileri, siyasi girişimcilerin kötü ekonomik koşulları, memnuniyetsiz seçmenleri harekete geçirmek ve kendilerine destek sağlamak için bir sorun olarak kullanabileceğinden endişeleneceklerdir. Siyasi muhalefet ve rekabetle karşı karşıya kaldıklarında hükümet yetkilileri, ticaretteki etkisiz engelleri azaltmak da dâhil olmak üzere ekonomik performansı iyileştirmenin yollarını keşfetme konusunda daha motive olacaklardır. Hatta istisnai durumlarda, yerel siyasi kurumlardaki bir değişiklik ile ticaret politikasını belirleyenlerin kadrosunu veya strateji tasarlarken karşılaştıkları teşvikleri değiştirerek ticaretin serbestleşmesini de teşvik edebilirler.

Ticaretin serbestleştirilmesinin itici gücü dış baskıdan da kaynaklanabilir. Bu baskı, diğer devletlerden veya Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası ekonomik kurumlardan, bir kredi veya diğer türden yardımları almak için bir koşul olarak piyasaları açmaya yönelik talepler şeklinde doğrudan ve spesifik olabilir. Ticaret ortakları bazen, hükümet ithalat engellerini kaldırmazsa (en azından belirli sektörlerde) ikili yardımı durdurmak veya pazarlarını kapatmakla tehdit ederler; ABD 1980'lerde ve 1990'larda Japonya'ya bu tür baskıyı defalarca uygulamıştır. Ayrıca hükümet yetkilileri, özellikle yerel bir siyasi dinleyici kitlesine, ticaretin serbestleştirilmesini başlatmaktan veya çok ihtiyaç duyulan dış fonları kaybetmekten başka seçenekleri olmadığını sıklıkla ilan ederler. Küreselleşen bir dünyada hükümet yetkilileri, yeni fırsatları kaçırma ve marjinalleşme riskiyle karşı karşıya kaldıklarından korumacı olarak kalmanın maliyetinin çok daha yüksek olduğuna karar verebilirler (Lukauskas, 2013: 246-247).

1.13. TÜRKİYE'NİN KORUMACILIK TARİHİ

Türkiye'deki korumacılık dönemleri, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki şekilde değerlendirilecektir.

1.13.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı döneminde, padişahlar tarafından yabancı devletlere veya onların vatandaşlarına tek taraflı olarak verilen ya da anlaşmalarla adli, idari ve mali hak ve imtiyazların tanımına kapitülasyonlar denir. İlk kapitülasyonun 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransızlara verildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemde bu tür hak ve imtiyazların sakıncaları belli olmamış; fakat zaman içinde siyasi ve askeri gücün zayıflaması ile kapitülasyonların mahzurları ortaya çıkmaya başlamıştır. Hak ve imtiyazları ele geçiren yabancı ülke vatandaşları, Osmanlı Devleti'nde her türlü vergiden muaf tutuldukları gibi, bu ülkelerin malları gümrükten rahatça geçip imparatorluğa girebiliyordu. Bu sayede kapitülasyonların yürürlükte olduğu dönemlerde korumacılıktan söz etmek mümkün değildir.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndaki ortamdan yararlanarak 1914-1915 yıllarında çıkardığı iki kanun ile kapitülasyonları fiilen kaldırmıştır. Fakat bu davranışı başta müttefiki Almanya ve sonra da İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmeyerek Sevr Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile İstanbul Hükümeti, kapitülasyonların 1914 yılı öncesindeki hâli ile süreceğini ve şimdiye kadar bu imtiyazlardan yararlanmamış devletlere de uygulanacağını kabul etmiştir. Özet olarak Osmanlı döneminde korumacılık, kapitülasyonların etkisi ile uygulanamamış, ülke serbest pazar ve yarı sömürge hâline gelmiştir. Verilen haklar ve imtiyazlar sayesinde dışa bağımlılık, Osmanlı Devleti'nin çöküşünün gerçek ve önemli nedenlerinden biri olduğu geniş çevrelerce kabul edilmektedir (Tuncer, 2012: 255-256).

1.13.2. Cumhuriyet Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden kötü bir korumacılık mirası devralmıştır. 1921 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanan anlaşma, kapitülasyonlara karşı başlatılan ilk mücadele olmakla birlikte bu anlaşmanın 7. maddesinde hak ve imtiyazların geçersiz sayıldığı kabul edilmiştir. Lozan Konferansında, Batılı devletler hak ve imtiyazların devamında ısrar etmişlerdir. Türkiye'nin bu koşulları kabul etmemesi sonucunda görüşmeler kesilmiş ve Türkiye'nin azimli tutumu sayesinde müttefikler geri adım atmak zorunda kalmışlardır. Böylece Lozan Anlaşması 24

Temmuz 1923 yılında imzalanarak dört yüz yıldan beri süregelen kapitülasyonlar kaldırılarak, Türkiye mali ve ekonomik açıdan egemenliğine kavuşmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıç yılları kanun, kararname ve tebliğlerle çok düzensiz bir hâlde olan gümrük mevzuatı, Lozan Anlaşması ile kabul edilen beş yıllık bir ara dönem sonrasında 1 Haziran 1929'da ve 1499 sayılı Gümrük Kanunu ile düzene girmiştir. Bu kanun ile birlikte ilk kez "Gümrük İthalat Umumi Tarifesi Cetveli" yürürlüğü konularak, spesifik esasa dayalı bu tarife sayesinde Türkiye'de bilinçli ve sistemli olarak korumacılık dönemi başlamıştır. 1930-1994 yılları arasında yaklaşık 34 yıllık dönemde korumacılık, değişik aşamalardan geçmiştir. Yerli sanayi kurmak ve dış rekabete karşı korumaya yönelik teşvik politikaları, iktidarda bulunan hükümetler tarafından değişik şekillerde uygulanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı ve izleyen dönemlerde korumacılık politikasında değişiklikler yaşanmıştır. 1952'de Türkiye, GATT Anlaşması'na imza atarak ek protokol 1953'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 6202 sayılı Kanun ile kabul edilip onaylanmıştır. Bu sayede 1952'den beri GATT'ın üyeleri arasında giren Türkiye, dış ticarette kotalar, miktar kısıtlamaları ve ithalat yasaları koymamayı kabul etmiştir. Nitekim 1983 yılından itibaren Türkiye, ithalatı bütünü ile libere etmiş ve verdiği taahhütleri peyder pey yerine getirmiştir. 1963 yılında Ankara Anlaşması imzalandıktan sonra Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gümrük birliği oluşturmak istemiş, sonrasında gümrük tarifelerinde yapılacak indirimler ve Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum konuları ile sorunlar yaşamıştır. Bu sorunlar sayesinde Türkiye'de korumacılık, tekrardan güncel hâle gelerek önem kazanmıştır (Tuncer, 2012: 256-257).

1.14. SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

Sanayileşme stratejileri, ithal ikameci sanayileşme stratejisi ve ihracata dayalı veya dışa açık sanayileşme stratejisi olmak üzere ikiye ayrılır. Bir ülke, ithal ikameci sanayileşme stratejisini uygulamaktaysa, o ülkede "Korumacı Dış Ticaret Politikası", eğer ihracata dayalı sanayileşme stratejisi uygulanmaktaysa o ülkede de "Serbest Dış Ticaret Politikası" hüküm sürmüş olur (Tomanbay, 2014: 18).

1.14.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi

Bu ekonomik kalkınma stratejisi; ithalatın payının, toplam arz içinde düşürülerek yurtiçi üretimde payının arttırılmasını amaçlamaktadır. Bu sanayileşme stratejisinde, ithal edilmekte olan mal veya mal gruplarına kısıtlama getirilmeli ve o mal yurtiçinde üretilmeye başlanmalıdır. Bu stratejinin uygulanmasında bir taraftan yerli üretim desteklenirken, diğer taraftan da koruyucu dış ticaret politikası uygulanır. İthal ikameci politikanın amacı, ekonominin dış etkenlere karşı bağımlılığını azaltarak dövizden tasarruf sağlayıp hızla sanayileşme amaçlanmaktadır.

Tarıma dayalı az gelişmiş ülkeler, bu politikayı sanayileşmiş ülkelerdeki gibi yapılar oluşturmak ve ekonomik yapıyı modernleştirmek amacı ile bir araç olarak kullanırlar. İthal ikameci politika, uygulamada dayanıksız tüketim mallarından başlanarak ara malları ve yatırım mallarında ikame ile devam eder. Fakat uygulama aşamasında dayanıksız tüketim mallarının ikamesinden ara malları ve yatırım malları ikamesine geçiş aşaması hiç kolay olmamaktadır. Bu yüzden de başlangıçta amaçlanmış olan birçok hedefe ulaşılamamaktadır (Tomanbay, 2014: 18-19).

İthal ikameci bir politikanın uygulanabilmesi, o ülkenin iç pazarının belli bir büyüklükte olmasını gerektirmektedir. İç pazarı küçük ve az nüfusa sahip ülkelerde bu politikayı uygulamak rasyonel olmamakla birlikte kaynak israfına yol açmaktadır. İthal ikameci sanayi politikasının başarılı olabilmesi, sanayi dallarından hangilerinin seçileceği ve hangi önlemler ile ne kadar süre korunacağının dikkatlice belirlenmesi gerekmektedir (Koç, Şenel ve Kaya, 2018: 5).

1.14.2. İhracata Dönük Sanayileşme Stratejisi

İhracata dönük sanayileşme stratejisinde ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malları ihraç ederek kalkınmayı amaçlarlar. Yani mevcut kaynakları, yurtiçinde tüketmek amacı ile üretmek yerine ihracat yapmak amacı ile üretimini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Dışa dönük bir sanayileşme stratejisi olan bu politikada ülkeler, hangi sektörde uzmanlaşmaları gerektiğini detaylıca belirlemelidirler (Züngün ve Dilber, 2010: 224). İhracata dönük sanayileşme stratejisi, 1980 sonrasında sermaye hareketlerinin, özelleştirmelerin ve dış ticarette

serbestleşmenin önem kazanması neticesinde, gelişmekte olan ülkelere Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) tarafından önerilmiştir (Soyyiğit, 2010: 137).

1.15. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ AMAÇLARI

Dış ticaret politikasındaki asıl amaç bir ülkenin kendisinde fazla olan malı satabilmesi ve kendisinde olmayan malları ithal etmesini amaçlamaktadır. Fakat uygulamada her ülke kendi amaçları doğrultusunda dış ticaretini şekillendirmekte ve müdahale etmektedir. Dış ticaret politikasının amaçları genel olarak şu şekilde tanımlanmaktadır (Çalışkan, 2020: 298-299), (Tomanbay, 2014: 27-28), (Seyidoğlu, 2003: 118-120).

1.15.1. Dış Rekabetten Korunma

Dış ticaret politikasının en önemli amaçlarından biri olan bu amaçta, ithalatın ya yasaklanması ya da gümrük tarifesi, kota ve benzer araçlarla kısıtlama getirerek ithal malların ülkeye girişi yasaklanır veya kısıtlama getirilerek, ithal malların yurtiçinde fiyatlarının yükselişi sağlanmış olur. Böylelikle yerli sanayiyi dış pazarlardan gelen ucuz mallar karşısında rekabetten korunması sağlanmış olur.

1.15.2. Ödemeler Bilançosundaki Dengesizliklerin Giderilmesi

Ülkelerin dış ödemeler bilançolarında arada sırada büyük açıklar meydana gelebilir. Dış ödemeler bilançosunda özellikle cari açığın olması, ekonomik kalkınmada sorunlar yaratabileceği gibi, bu açığın büyümesi ekonomik sorunlar da yaratabilir. Bu yüzden dış ticarete müdahale ederek cari açığı gidermek bir gerekçe hâlini alır. Cari açığı gidermek için en önemli müdahale dış ticarettir. Çünkü cari açığın ortaya çıkmasına yol açan en önemli kalem dış ticarettir. Dış ticaret açığının kapanması, cari açığın da kapanmasına yol açar.

1.15.3. Ekonomik Kalkınma

Dış ticaret politikası uygulanırken ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar hesaba katılır veya uluslararası ekonomik gelişmeler, bu politikayı uygulamada belirleyici olabilir. Ekonomik kalkınmayı sağlamak için dış ticaret politikası

uygulanabileceği gibi ekonomik olarak kendine yeten bir ülke oluşturmak için de dış ticaret politikası uygulanabilir.

1.15.4. Piyasa Aksaklıklarını Azaltma

Bu amaçta, yerli sanayi dış rekabete açılarak rekabetçi bir piyasa oluşması amaçlanırken aynı zamanda tekelleşme engellenmiş olur. Piyasa, dış rekabete açılarak oluşan rekabetçi ortam karşısında, ülke içerisindeki tekelleşme eğilimleri engellenerek ekonomik kaynakların daha verimli kullanılması sağlanmış olur.

1.15.5. Ekonominin Liberalleştirilmesi

Günümüzdeki ülkelerin çoğunda uygulanmakta olan ekonomi politikasının serbest piyasa olması, liberal bir dış ticaret politikası uygulamalarını gerektirmektedir. Bu sayede dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi sağlamış olurlar. Ülkeler, hem ülke içerisindeki özel girişimin önünü açarak hem de yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek amacı ile bu dış ticaret politikasını uygularlar.

1.15.6. İç Ekonomik İstikrarı Sağlama

İşsizlik ve enflasyonun olması, iç ekonomik istikrarın bozulması anlamına gelmektedir. Eksik istihdamın olduğu ülkeler, işsizlik sorununu çözmek amacı ile gümrük tarifeleri ve kotalar koyarak korumacı bir dış ticaret politikası izleyebilirler. Toplam talebin yabancı mallardan yerli mallara kayması hedeflenirken, aslında karşıdaki ülkenin ihracatında azalma olacağı için, işsizlik karşıdaki ülkeye de ihraç edilmiş olur.

Yurtiçindeki malların arzında daralma olması, fiyat artışına yol açarak enflasyon oluşmasına sebep olabilir. Ülkeler bu durumda ise arz tıkanıklıklarını gidermek için söz konusu malların ithalatını kolaylaştırarak fiyat istikrarını sağlamaya çalışmaktadırlar.

1.15.7. Hazineye Gelir Sağlama

Dış ticaret politikasının bir diğer önemli amacı, hazineye gelir sağlamaktır. Bütçenin en önemli kaynaklarından birisi gümrük vergileri olmakla birlikte, bütçe

gelirleri yetersiz olduğunda devletler gümrük tarife oranlarını arttırırlar. Böylelikle hazineye gelir sağlanarak bütçe açıklarını gidermek amaçlanır.

1.15.8. Otarşi

Geçmiş yıllarda kimi ülkeler ekonomik ve politik rejimleri gereği, kendi kendine yetebilme anlamına gelen 'otarşi' uygulamaya çalışmışlardır. Bu dış ticaret politikasının amacı, diğer ülkeler ile ekonomik bağlarını minimum düzeye getirmek amaçlanmaktadır. Bir ülkenin zenginliği ne kadar çok olursa olsun, her türlü kaynağa ve olanağa sahip olabilmesi gerçekle bağdaşmamaktadır. SSCB ve Doğu Bloku ülkeleri, bu dış ticaret politikasını Batılı Kapitalist ülkelere karşı uygulamaya çalışmışlardı. Fakat SSCB'nin yıkılması ile bağımsızlığa kavuşan ülkeler, tekrardan dünya ekonomisi ile bütünleşmişlerdir.

1.15.9. Dış Piyasada Tekel Gücüne Ulaşma

Bu dış ticaret politikasını uygulayan ülkelerin amacı, bazı ülkeler ihraç ettikleri mallarda uluslararası piyasada tekel gücüne ulaşmak isterler. Bu ülkeler, tek üreticisi olduğu ürünlerin ihracatına sınırlandırmalar getirerek benzer malı üreten ülkeler ile anlaşmalar yapıp kartel oluşturabilirler. Bu sayede, uygulayacakları yüksek fiyatlar ile ticaret hadlerini lehlerine çevirmeyi amaçlarlar.

1.15.10. Dış Politika Hedeflerini Gerçekleştirme

İki ülke arasındaki yakın politik ilişkiler, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin de gelişmesine katkı sağlayabilir. Askeri bakımdan kritik kabul edilen bazı malların veya teknolojilerin, düşman ülkelere satışı yasaklanabilir ya da dost ülkelere ticari ödünler verilerek gümrük indirimleri sağlanabilir. Bu dış ticaret politikası amacı ile dış politika hedefleri gerçekleştirilmiş olur.

1.15.11. Sosyal, Kültürel ve Siyasal Amaçları Gerçekleştirme

Bu amaç ile ülke içinde belli endüstriler desteklenebilir, gelir dağılımı bir sosyal sınıf lehine veya aleyhine değiştirilebilir. Aynı zamanda diğer ülkeler ile ekonomik ilişkiler, politik amaçlar sayesinde geliştirilmiş olur. Ayrıca çevreyi ve doğal kaynakları koruma amacı ile bu dış ticaret politikası uygulanabilir.

1.16. DIŞ TİCARET POLİTİKASI ARAÇLARI

Devletler, dış ticaret politikasında hedeflerine ulaşmak için birtakım araçlar kullanırlar. Dış ticaret politikası araçları olarak tanımlanan bu araçlar, tarifeler ve tarife dışı engeller olmak üzere iki gruba ayrılır (Şahin, 2020: 114).

1.16.1. Gümrük Tarifeleri

Ülkeler, dış ticaretlerine ekonomik yararlarını arttırabilmek amacı ile çeşitli politikalar uygulayarak müdahalede bulunmaktadırlar. Ülke ekonomilerinin o andaki durum ve gereksinimleri, hangi amaç kapsamında müdahalede bulunmalarını gerektirir. Farklı amaçlar için farklı müdahale araçları kullanılmakla birlikte en yaygın müdahale aracı, gümrük vergisi veya gümrük tarifeleridir.

En eski ve aynı zamanda en çok tercih edilen dış ticaret politikası aracı olan gümrük tarifeleri, ulus devletlerin kurulması ve ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesi sonrası devletler, dış ticaretlerine gümrük tarifeleri aracılığıyla müdahalede bulunmuşlardır. Merkantilizmin korumacı bir dış ticaret politikası olması sebebi ile orta çağ dönemlerinde, dış ticarete gümrük vergileri ile müdahalede bulunulmuştur. Gelişen ekonomik koşullar ve ülke gereksinimleri, gümrük tarifelerinin konulduğu amaç ve esasların zaman içerisinde değişikliğe uğramasına sebep olmuştur.

Gümrük vergilerinin konulmasındaki iki amaç: hazineye gelir sağlanması ve yerli sanayiyi dış rekabet karşısında korumaktır. Ülkeler kimi zaman hazine gelir sağlama amacı ile gümrük vergileri koymakta iken, kimi zamanlarda da yerli sanayilerini dış rekabet karşısında korumak amacı ile ithal edilen mallara gümrük vergisi koymaktadırlar. Merkantilist dönemde uygulanan ithal mallara gümrük vergisi, hazineye gelir getirme amacı taşırken, sanayileşmenin gelişmesi ve artan rekabet, gümrük vergisini yerli sanayiyi dış rekabet karşısında koruma amacına dönüşmüştür (Tomanbay, 2014: 31-32).

Tarife, ticarete konu olan mallar üzerindeki dolaylı bir vergidir. Dolaylı vergi ile bir üretim faktörüne uygulanan doğrudan verginin aksine, bir meta üzerinden alınan vergi kastedilirken, ticarete konu olan mallar denildiğinde, gerçekte veya

potansiyel olarak uluslararası alanda takas edilen mallar kastedilmektedir. Tarifeler, ticarete konu olan mallara uygulandığından, hem bir ithalat tarifesi hem de bir ihracat tarifesi belirlenebilmektedir (Greenaway, 1983: 45). İthalatçı ülke tarafından uygulanan ve tek taraflı olan tarifeler otonom tarife olarak adlandırılırken, fiziki birimler üzerinden (adet, metre vb.) alınan vergiler, spesifik vergi olarak ve malların değeri üzerinden alınan vergiler ise ad valorem vergi olarak adlandırılmaktadır (Şahin, 2020: 114-115).

1.16.2. Tarife Dışı Engeller

Tarife dışı engeller dağılımsal sonuçları bakımından (güvenlik düzenlemeleri, gümrük prosedürleri, devlet satın alma uygulamaları ve yerel içerik kuralları), tarifeler ve kotalar ile benzerlik gösterir. Ancak kazananların ve kaybedenlerin kimliğinin yanı sıra genel refah etkilerinin belirlenmesi genellikle daha zordur. İthal veya ihraç edilen, fiyatlar ve miktarlar üzerindeki etkileri belirsizdir ve önceden tanımlamak zordur.

Tarife dışı engeller, çeşitli nedenlerle hükümetler ve onların yararlanıcıları için oldukça caziptir. Devlet yetkilileri, tarife dışı bir engelin amacının korumacılık olmadığını, bunun yerine meşru bir kamu politikası hedefini ilerletmek olduğunu iddia edebilirler. Örneğin, yabancı malların ulusal güvenlik standartlarını karşılamasını zorunlu kılan bir düzenleme, gerçek bir kamu güvenliği endişesini makul bir şekilde ele alabilir, ancak ithalatın azaltılması gibi istenmeyen sonuçlar doğurabilir.

Bununla birlikte güvenlik düzenlemesi, korumacı niyetini gizlemek için basitçe bir hile olabilir. Düzenlemenin meşru olup olmadığına karar vermek son derece zordur, çünkü ilgili bilim tartışmalı olabilir ve ülkeler büyük ölçüde farklı kamu güvenliği standartlarına sahip olabilir. Örneğin, 1989'da Avrupa Birliği, ABD'den ithal edilen hormonlu sığır eti ürünlerini yasaklama kararı aldı ve bu tür sığır eti ürünlerini tüketmenin uzun vadeli sağlık sonuçlarının bilinmediğini iddia etti. ABD ise bu iddiaları hiçbir bilimsel kanıtın desteklemediğini ve bu güvenlik düzenlemesinin gerçek amacının, Avrupa sığır etinden daha ucuz ve daha kaliteli

olan ABD sığır etini, dışarıda tutmak olduğunu iddia etmiştir (Lukauskas, 2013: 240).

Tarife dışı engeller, ihracata sınırlandırma getirip ithalatta azalma hedefleyen bir politika olmanın ötesinde, ihracat sayesinde üretimi teşvik etmeyi de amaçlamaktadır. Tarife dışı engeller; miktar kısıtlamaları, mali nitelikli engeller ve görünmeyen diğer engeller olmak üzere üç başlıkta sınıflandırılmaktadır (Şahin, 2020: 116).

1.16.2.1. Miktar Kısıtlamaları

Tarife dışı araçların en yaygın olarak kullanıldığı miktar kısıtlamaları; ithalat kotaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalat yasakları ve ambargo olarak sıralanmaktadır (Şahin, 2020: 116).

1.16.2.1.1. İthalat Kotaları

İthalatı değer veya miktar olarak sınırlandırma işlemi, ithalat kotaları olarak adlandırılır. İthalatı birim olarak da sınırlandırabilmek mümkünken, parasal olarak kısıtlamak da mümkündür. Bu kota ile yerli sanayiyi dış rekabetten korumak amaçlanabileceği gibi dış ödemeler dengesini iyileştirmek de amaçlanabilir.

Kotalar uygulama açısından farklılıklar göstererek, hangi ülkeden ithalatın yapılacağı önceden belirlenmiş ise selektif kota adı anılırken, hangi ülkelerden temin edileceği önceden belirlenmemiş ise global kota adı ile anılmaktadır (Aslan, 2020: 131). Yerli üretimi koruması ve dış ödemeler açığını kapatması ile kotalar, gümrük tarifelerine kıyasla daha hızlı ve daha etkin sonuçlar verilmesini sağlamaktadır (Şahin, 2020: 116).

1.16.2.1.2. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

İthalatçı ülkenin piyasasını bozması sebebiyle ihracat yapan ülkeye kısıtlama getirmesi olarak tanımlanan bu uygulama, bir nevi kota uygulaması olarak da ifade edilebilir. Bu uygulamada ithalat ve ihracat yapan ülkeler karşılıklı görüşmeler yaparak ikna ve gönül rızası gereği ihracatçı ülkenin daha az mal ihraç etmesini

sağlamaktır. İthalatçı ülke, ihracatçı ülkenin ihracatını kısıtlayarak, yerli sanayisini korumayı amaçlamaktadır (Şahin, 2020: 117).

Japon otomobillerinin, Avrupa ülkelerindeki ve ABD'deki otomobil üreticilerini sıkıntıya sokacak düzeye ulaşması, bu ülkelerin Japonya ile gönüllü ihracat kısıtlaması uygulamasına gitmelerini sağlamıştır. Anlaşmayı kabul eden Japonya, bu ülkelere belirli miktar üzerinde otomobil satışı yapmayacağını kabul etmiştir. Japonya'nın anlaşmayı kabul etmemesi, ithalatçı ülkelerin ek vergi veya kota gibi uygulamalara gitmesine yol açabilirdi (Eğilmez, 2012).

1.16.2.1.3. İthalat Yasakları ve Ambargo

İthalat yasakları ile ülkeye mal girişinin tamamen yasaklanması amaçlanır. Temel amaçları ise ülkedeki kıt olan döviz kaynaklarını, lüks ve gereksiz mallara harcanmasını önlemek için döviz kaynaklarında tasarruf etmek, yerli üretimin dış rekabet karşısında korunması, dış ticaret açığının giderilmesi ile halk sağlığı ve kamu düzenini korumak amaçlanmaktadır (Aslan, 2020: 135-136).

İthalat yasağı uygulamasını ülkeler, çeşitli nedenlerle uygularlar. Bu nedenler ekonomik ve ekonomik olmayan nedenlerdir. Ekonomik nedenler; yerli sanayinin dış rekabetten korunması, dış ticaret açıklarının azaltılması ve lüks malların dışalımını engellemek olarak sıralanabilir. Ekonomik olmayan nedenler ise genel ahlakı ve halk sağlığını korumak ve siyasi nedenler olarak sıralanmaktadır (Tomanbay, 2014: 61-62). Ambargo ise ekonomik, askeri ve politik sebeplerle belirlenen malların ithalat ve ihracatının tümüyle yasaklanması olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2020: 118).

1.16.2.2. Mali Nitelikli Engeller

Fiyat mekanizmasının işleyişine zarar vermeden, ithalata kısıtlama getirip ihracatı teşvik eden mali nitelikli engelleri; döviz kontrolleri, ithalat teminatları, sübvansiyonlar, çoklu kur sistemi ve anti-damping vergisi olarak sıralanmaktadır (Şahin, 2020: 118).

1.16.2.2.1. Döviz Kontrolleri

Hükümetin, her türlü döviz işlemini kontrol etmesi döviz kontrolleri olarak adlandırılır. Döviz kontrollerinin tamamen hükümet tarafından kontrol edilmesi, sabit kur sisteminin uygulandığı ve kota uygulamalarının geçerli olduğu ekonomilerde mümkündür. Kota uygulaması mal akımına sınırlama getirirken, döviz kontrol uygulaması ise döviz akımına sınırlama getirmektedir. Bu uygulama ile ithalatçı firmaların, mevcut döviz rezervlerine göre ithalat yapması amaçlanmaktadır. İthalatçı firmalar ilk olarak kotaya tabi malı ithal etmek için ithalat lisansı alır ve sonrasında da gerekli dövizi merkez bankasından temin ederler.

Merkez bankası ise ithalat önceliğine göre dövizi, belirlediği resmi kur üzerinden satar. Merkez bankasının belirlediği kur da serbest piyasadaki kurdan daha düşük olmakla birlikte, ülke parasının da aşırı değerlenmesine sebep olur. Burada ülkedeki kıt döviz rezervleri ile zorunlu malların ithalatı amaçlanırken aynı zamanda ülkeden doğrudan sermaye çıkışına engel olmak amaçlanır (Aslan, 2020: 137-138). Döviz kontrolünü ağırlıklı olarak az gelişmiş ülkeler uygulamaktadır. Bu sayede döviz rezervlerinde tasarruf ederek bir taraftan kalkınmasına, diğer taraftan da lüks tüketim mallarındaki ithalatı önlemeyi amaçlamaktadırlar (Şahin, 2020: 121).

1.16.2.2.2. İthalat Teminatları

İthalatçı firmanın, ithalat ücretinin belirli bir tutarını, ithalat öncesinde merkez bankasına yatırma zorunluluğu, ithalat teminatları olarak adlandırılır. İthalat tamamlanana kadar bu tutar bankada bloke edilerek ithalatın tamamlandığını gösteren belgelerin, merkez bankasına ibraz edilmesi ile teminat geri ödenmiş olur. Bu uygulamada, ithalatçı firmanın dövizini kısıtlama yolu ile ithalatına sınırlama getirmek ve dış açıkları gidermek amaçlanır. Bir dış ticaret politikası aracı olan bu uygulama, merkez bankası aracılığı ile yürütüldüğünden aynı zamanda bir para politikası aracıdır (Aslan, 2020: 139).

1.16.2.2.3. Sübvansiyonlar

Devletler, gümrük tarifesi veya kota uygulayarak yerli üretimlerini destekleyebilecekleri gibi yerli üretime sübvansiyonlar getirerek de

destekleyebilirler. Devlet, yurtiçinde bazı malların daha fazla üretilmesine karar verdiğinde, o malların üretimlerine sübvansiyon desteği verebilir. Devletin iki amacı vardır. İlki yerli üretimlerini, tarife veya kotalar getirmeden arttırmak ve diğeri de, malların dünyadaki satış fiyatına devam ederek, tüketicilerin refahlarını korumuş olmak.

Devlet, üreticilere bir taraftan üretilen ürünün dünyadaki satış fiyatı ile yani serbest piyasada belirlenmiş fiyattan satış gerçekleştirilmesini talep ederken diğer taraftan da üreticilerin üretimlerini arttırmalarını talep eder. Fakat bazı üreticiler, serbest piyasadaki fiyat ile rekabet edemeyebilir. Üretimin artması maliyetleri de arttıracağından, üreticiler satış fiyatının arttırılmasını ileri sürerler. Devlet bu konuda devreye girerek malın dünya fiyatı ile üretici maliyeti arasındaki farkı, üreticiye sübvansiyon ile öder. Bu sübvansiyon desteği, devlet hazinesinden ödenir. Tüketiciler de malı aynı fiyattan almaya devam ettiği için, tüketici kaybı yaşamazlar (Aslan, 2020: 139).

Devletler, ihracatı teşvik etmek için ihracat sübvansiyonu ile ihracatçılara dolaysız ödeme yaparak yerli üreticileri destekleyebilmektedirler. İhracat sübvansiyonu, belirli sektör ve ürünlere uygulanabileceği gibi tüm ihraç ürünlerine de uygulanabilmektedir. Devletler, ihracat sübvansiyonu ile istidamda artış ve dış ödemeler bilançosundaki dengesizliklerin giderilmesini amaçlamaktadır (Şahin, 2020: 119).

1.16.2.2.4. Çoklu Kur Sistemi

Çoklu kur sistemi ile ithalata kısıtlama getirilip kıt olan döviz kaynaklarında tasarruf sağlamak ya da ihracatı özendirerek döviz girdilerinde artış amaçlanmaktadır. Çoklu kur sisteminde serbest döviz kuru ve resmi kur olmak üzere ikili kur sistemi uygulanmaktadır. Serbest döviz kuru yüksektir. İhracatın teşvik edildiği ürünlerde uygulanır. Resmi kur ise düşüktür. İthalinin zorunlu olduğu ürünlerde uygulanmaktadır (Şahin, 2020: 121). Çoklu kur sistemi ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelerde uygulanmıştır. İhracını özendirmek istedikleri sektörlere yüksek kur uygulanırken, ithal edilen zorunlu mallara karşı ise düşük kur uygulanmıştır (Tomanbay, 2014: 66).

1.16.2.2.5. Anti-Damping Vergisi

Bir ürünün yurtiçindeki fiyatına göre yurtdışında daha ucuza satılması anlamına gelen damping; tek seferlik, yıkıcı ve sürekli olmak üzere üç şekilde yapılmaktadır. Dampingli malların bir ülkenin piyasasına girmesi ile o ülkenin yerli üreticileri, dampingden zararlı çıkmaktadırlar. Bu durumda ithalatçı ülke, fiyatında düşme olan ithal malın fiyatını yükselterek aradaki farkı anti-damping vergisi olarak almaktadır (Şahin, 2020: 119-120). Dış ticarette dampingi genelde iç piyasada monopol (tekel) konumuna ulaşmış güçlü firmalar yapmaktadır (Tomanbay, 2014: 74).

GATT'ın (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) 1 Temmuz 1968'de yürürlüğe giren ve anti-damping yasası olarak bilinen 6. maddesinde; bir ülkeden diğerine ihraç edilen bir ürünün fiyatı, normal değerinin altında ise ithalatçı ülkenin ticaretine girmiş sayılacağından, ithalatçı ülkenin dampingi dengelemek ve önlemek için söz konusu ürüne damping marjından daha büyük olmayan miktarda bir anti-damping vergisi uygulanabileceğini bildirmiştir (Dale, 1980: 4).

1.16.2.3. Görünmeyen Diğer Engeller

Teknik, idari ve çeşitli düzenlemeler ile ülkeler, dış ticaretlerine kısıtlamalar getirebilmektedirler. Halk sağlığı, güvenlik ve çevrenin korunması gibi devletin getirdiği bazı standartlar, görünmez engeller olarak tanımlanmaktadır. Hijyen ve sağlık açısından ithal edilen birtakım ürünlere engellemeler getirilebileceği gibi ithal edilen ürünlerin ambalaj ve etiketlerinin belirli standartlarda olması istenebilir (Şahin, 2020: 121-122).

1.17. EKONOMİK ENTEGRASYON TÜRLERİ

Ekonomik entegrasyon teorisi, bir araya gelen ülkeler arasındaki ticaret engellerini azaltmayı veya ortadan kaldırma amaçlamaktadır. Ekonomik entegrasyonun derecesi, tercihli ticaret düzenlemelerinden serbest ticaret alanlarına, gümrük birliğine, ortak pazarlara ve ekonomik birliklere kadar değişiklik gösterebilmektedir (Salvatore, 2013: 301-302).

1.17.1. Tercihli Ticaret Düzenlemeleri

Tercihli ticaret düzenlemeleri, katılımcı ülkeler arasındaki ticarette üye olmayan ülkelerle ticarette daha düşük engeller sağlamaktadır. Bu, ekonomik entegrasyonun en serbest düzenleme şeklidir. Tercihli ticaret düzenlemesinin en iyi örneği, 1932'de Birleşik Krallık tarafından üyeler ve Britanya İmparatorluğu'nun bazı eski üyeleriyle kurulan İngiliz Milletler Topluluğu Tercih Planı'dır.

1.17.2. Serbest Ticaret

Serbest ticaret, üyeler arasındaki ticarette tüm engellerin kaldırıldığı, ancak her ulusun üye olmayanlarla ticaret yapmak için kendi engellerini koymuş olduğu ekonomik entegrasyon biçimidir. Serbest ticarete en iyi örnekler, 1960 yılında Birleşik Krallık, Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç ve İsviçre tarafından oluşturulan Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA), 1993 yılında ABD, Kanada ve Meksika tarafından oluşturulan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve 1991 yılında Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay tarafından kurulan Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) gösterilmektedir.

1.17.3. Gümrük Birliği

Gümrük birliği, serbest ticarette olduğu gibi üyeler arasında ticarette herhangi bir tarifeye veya başka engellere izin vermemekle birlikte, ticaret politikalarını (ortak tarife oranlarının belirlenmesi gibi) dünyanın geri kalanına uyumlu hâle getirir. Gümrük birliğine en iyi örnek, 1957'de Batı Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından oluşturulan Avrupa Birliği (AB) veya Avrupa Ortak Pazarı'dır.

1.17.4. Ortak Pazar

Ortak pazar, üye ülkeler arasında emeğin ve sermayenin serbest dolaşımına izin vererek gümrük birliğinin ötesine geçen ekonomik entegrasyon türüdür. Avrupa Birliği, 1993'ün başında ortak pazar statüsüne ulaşmıştır.

1.17.5. Ekonomik Birlik

Ekonomik birlik, üye devletlerin para ve maliye politikalarını uyumlu hâle getirerek veya hatta birleştirerek daha da ileri gider. En gelişmiş ekonomik entegrasyon türü olan ekonomik birliğe en iyi örnek, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulmuş olan Benelüks'tür.

1.18. ULUSLARARASI TİCARETTE DÜZEN

Merkantilist döneme kadar uzanan serbest ticaret ve korumacılık kavramları, tarih boyunca bir süre serbest ticaretin bir süre de korumacılığın yoğunluk kazandığı dönemler olmuştur. 20. yüzyıldaki iki dünya savaşı arası dönem, korumacılığın aşırı boyutlarda uygulandığı dönemdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) çerçevesinde çeşitli düzenlemeler yapılarak serbest ticaretin geliştiği, tarife ve kotaların ise azaldığı döneme girilmiştir.

Petrol krizi sorunu 1970'li yıllarda baş gösterince yeni korumacılık akımları geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulması sonrası, ticaretin serbestleştirilmesi amacı ile önemli düzenlemeler yapılmıştır ve ticarette küreselleşme hız kazanmıştır. Fakat 2008 yılında yaşanan küresel krizin sonrası, başta ABD olmak üzere büyük ülkelerin dış ticaretleri, yeniden kısıtlamalar ile gündeme gelmiştir. Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması, dünyada serbest ticaret ortamı yaratmış olsa da tekstil gibi ticaretine kısıtlama getirilen sektörlerin olması, serbest ticaret ile çelişen uygulamaların da yaygın olduğu bir gerçektir. Uluslararası ticaret politikaları devletlerin, dış ticarete dolaylı ya da dolaysız olarak müdahalede bulunmalarını ifade etmektedir. Devletler, kota veya gümrük tarifesi gibi çeşitli düzenlemeler ile dış ticarete doğrudan müdahalede bulunabilecekleri gibi, iç ekonomik dengedeki sorunlara karşı da önlem alarak dış ticarete müdahale edebilirler (Aslan, 2020: 111-112).

Üretim ve dış ticaret, geçmişte üretim faktörleri ve ülkeler arası mal değişimi olarak tanımlanmakta iken günümüzde daha karmaşık bir hâl almıştır. İnternetin ve haberleşme ağlarının gelişmesi ile birlikte devletlerin serbestleşmeyi savunan görüşleri desteklemesi ile ekonomide küreselleşme büyük bir hız kazanmıştır.

Uluslararası ticaret yalnızca mal ve hizmetlerin elde edilmesinin yanı sıra artık büyüme, kalkınma ve döviz rezervlerinde artış sağlama gibi unsurlarla ekonomi politikalarını şekillendirmektedir.

GATT ile başlayan ve Dünya Ticaret Örgütü ile devam eden, dünya ticaretinde serbestleşme, tarife ve kotaların kaldırılmasının ve bilgi teknolojileri ile taşımacılıktaki teknolojik ilerlemeler, dünya ticaret hacminde artışlara yol açmıştır. Dünya ekonomisi bugün hâlâ ticarete dair kısıtlamalara tâbidir. Tarife ve kotalar ne kadar azaltılırsa azaltılsın, görünmez engeller gibi önlem alması zor olan kısıtlamaların miktarı artmaktadır. Ticaretin serbestleşmesi için her ülkenin istek ve çabaları gerekmektedir. Ülkelerin; ekonomik büyüme, kalkınma ve dış ticaret açısından milletlerarası kurumlara katılmaları önemli olmakla birlikte uluslararası ticareti arttırmak ve üretime dair engelleri kaldırmak ise mutlak zorunluluk taşımaktadır. Bu amaçlara ulaşmak için Dünya Ticaret Örgütü'nün yanı sıra uluslararası ticaretin, üretimin artması konusunda faaliyette bulunan birçok kurum mevcuttur. Bunlardan bazıları; Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Avrupa Birliği (EU), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) olarak sıralanabilir (Şimşek, 2020: 242-243).

1.18.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), 1920'lerin ve 1930'ların korumacı ticaret politikalarına yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Ticaret engelleri, I.Dünya Savaşı'nın ardından giderek daha kısıtlayıcı hâle gelmiştir. ABD, 1930'da Smoot-Hawley Tarife Yasası'nı kabul ettiğinde durum daha da kötüleşti. ABD tarifeleri yüzde 38'den ortalama yüzde 50'lere kadar yükseldi. ABD ticaret ortakları elbette memnun değildi ve bir dizi misilleme tarifesi uygulandı.

1920'ler ve 1930'lar boyunca, işbirliğine dayalı ticaret-politika ilişkisine ulaşmak için birçok çok taraflı girişimler oldu. 1927 "Dünya Ekonomik Konferansı" önemli bir örnektir. Ancak bu girişimler başarılı olmadı. Buradaki ilginç nokta ise devletlerarasında işbirliğinden karşılıklı kazanımların mümkün olduğuna dair genel bir farkındalığın, kendi başına işbirliği davranışının kendiliğinden ortaya çıkmasına neden olmamasıdır. Bu bağlamda, savaşlar arası girişimlerin, devletlerin

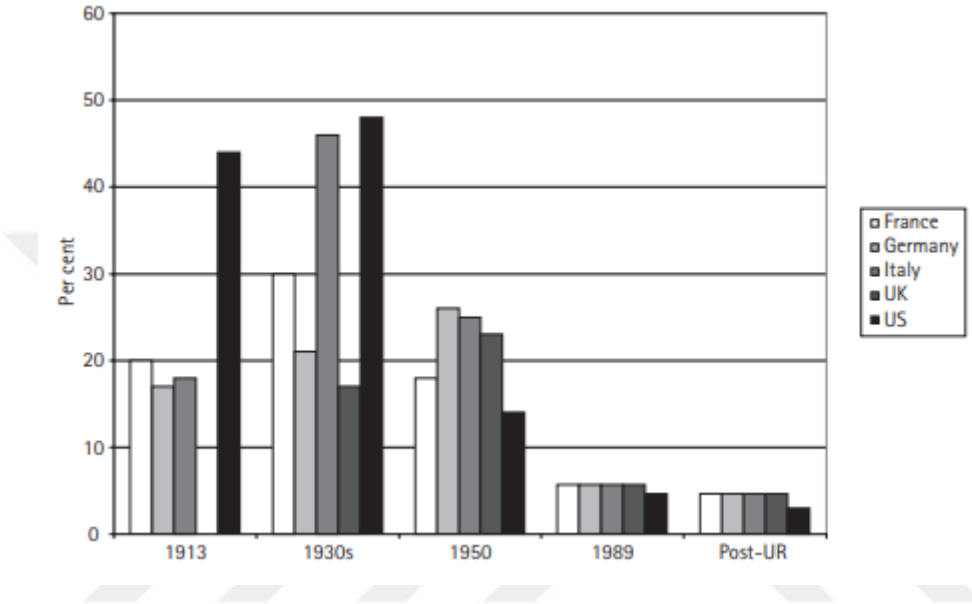
müzakereleri yürütebilecekleri, yükümlülüklerini açıkça anlayabilecekleri ve uyumu uygulayabilecekleri bir dizi kural sağlayan kurumsal bir yapı olmadan ilerlemesi dikkat çekicidir. Bu yapı olmadan, devletlerarasındaki ilk çok taraflı çabalar iyi niyetli olsa da güç kazanamadı. Savaşlar arası dönemde ticaret-politika işbirliği bunun yerine ikili ticaret anlaşmaları yoluyla gerçekleşti.

ABD'de, Dışişleri Bakanı Cordell Hull'un çabaları, 1934 tarihli ABD Karşılıklı Ticaret Anlaşması Yasası'na yol açtı. Karşılıklılığın önemli bir savunucusu olan Hull, ABD'nin ithalat tarifelerinde karşılıklı indirimler karşılığında, ithalat tarifesi indirimleri teklif etmesini önerdi ve ayrımcılık yapmama ilkesine de destek sundu. Bu destek ise ABD, ikili bir müzakerede bir tarifeyi düşürdüğünde, bu tarife indirimi, ABD'nin MFN (en çok kayrılan ülke) statüsü verilen tüm ticaret ortaklarına ayrımcılık yapılmaksızın uygulanacaktı. İkili arenadaki başarısından cesaret alan ABD, Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası'nın temel bileşenlerini geliştirmeye ve çok taraflı bir kurum kurmaya çalıştı. 1946'da Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO) oluşturulması için görüşmeler başladı.

ITO kapsamında, devletler arasındaki müzakereler, tarifelerde karşılıklı olarak avantajlı indirimlerle sonuçlanacak ve ayrımcılık yapmama ilkesi, indirilen tarifelerin tüm üye ülkelere yayılmasını sağlayacaktır. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (1947) olarak bilinen geçici bir anlaşmaya 1947'de varıldı. GATT önsözüne göre GATT'ın amacı; sözleşme taraflarının hedefleri arasında "yaşam standartlarını yükseltmek, tam istihdam sağlamak, büyük ve sürekli artan hacimde reel gelir ve efektif talep sağlamak, dünya kaynaklarının tam kullanımını geliştirmek ve mal üretimi ve değişimini sağlamaktır". Önsöz ayrıca, sözleşme taraflarının "gümrük tarifelerinde ve ticaretteki diğer engellerde önemli ölçüde azaltmaya ve uluslararası ticarette ayrımcı muamelenin ortadan kaldırılmasına yönelik karşılıklı olarak avantajlı düzenlemelerin" bu hedeflere katkıda bulunacağına olan inancını belirtmektedir. En önemlisi ise "serbest ticaret" GATT'ın belirtilen amacı değildir (Bagwell ve Staiger, 2002: 10-11).

Ayrımcılık yapmama ve karşılıklılık fikirleri, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya dâhil olmak üzere

sanayileşmiş ülkeler arasında mamul mallar üzerindeki ticaret engellerinin aşamalı olarak azaltılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Sanayileşmiş ülkeler çok yakın zamana kadar, GATT çerçevesinde ticari ilişkilere hâkim oldular ve ana odak noktaları endüstriyel tarifelerin düşürülmesiydi. 1913'ten, Uruguay Turu'nun sona ermesine kadar geçen sürede tarifelerin düşürülme yüzdeleri Şekil 1'de gösterilmektedir:

Şekil 1: Ülkelerin İmalat Tarife Oranları (Yüzde)

Kaynak: Stern, 2013.

İkinci Dünya Savaşı sonrası GATT müzakere turlarının ilk yıllarında, bu tarife indirimleri karşılıklı olarak iki taraflı müzakere edilmiştir. Daha sonra 1960'lardaki Kennedy Turunda karşılıklılık, ikili müzakerelerin yerini alan veya bunları tamamlayan ortak bir tarife formülünün kabul edilmesi olarak ifade edilmiştir. Sanayileşmiş ülkeler benzer şekilde birbirleriyle yaptıkları ticarette, büyük ölçüde ayrımcılık yapmamaya bağlı kaldılar. Ancak daha sonra, 1970'lerde ve 1980'lerde GATT çerçevesi dışındaki önlemlere başvurarak prensiplerinden önemli ölçüde saptılar. Bu önlemler esas olarak gönüllü ihracat kısıtlamaları veya düzenli pazarlama anlaşmaları şeklini almıştır. Bunların görülme sıklığı daha çok Japonya'ya ve Doğu Asya'daki ve başka yerlerdeki yeni sanayileşen ülkelerden bazılarına düşerken, GATT kurallarının bu şekilde kaçırılması yaygın hâle gelerek, sisteme duyulan saygıyı ciddi şekilde baltalamıştır. Kısmen bu nedenle, Uruguay Turu müzakereleri sırasında (1986-1994) hükümetler bu uygulamalardan kaçınmayı ve

böylece ayrımcılık yapmamaya bağlılığı yeniden teyit etmeyi kabul ettiler. Uruguay Turu'na kadar, karşılıklılık ve ayrımcılık yapmama fikirlerinin büyük ölçüde uluslararası ticari ilişkileri şekillendirdiği söylenebilir. Ancak olaylar Uruguay Turu sırasında ve sonrasında değişiklikler oldu. Karşılıklılık ilkesi, zamanla özelliğini kaybetti ve serbest ticaret anlaşmalarının yaygınlaşması karşısında devletlerarasındaki ticari ilişkilerde ayrımcılık yapılmaması ilkesi ise arka planda kaybolmaya başladı (Stern, 2013: 38-39).

GATT; teknolojik ilerleme, ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşmesi ve özel sermaye akışlarının yayılması ile daha fazla uluslararası ticaret ve yatırıma kapıları açtı. Ancak, gelişmekte olan ülkeler tarafından sanayileşmiş pazarlara erişimin iyileştirilmesi ve emtia fiyatlarının istikrar kazanması konusunda GATT, hayal kırıklığına uğrattı. Gelişmekte olan ülkelerin endişelerini etkili bir şekilde ele almayan GATT, eleştirilerin hedefi hâline geldi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası kurumsal yapının, statükoyu sürdürmek için öncelikle sanayileşmiş ülkelerin çıkarlarını savunmak için işlev gördüğü hissedildi (Haan, 2020: 22).

1.18.2. Dünya Ticaret Örgütü

1990'ların başından beri bölgesel ticaret blokları, uluslararası ekonominin önemli bir özelliği hâline gelmiştir. Avrupa Birliği (AB) gibi mevcut bölgesel girişimler entegrasyon seviyelerini derinleştirirken Amerika, Asya ve Afrika'da yeni bölgesel ekonomik düzenlemeler artmaya başlamıştı. Bugün dünyadaki çoğu sanayileşmiş ve az gelişmiş devletler en az bir ticaret bloğunun üyesidir ve dünya ticaretinin üçte birinden fazlası bu tür anlaşmalar içinde gerçekleşmektedir. Bu gelişmeler, bu tür ticaret bloklarının üçüncü şahıslar üzerindeki etkileri ve dolayısıyla bir bütün olarak çok taraflı ticaret sistemi üzerindeki etkileri konusunu gündeme getirmektedir (Haftel, 2004: 121).

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) 1995 yılında kurulmuştur. Dünya Ticaret Örgütü, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda yürürlüğe giren Batı pazar ekonomileri arasında bir antlaşma olan GATT'ın halefidir ve onun içinde yer almaktadır. GATT'a üye ülkeler, diğer ülkelere zarar veren ticaret politikalarını kullanmalarını önlemek için ticaret engellerini, özellikle de tarifeleri ne zaman artırabileceklerine

ilişkin kuralları kabul ettiler. GATT, ticaret engellerini azaltmak için bir müzakere forumuydu (Stern, 2013: 42). WTO, GATT'ın yerini aldığında, GATT'ın zayıf olan anlaşmazlık çözüm sistemini değiştirerek, suçlu tarafın uyumsuzluk yapması durumunda zarar gören tarafa misilleme hakkıyla destek veren bağlayıcı bir sistem hâlini almıştır (Bhagwati, Krishna ve Panagariya, 2016: 5). WTO, yapısı itibariyle GATT'ın kurumsal kapasitesinin genişletilmesini kolaylaştırmak, özellikle hizmetler ve fikri mülkiyetle ilgili olarak Uruguay Turu'nda müzakere edilen yeni sorumlulukları üstlenmesini sağlamaktadır (Schultz, 1995: 425).

GATT sözleşmesine dayanarak oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü'nün, GATT ile arasında önemli farklar mevcuttur:

- GATT, kurumsal yapısı ve yaptırım gücü olmayan bir anlaşma iken, Dünya Ticaret Örgütü ise kurumsal yapısı olan ve yaptırım gücüne sahip bir yapıdır.
- GATT ikili ve selektif bir yapı iken, Dünya Ticaret Örgütü ise üyelerin tamamını bağlayan ve çok taraflı bir anlaşmadır.
- GATT yalnızca sanayi mallarının ticaretinde serbestleştirme imkânı tanırken, Dünya Ticaret Örgütü ise sanayi mallarına ek olarak tarım, tekstil, hizmet ticaretlerine serbestleştirme imkânı tanımasının yanında fikri mülkiyet haklarının korunmasını da kapsamaktadır (Aslan, 2020: 164).

WTO; derin hukuki temellere, yüksek yaptırım gücüne, fikri ve sınaî mülkiyet haklarını bünyesinde barındırması ile birlikte Bretton Woods konferansından tam 50 yıl sonra Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumların yanında yer almaktadır. 2014 itibariyle bünyesinde 160 ülke barındırmaktadır (Şimşek, 2020: 230).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TİCARET SAVAŞLARININ GELİŞİMİ VE TRUMP SONRASI DÖNEM

2.1. TİCARET SAVAŞLARI

Bu bölümde ticaret tarifeleri ve ticaret savaşları anlatılarak ABD Başkanı Trump'ın, Çin başta olmak üzere birçok ülkeye ticaret savaşı başlatmasındaki gerekçeler politik ve ekonomik gerekçelerle gösterilmektedir. Ticaret savaşlarından Türkiye'de etkilenmiştir ve ABD'nin başlattığı ticaret savaşına karşılık Türkiye'nin döviz kuru ve borsa açısından etkileri de bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

2.2. TİCARET TARİFELERİ

Hükümetler, geliri artırmak veya yerel sanayileri (özellikle yeni oluşmakta olanları) dış rekabetten korumak için tarifeler koyabilir. Tarifeler, yurtdışından üretilen malları daha pahalı hâle getirerek, yurt içinde üretilen alternatifleri daha çekici gösterebilir. Belirli endüstrilere fayda sağlamak için tarifeleri kullanan hükümetler, bunu genellikle şirketleri ve işleri korumak için yapar. Tarifeler aynı zamanda dış politikanın bir uzantısı olarak da kullanılabilir.

Bir ticaret ortağının ana ihracatına gümrük vergisi uygulamak, ekonomik kaldıraç kullanmanın bir yoludur. Ancak tarifelerin istenmeyen yan etkileri olabilir. Yerel endüstrileri rekabeti azaltarak daha az verimli ve yenilikçi hâle getirebilirler. Rekabet eksikliği fiyatları artırma eğiliminde olduğu için yerli tüketicilere zarar verebilirler. Bazı endüstrileri veya coğrafi bölgeleri diğerlerine tercih ederek gerginlik yaratabilirler. Gümrük tarifeleri kullanarak rakip bir ülkeye baskı yapma girişimi, genellikle ticaret savaşı olarak bilinen, verimsiz bir misilleme döngüsüne dönüşebilir (Kenton, 2019).

Bir ülke politik, sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşmak için ticaret kısıtlamalarını kullanabilir. 1980'lerde (ABD) Reagan yönetimi, ya komünist

devrimci hareketlerin destekçileri (Vietnam, Kamboçya ve Nikaragua) ya da terörizmin sponsorları (Libya, İran, Küba, Suriye ve Yemen) olduğunu düşündüğü ülkelere ticaret kısıtlamaları uyguladı. Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kuruluşundan bu yana çokça lanse edilen kitlesel liberalleşmeye rağmen, serbest ticareti savunan Batı ülkeleri, ulusal çıkarlarını ilerletme girişiminde hâlâ bir ticaret korumacılığına sığınmaktadırlar. Bunlar, tarife dışı engellerin kullanımını, sübvansiyon rejimini ve ticari yaptırımları içermektedir (Obuah, Ndubuisi ve Dappa, 2017: 13-14):

2.2.1. Tarife Dışı Engeller

Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) başlangıcından bu yana tarife engelleri azalmış olsa da, diğer tarife dışı engeller bundan sonra çok sayıda artmıştır. Bu tarife dışı engeller, temel olarak gıda standartları, teknik gereksinimler, anti-damping vergileri şeklinde mevcuttur. Endüstriyel olarak gelişmiş ülkeler, genellikle gelişmekte olan ülkelerden yapılan ithalatlara daha katı gıda standartları dayatmaktadır. Bu standartlar bazen, özellikle daha zayıf devletlerle ilgisi olduğunda, mevcut uluslararası standartlar kapsamında garanti edilenden daha katıdır.

2.2.2. Sübvansiyon Rejimi

WTO rejimine rağmen, gelişmiş ülkeler hâlâ tarımlarına devasa sübvansiyonlar sağlamaya devam ediyorlar. Örneğin, bu tür büyük sübvansiyonlar, ürünlerini uluslararası pazarlarda çok ucuz fiyatlarla satmalarına imkân sağlamaktadır. Bu nedenle damping, uluslararası fiyatları düşürür ve tarımdaki ticareti gelişmekte olan ülkeler için çok fazla kazanç sağlamaz. Örneğin, ABD'nin kendi tarım sektörüne verdiği yurt içi sübvansiyonlar 1995'te 250 Milyar ABD Doları'ndan 2003'te 350 Milyar ABD Doları'na yükselmiştir. 2003 yılında Tayland ve Vietnam'dan sonra en büyük pirinç ihracatçısı olan ABD, 3,8 milyon ton pirinç ihraç etmiştir. WTO bu yüksek sübvansiyonlar ile ticaret rejimindeki bu anormallikleri ve tutarsızlıkları ele almak için uyguladığı, görünürde hiçbir çözümü olmayan çok taraflı ticaret müzakerelerinin çoğu, gelişmekte olan ülkenin aleyhine işlemiştir.

2.2.3. Ticari yaptırımlar

Ticari yaptırımlar, ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından bir ülkeyi cezalandırmak veya ödüllendirmek için de kullanılmıştır. Örneğin, Körfez Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler (BM), Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği için cezalandırmak ve onu kitle imha silahları üretmeyi durdurmaya zorlamak için yaptırımlara destek oldu. Ayrıca, 2006 sonbaharında BM Güvenlik Konseyi, nükleer ve diğer kitle imha silahlarını üretmeyi ve test etmeyi bırakmadığı için Kuzey Kore'ye yaptırımlar getirdi. Bu yaptırımlar, Kuzey Kore'ye gemi, uçak veya trenle giren ve çıkan malların denetimini içeriyordu. Ticari yaptırımların kullanımındaki eksikliklere rağmen, ticaret yaptırımları bazı devletlerin disipline yardımcı olmak veya diğer devletlere farklı diplomatik mesajlar göndermek için kullanılan bir araç olmaya devam etmektedir.

2.3. TARİFELERİN TARİHİ VE GÜNÜMÜZ

Modern Avrupa öncesi dönemde, bir ulusun servetinin altın, gümüş, toprak ve diğer fiziksel kaynaklar (özellikle altın) gibi sabit, somut varlıklardan oluştuğuna inanılıyordu. Ticaret, net bir net servet kaybı veya net bir net kazançla sonuçlanan sıfır toplamlı bir oyun olarak görülüyordu. Bir ülke ihraç ettiğinden fazlasını ithal ederse, altını yurt dışına aktaracak ve servetini tüketecektir. Sınır ötesi ticaret kuşkuyla görülüyordu ve ülkeler birbirleriyle ticaret yapmak yerine özel ticaret ilişkileri kurabilecekleri koloniler edinmeyi daha çok tercih ediyorlardı.

Merkantilizm olarak bilinen bu sistem, büyük ölçüde tarifelere ve hatta ticarette açıktan yasaklara dayanıyordu. Kendini diğer sömürgecilerle rekabet hâlinde gören sömürgeleştiren ülke, genellikle hammaddelerini başka yerlerde satması yasak olan kolonilerinden hammadde ithal edecekti. Sömürgeleştiren ülke, malzemeleri, kolonilere geri satacağı mamul mallara dönüştürecekti. Kolonilerin mamul malları yalnızca kendi kolonilerinden satın almalarını sağlamak için yüksek tarifeler ve diğer engeller konuldu.

İskoç ekonomist Adam Smith, bu düzenlemenin bilgeliğini ilk sorgulayanlardan biriydi. "Wealth of Nations" 1776'da, İngiltere'nin Amerikan kolonilerinin yüksek vergiler ve kısıtlayıcı ticaret düzenlemelerine cevaben bağımsızlıklarını ilan ettiği yıl yayımladı. David Ricardo gibi daha sonraki yazarlar Smith'in fikirlerini daha da geliştirerek karşılaştırmalı üstünlük teorisine yol açtı. Bir ülke belirli bir ürünü üretmede daha iyiyken, başka bir ülke diğerini üretmede daha iyiyse, her birinin kaynaklarını üstün olduğu faaliyete ayırması gerektiğini savunuyor. O hâlde ülkeler, kaynakları iyi performans göstermedikleri faaliyetlere yönlendirmeye zorlayan engeller dikmek yerine birbirleriyle ticaret yapmalıdır. Bu teoriye göre tarifeler, bazı durumlarda belirli dar sektörlere fayda sağlamak için kullanılsalar bile ekonomik büyümeyi engellemektedir.

Bu iki yaklaşım (bir yandan karşılaştırmalı üstünlük fikrine dayanan serbest ticaret, diğer yandan sıfır toplamlı oyun fikrine dayanan sınırlı ticaret) popülerlikte iniş çıkışlar yaşadı. Nispeten serbest ticaret, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, uluslararası ticaretin uluslar arasında büyük ölçekli savaşları modası geçmiş olacak kadar pahalı ve ters etki yarattığı fikrinin hâkim olduğu bir dönemin tadını çıkardı. Birinci Dünya Savaşı, fikrin yanlış olduğunu ve yüksek gümrük vergileri dâhil ticarete yönelik milliyetçi yaklaşımların İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar egemen olduğunu kanıtladı. Bu noktada, serbest ticaret 50 yıllık bir yeniden canlanma yaşadı ve 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasıyla sonuçlandı. Bu, anlaşmazlıkları çözmek ve temel kuralları belirlemek için uluslararası bir forum görevi gördü. NAFTA ve Avrupa Birliği gibi serbest ticaret anlaşmaları da çoğaldı.

Bununla birlikte, bu modele (eleştirmenler tarafından 19. yüzyıl liberal argümanlarına bağlanan ve bazen serbest ticaret lehine neoliberalizm olarak adlandırılan) şüphecilik arttı ve İngiltere 2016'da Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı aldı. Aynı yıl Donald Trump, ABD başkanlık seçimlerini Çin ve Meksika ithalatlarına yüksek gümrük vergileri çağrısı içeren bir platformda kazandı. Politik yelpazenin her iki ucundan gelen tarifeleri ortadan kaldırmaya yönelik çok taraflı ticaret anlaşmalarını eleştirenler, bu anlaşmaların ulusal egemenliği aşındırdığını ve ücretler, işçi korumaları ve ürün kalitesi ve standartları açısından dibe doğru bir

yarışı teşvik ettiğini savunuyorlar. Bu tür anlaşmaların savunucuları, tarifelerin ticaret savaşlarına yol açtığını, tüketicilere zarar verdiğini, yeniliği engellediğini ve yabancı düşmanlığını teşvik ettiğini söylemektedir (Kenton, 2019).

2.4. AMERİKAN PARANOYASI

Amerikalılar, var olmayan tehlikeler icat ederler ve bunları büyük ölçüde abartmaktadırlar. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Bolşeviklere karşı "Kızıl korku", İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünizme yönelik suçlamalar, 11 Eylül sonrası teröre karşı küresel savaş ve şimdi de Çin korkusu ve ABD'nin kışkırtmış olduğu yeni soğuk savaş tehdidi. Bu paranoya şu nedenlerden kaynaklanmaktadır:

İlki, ABD 1600'lü yılların başında, sömürge yerleşimlerinin başlangıcından itibaren yayılmacı bir ulus olmuştur. Amerikalılar yeni bölgelere girdikçe, yeni düşmanlar yaratırlar ve sonsuz genişleme savaşları ile savaşırlar. Bu aralıksız militarizm erken dönemlerde Amerika'nın düşmanlarının her yerde olduğu fikrini doğurdu. Bu anlamda, Amerikan paranoyası, Amerika'nın kendi yayılmacılığının bir tür psikolojik yansımasıdır. Amerika, savaşmak ve onları yenmek için her yerde düşman görüyor.

Çin, Amerika'nın küresel hâkimiyetine yönelik en son tehdittir. Bir diğer paranoya, dünyanın geri kalanından görece coğrafi olarak yalıtılmış olmasıdır. 19. yüzyılda Kuzey Amerika'nın yerli halklarını fethettikten sonra Amerika, denizaşırı imparatorluk aşamasına ciddi anlamda 1893'te Hawaii'nin fethi ve 1898'de Filipinler'in İspanya'dan fethi ile başladı. Amerika birdenbire kendisini, çok az bilgi veya deneyime sahip olduğu uzak toprakları yönetirken buldu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika, yerel koşulları çok az anlayarak Güneydoğu Asya, Orta Doğu, Latin Amerika ve Afrika'da savaştı. Vietnam, Afganistan ve Irak gibi çok uzak yerlerde bozguna uğradı ve teröristlere yol açtı. Bunların hepsi paranoyak fanteziler yaratmak için yeterlidir. Paranoyanın üçüncü nedeni ise, Amerikan toplumundaki görece düşük sosyal güvendir. Uzun bir köle sahibi olma geçmişine sahip, oldukça eşitsiz ve ırksal olarak çeşitlilik içeren bir ülke

olarak, özellikle birçok beyaz Amerikalı, diğer ırklardan ve İngilizce konuşulmayan etnik kökenlerden gelen tehditlere tanık oldu. Afro-Amerikalılara, Asyalılara, Yerli Amerikalılara, Hispaniklere, Araplara, Yahudilere ve diğer göçmen gruplara karşı ırkçılık, Amerikan kültürünün kötü şöhretli ve derin bir özelliği olmuştur. Bu paranoyanın anlamı, ABD'nin korkuları çoğaltma, tehlikeleri abartma ve muadil ülkelerden amansız düşmanlar yaratma eğilimidir (Sachs, 2019: 28-30).

2.5. TİCARET SAVAŞLARI, TRUMP VE ÖNCESİ

ABD başkanlarının ilk dönemlerinde korumacı önlemleri erken uygulamaya koymaları oldukça yaygındır. 1971'de Richard Nixon, vergiye tabi ithalat üzerine yüzde 10'luk bir tarife (ek ücret) koydu. 1977'de Jimmy Carter ayakkabı ithalatına kota koydu. 1981'de Ronald Reagan, Japon otomobillerinin ABD'ye ihracatını sınırlayan "gönüllü ihracat kısıtlama" anlaşması uygulaması için Japon hükümetine baskı yaptı. 2002'de George W. Bush çeliğe gümrük vergisi koydu ve 2009'da Barack Obama, Çin lastiklerine yüzde 35 gümrük vergisi koydu. Görünüşe göre, yalnızca George H.W. Bush ve Bill Clinton, bu kalıba direndiler ve Bill Clinton, 1993'te Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nı imzalayarak ticareti ilk yılında fiilen serbestleştirdi.

Geçmişteki tek taraflı ABD tarifelerinin bu örnekleri, sıklıkla ABD ticaret ortakları tarafından Dünya Ticaret Örgütü'ne şikâyet konusu olmuştur. Trump yönetimi, ilk döneminin başlarında ticareti korumak için bu emsali takip etti, ancak bunu 2009 lastik tarifeleri veya 2002 çelik tarifeleri gibi bölümlerle sınırlı tutmayarak daha da genişletti. Trump yönetimi, Meksika ve Kanada ile Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması ve ABD-Kore Serbest Ticaret Anlaşması gibi mevcut serbest ticaret anlaşmalarını yeniden müzakere etmeye çalıştı. Trump yönetimi, Trans-Pasifik Ortaklığı için Kapsamlı ve Aşamalı Anlaşma olarak yeniden adlandırılan Trans-Pasifik Ortaklığı müzakerelerinden çekildi. Daha da önemlisi ABD, 2018'de 283 Milyar Dolar'lık ABD ithalatına yüzde 10 ila 50 arasında değişen oranlarla gümrük vergisi koydu.

Daha önceki başkanlık idarelerinde olduğu gibi, Trump yönetimi bu tarifeleri uygulamadan önce Dünya Ticaret Örgütü'nün anlaşmazlık çözüm sürecinden izin

beklemedi, bunun yerine çeşitli ABD merkezli yasal gerekçeler sundu. Örneğin, 1974 Ticaret Kanunu'nun 201. Maddesinde; bir ithalat artışının bir endüstrinin ciddi şekilde zarar görmesinin önemli bir nedeni olması durumunda korumaya izin verir maddesi ile ithal edilen çamaşır makineleri ve güneş panellerine tarifeler koymak için başvurulmuştur. 1962 Ticaretin Genişletme Yasası'nın, ithalatın ulusal güvenliği tehlikeye attığı durumlarda korumaya izin veren 232. Madde için, ithal çelik ve alüminyuma gümrük tarifesi uygulamak için başvurulur. 1974 Ticaret Yasası'nın, bir ticari ortağın bir ticaret anlaşmasını ihlal ettiği veya ABD ticaretini zorlaştıran mantıksız uygulamalara giriştiği varsayılırsa, ABD'nin gümrük tarifeleri koymasına izin veren 301. bölümünden yararlanılarak, ABD'nin Çin'den ithal ettiği ürünlere gümrük vergileri koyulması için başvuruldu.

Bu ABD tarifelerine yanıt olarak Çin, Avrupa Birliği, Rusya, Kanada, Türkiye, Meksika, İsviçre, Norveç, Hindistan ve Kore, Dünya Ticaret Örgütü'nde ABD aleyhine dava açtı. Ek olarak, birçok ülke kendi tarifelerini uygulayarak ABD'nin eylemlerine misilleme yaptı. Nisan 2018'de Çin, ABD'nin 3,3 Milyar Dolar'lık çelik, alüminyum, gıda ve tarım ürünleri ihracatına gümrük vergisi koymaya başladı, ardından Temmuz ve Ağustos aylarında 50 Milyar Dolar'lık ABD ihracatına ve Eylül'de 60 Milyar Dolar'lık ABD ihracatına gümrük vergisi uyguladı. Avrupa Birliği, Meksika, Rusya ve Türkiye de ABD ihracatına misilleme niteliğinde tarifeler uygulamaya başladı. Genel olarak, bu misilleme tarifeleri, yaklaşık 121 Milyar Dolar'lık ABD ihracatının ortalama yüzde 16'sını oluşturdu. Karşılıklı tarifelerin uygulandığı bu dönemler "ticaret savaşı" olarak nitelendirilir (Amiti, Redding ve Weinstein, 2019: 187-188).

2.5.1. Önce Amerika

Bir devletin, yerli üreticilerini haklı veya haksız dış rekabetten koruması amacıyla uluslararası ticarete birtakım kısıtlamalar getirmesi, korumacılık olarak tanımlanır. Bu kısıtlamalar, ithalat kotası veya gümrük vergisi olarak sıralanabilir. Korumacılık uygulayan ülkenin ithalatına kısıtlama getirmesi durumunda, diğer ülkelerin buna benzer yollarla misillemede bulunması ise ticaret savaşı olarak adlandırılır. Korumacılık ile başlayan süreç, ticaret savaşları olarak devam ettiğinde

ülkeler, birbirlerinden yaptıkları ithalatta kısıtlamaya giderler ve uluslararası ticaret hacmi, bunun sonucunda düşmeye başlar.

Trump'ın başkan olmasıyla başlayan ticaret savaşları, iki tuhaf sonuç yarattı. İlki, doğruluğu defalarca kez kanıtlanmış olan kapitalizmin, uluslararası ticaretteki artış uluslararası refah artışına yol açar tezinden sapma başladı. Diğeri ise kapitalizmin lideri sayılan ve yıllarca serbest ticareti savunmuş olan ABD, korumacılığı savunacak pozisyona geçerken, komünist olarak tabir edilen Çin ise serbest ticareti savunan pozisyona geçmiştir (Eğilmez, 2018b).

ABD, 18 Aralık 2017'de ulusal güvenlik strateji belgesi yayımlamıştır. Trump doktrini olarak da nitelenen bu belge, küreselleşme karşıtlığı ile dikkat çekmektedir. Kendi kurmuş olduğu düzenin artık kendisinden daha çok Çin ve diğer rakiplerine yaradığını düşünen ABD, bu strateji belgesi ile neoliberal küresel sistemin karşısında yer alacağını göstermektedir. Bu doktrin ile ABD, gümrük duvarlarını yükseltmekten, serbest piyasa ekonomisinin karşısında olmaya, NATO'dan Dünya Ticaret Örgütü'ne kadar uluslararası birçok kurumun yapısını sorgulayan bir çizgiye geçmiştir. Ayrıca ABD'nin er geç Çin ile çatışacağını belirten bu doktrin ile Çin, "ABD'nin güvenliğine ve zenginliğine meydan okuyan stratejik rakip" olarak değerlendirilmiştir.

Trump'ın seçim süreci boyunca "Önce Amerika" sloganı ile inşa ettiği doktrin şu temellere dayanır: ABD'nin sınır güvenliğini sağlamak, refahı korumak ve arttırmak, barışı güç kullanarak sağlamak ve ABD'nin dünyada güç ve nüfuzunu arttırmak olarak tanımlanabilir. ABD, ulusal güvenlik strateji belgesi ile düşman gördüğü Çin'i çevreleme, jeopolitik mücadele etme ve ekonomik baskı uygulama şekli mücadele yöntemleri belirlemiştir. Yapılacak baskı ile Çin'i Afrika, Latin Amerika ve Batı Asya'dan çekilmeye zorlayarak Asya-Pasifik'e kapatmayı amaçlamıştır. Trump'ın göreve gelmesi sonrası uygulamaya koyduğu politikalar şunlardır:

- Çin'e karşı ticaret savaşı,
- Meksika sınırına duvar örme,
- İran ile yapılan nükleer anlaşmadan çekilme,

- Rusya ile Ukrayna'da ve Suriye'de "vekâlet" savaşı,
- AB ülkeleri, Rusya, Türkiye ve İran gibi 60'dan fazla ülkeye ekonomik yaptırım,
- AB'nin katkısının yetersizliği nedeni ile NATO'nun varlığını sorgulama,
- SSCB ile yapılmış füze anlaşmalarından ayrılma (Güller, 2019: 59-61).

2.5.2. Ticaret Savaşlarını Anlamak

Bir ülke, ticarette rakip ülkenin adil olmayan uygulamalar ile ticaret yaptığını algılarsa, o ülkeye ticaret savaşı başlatabilir. Sanayi lobicileri ve yerel sendikalar, ithal edilen malların tüketicilere daha az cazip gelmesini sağlamak için politikacılara baskı uygulayarak bir ticaret savaşı başlatabilir. Genellikle ticaret savaşları, serbest ticaretin faydalarının yanlış anlaşılmasıdır. Korumacılığın bir yan etkisi olan ticaret savaşları, uluslararası ticaretin kısıtlanmasına yol açan politikaları ve hükümet eylemlerini içermektedir. Bir ülke, yerli üreticileri dış rekabetten korumak için korumacı eylemlere başvuracaktır. Ayrıca korumacılık, ticaret açıklarının dengelenmesini sağlayan bir yöntemdir. İthalat miktarının, ihracat miktarını aşması ile ticaret açığı oluşur.

Bir ülkenin ithal ettiği mallara vergi veya harç uygulaması ise tarife olarak adlandırılır. Küresel ekonomide bir ticaret savaşı, yalnızca iki ülkenin tüketici ve işletmelerine zarar vermekle kalmaz. Bir sektör ile başlayan ticaret savaşı, ilgili diğer sektörleri de kapsayarak büyüyebilir. İki ülke arasında başlayan ticaret savaşı, ticaret savaşına dâhil olmayan ülkelerin de etkilenmesine yol açabilir (Chen, 2020).

2.5.3. Ticaret Savaşlarının Kısa Tarihi

Ticaret savaşları modern toplumun icadı değildir. Bu tür savaşlar, uluslar birbirleriyle ticaret yaptıkları sürece devam ediyor. Sömürge güçleri 17. yüzyılda sadece denizaşırı kolonilerle ticaret yapma hakları için birbirleriyle savaştılar. Britanya İmparatorluğu'nun bu tür ticaret savaşları konusunda uzun bir geçmişi var. 19. yüzyıl Çin ile yapılan afyon savaşlarında bir örnek görülebilir. İngilizler, Çin imparatorunun yasadışı ilan ettiği yıllardır Çin'e Hint yapımı afyon gönderiyordu. Çatışmayı çözme girişimleri başarısız oldu ve imparator sonunda uyuşturuculara el

koymak için asker gönderdi. Bununla birlikte, İngiliz donanmasının gücü galip geldi ve Çin, ulusa ek dış ticaret girişini kabul etti.

1930'da ABD, Amerikalı çiftçileri Avrupalı tarım ürünlerinden korumak için gümrük vergilerini artıran Smoot-Hawley Tarife Yasası'nı çıkardı. Bu kanun, zaten ağır olan ithalat vergilerini neredeyse yüzde 40'a çıkardı. Buna cevaben, birkaç ülke ABD'nin kendi yüksek tarifelerini uygulamaya koymasına misilleme yaptı ve küresel ticaret dünya çapında düştü. ABD, korkunç ticaret politikalarının büyük ölçüde yardımıyla Büyük Buhran'a girerken, Başkan Roosevelt, Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası da dâhil olmak üzere ticaret engellerini azaltmak için çeşitli eylemler yapmaya başladı.

Başkan Trump, Ocak 2018'den itibaren çelikten alüminyuma kadar birçok ürüne tarife getirmeye başladı. Bu tarifeler Kanada ve Avrupa Birliği'nin yanı sıra Meksika ve Çin'den gelen malları da etkiledi. Kanada bir misilleme yaparak Amerikan çeliğine ve diğer ürünlere geçici vergi uygulama kararı aldı. Avrupa Birliği ise ABD'den yaptığı tarım ithalatı ve motosikletlere kadar birçok ürüne gümrük vergisi koydu. Mayıs 2019 itibarıyla Çin ithalatına uygulanan tarifeler yaklaşık 200 Milyar Dolar tutarında ithalatı etkiledi.

Tüm ticaret savaşlarında olduğu gibi, Çin de misilleme yaptı ve ABD ithalatına katı vergiler koydu. Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yapılan bir araştırma, ABD'deki mal ithalatçılarının Çin mallarına uygulanan tarifelerin maliyetini öncelikle üstlendiğini gösteriyor. Birçoğu, bu maliyetlerin daha yüksek ürün fiyatları şeklinde Amerikan tüketicisine geçeceğine inanıyor. Bu, ticaret savaşının başarmayı amaçladığının tam tersi gibi görünüyor (Chen, 2020).

2.5.4. Ticaret Savaşlarının Artıları ve Eksileri

Ticaret savaşlarının bir anlamda da korumacılığın artıları ve eksileri, uzun tartışmaların konusudur. Korumacılık taraftarları, korumacı politikaların ithalatı bloke etmesi ile yerli üreticilere daha fazla iş yöneltilmesine yol açarak, bunun da daha fazla istihdam yaratacağını savunurlar. Korumacılık taraftarları, adil ve etik

olmayan bir şekilde ticaret yapan ülkeye karşı, gümrük tarifeleri ve ticaret savaşları başlatarak başa çıkılabileceğine inanmaktadırlar (Chen, 2020).

Artıları

- Yerli şirketlerin haksız rekabetten korunmasını sağlar.
- Yerli mallara olan talebi artmasına yol açar.
- Yerel işlerin büyümesini teşvik etmiş olur.
- Ticaret açıklarının iyileştirilmesine yol açar.

Eksileri

- Maliyetleri artırır ve enflasyonu tetikler.
- Pazar kıtlığına neden olur, tercihleri azaltır.
- Ticareti caydırır.
- Ekonomik büyümeyi yavaşlatır.
- Diplomatik ilişkilere, kültürel alışverişe zarar verir.

2.5.5. Ticaret Savaşının Gerçek Dünya Örneği

2016'da ABD Başkanlığı'na aday olurken Donald Trump, mevcut ticaret anlaşmalarının çoğunu küçümseyerek, Hindistan ve Çin'de olan imalat işlerini ABD'ye getirme sözü verdi. Trump seçildikten sonra korumacı bir kampanya başlatarak ABD'yi, 164 ülke arasındaki ticareti düzenleyen ve uluslararası bir kurum olan Dünya Ticaret Örgütü'nden (WTO) çekmekle tehdit etti. 2018'in başlarında, Başkan Trump, iddia edilen fikri mülkiyet hırsızlığı ve çelik ve soya ürünleri gibi Çin ürünlerine yönelik 500 Milyar Dolar'lık önemli gümrük vergileri için büyük bir para cezası tehdidinde bulunarak, özellikle Çin'e karşı çabalarını hızlandırdı. Çinliler de, 100'den fazla ABD ürününe yüzde 25 vergi uyguladı.

Yıl boyunca, iki ülke, çeşitli mallar için önerilen tarifelerin listelerini yayınlayarak birbirlerini tehdit etmeye devam etti. ABD eylül ayında yüzde 10 gümrük vergisi uyguladı. Çin kendi tarifeleriyle karşılık vermesine rağmen, ABD vergileri Çin ekonomisi üzerinde etkili oldu, imalatçılara zarar verdi ve yavaşlamaya

neden oldu. Aralık ayında, her ülke yeni vergilerin uygulanmasına son vermeyi kabul etti. Tarife savaşı ateşkesi 2019'a kadar devam etti.

İlkbaharda, Çin ve ABD bir ticaret anlaşmasının eşiğinde görünüyordu. Bununla birlikte, Mayıs ayının başında, nihai görüşmelerin başlamasına tam anlamıyla bir haftadan daha kısa bir süre kala Çinli yetkililer, şirket sübvansiyon yasalarında değişiklik yapmayı reddeden ve mevcut tarifelerin kaldırılmasında ısrar ederek müzakerelerde yeni bir sert tavır aldı. Bu bariz geri dönüşten öfkelenen Trump, 5 Mayıs'ta Çin'in 200 Milyar Dolar'lık ithalatındaki gümrük vergilerini yüzde 10'dan yüzde 25'e yükselteceğini duyurdu. Çin misilleme olarak devlete ait firmaların, tüm tarım ürünleri ithalatını durdurdu. Çin'in merkez bankası da Yuan'ı on yıldan fazla bir süredir ilk kez, Dolar başına yedi referans oranının üzerine düşürdü ve bu da bir döviz savaşı endişelerine yol açtı (Chen, 2020).

2.5.6. Çin ile Ekonomik Savaş

Trump, İkinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan büyük rakiplerine karşı ABD'nin "büyük stratejisini" karakterize eden bir oyun planını takip etmektedir. Amerika'nın küresel liderlik için bir rakibi olduğunda, ABD her seferinde rakibini küçültmeyi ve onu ABD gücüne tabi kılmayı hedeflemiştir. Bu, en azından bir noktaya kadar işe yaramıştır. 1970'lerde ABD, ekonomik güç için bir diğer büyük rakip olduğuna inandığı Japonya ile kısa bir süre yüzleşti.

Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası toparlanması o kadar dinamik ve yeni transistör tabanlı elektroniklerdeki ustalığı 1960'larda o kadar güçlüydü ki, 1970'lerde pek çok iş ve yatırım gurusu, Japon şirketlerinin ve servetinin egemen olduğu bir gelecek dünya ekonomisini hayal etmiştir. ABD dış politika kuruluşu, Başkan Ronald Reagan'dan başlayarak Japonya'ya karşı koymak için çalışmaya başladı. Japonya'yı haksız ticaret uygulamaları, para manipülasyonu, Japonya'nın işletmelerine haksız devlet yardımı ve diğer abartılı veya alçakça davranışlara ilişkin diğer abartılı ya da düpedüz yanlış iddialarla suçlamaya başladı. ABD yeni ticaret engelleri koymaya başladı ve Japonya'yı, ABD'ye patlayan ihracatını sınırlandırmak için gönüllü ihracat kısıtlamalarını kabul etmeye zorladı.

Daha sonra, 1985 yılında, ABD daha sert bir darbe ile Japonya'nın para birimi Yen'i, ABD ile çok daha az rekabetçi hâle getirecek şekilde (Yen'i güçlendirmesi) konusunda Japonya'ya baskı yaptı. Yen, 1985'te Dolar başına 260 Yen'den 1990'da Dolar başına 130 Yen'e, iki katına çıktı. ABD, Japonya'yı dünya pazarının dışına fiyat vermeye itmişti. 1990'ların başlarında Japonya'nın ihracat büyümesi çöktü ve Japonya 20 yıllık durgunluğa girdi. Şimdi ise Çin gelmektedir. Amerikalıların bazıları, Çin ekonomisinin Sovyetler Birliği'nin yolunu izleyerek yakında patlayacak dev bir balon olduğunu iddia etmektedir. Oysaki Sovyet ekonomisi teknolojik olarak ABD liderliğindeki ticaret sisteminden ayrıldı ve sonunda ayak uyduramadı. Çin ise tam tersine, 1980 yılından bu yana olağanüstü ekonomik büyümesini tam da küresel teknolojileri benimseyerek ve Çin ekonomisini dünya ekonomisiyle yakından bütünleştirerek elde etti.

Son zamanlarda Çin, son teknolojileri dünyanın diğer bölgelerine yayarak son derece yenilikçi bir ekonomi hâline geldi. Trump, Çin'in ABD'ye ihracatından dolayı işsiz kalan Amerikalı işçilerin içinde bulunduğu kötü durumdan, Çin'i sorumlu tutmaktadır. Fakat Çin'e ihracat yapan ABD şirketlerinin daha yüksek kârları, ücretleri ve ABD'li tüketicilerin Çin ihracatının daha düşük maliyetleri dâhil olmak üzere, Çin ile ticaretinden ABD'ye birçok kazanımı anlamıyor veya kabul etmek istemiyorlar. Amerika'nın Çin'i zayıflatma çabası başarısız olmaya mahkûmdur.

ABD 1980'lerde Japonya'ya baskı yaptığında, Japonya'nın ekonomisi Amerika'nın sadece üçte biriydi ve Japonya askeri güvenliği için ABD'ye bağımlıydı. Çin ise tam tersine daha büyük bir ekonomiye sahip, dört kat daha kalabalık ve Amerika'nın borçlusu değil alacaklısı. Çin, dünyanın her yerindeki diğer ülkelerle güçlü ve büyüyen ticarete, yatırıma ve diplomatik ilişkilere sahiptir. Çin'in birleşik bir ulus olarak gururlu geçmişinin ABD'ninkinden on kat daha uzun olduğunu, 225 yıl ile karşılaştırıldığında yaklaşık 2250 yıl olduğunu da unutmamak gerekir.

Çin'e karşı (para manipülatörü, adaletsiz tüccar vb.) abartılı veya yanlış suçlamaların olağan hâlinin yanı sıra en sık söylenen, Çin'in tehlikeli bir şekilde

yayılmacı bir güç olduğudur. Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki toprak iddiaları konusunda endişelenecek bir alan olsa da, şimdiye kadar bu denizcilik iddiaları, komşu ülkeleri engellemek yerine Çin'in ticaret yollarını güvence altına almak için tasarlanmış görünmektedir. ABD, dünya çapında yüzlerce askeri üs ağıyla küresel askeri gücün rakipsiz hâkimiyetine sahipken, Çin son yıllarda yayılmacı veya saldırgan bir güç olmamıştır. ABD, Çin'e hükmedemezken, Çin'in hâkimiyetinden de korkmasına gerek yoktur.

Çin şu anda ekonomik olarak ABD'den daha büyüktür ve öyle kalacaktır. Kişi başı milli gelire göre ise ABD'nin üstünlüğü sürmektedir. Son yıllarda Çin ekonomisinin yüksek büyüme oranlarındaki düşüş, Çin ekonomisinin çökmesinden değil, olgunlaştığı için daha belirgin bir şekilde yavaşlamaktadır. Ayrıca Çin hızla yaşlanmaktadır ve nüfusu giderek azalan bir ortanca yaşla birlikte yüzyılın ortasına kadar elli yaşın üzerinde olacaktır. ABD'nin refahı ise küresel barışı ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme sorumluluklarını paylaşabilen ve paylaşması gereken büyük bir küresel güç olarak Çin ile işbirliği yapma kararının olgunluğuna bağlıdır (Sachs, 2018: 145-149).

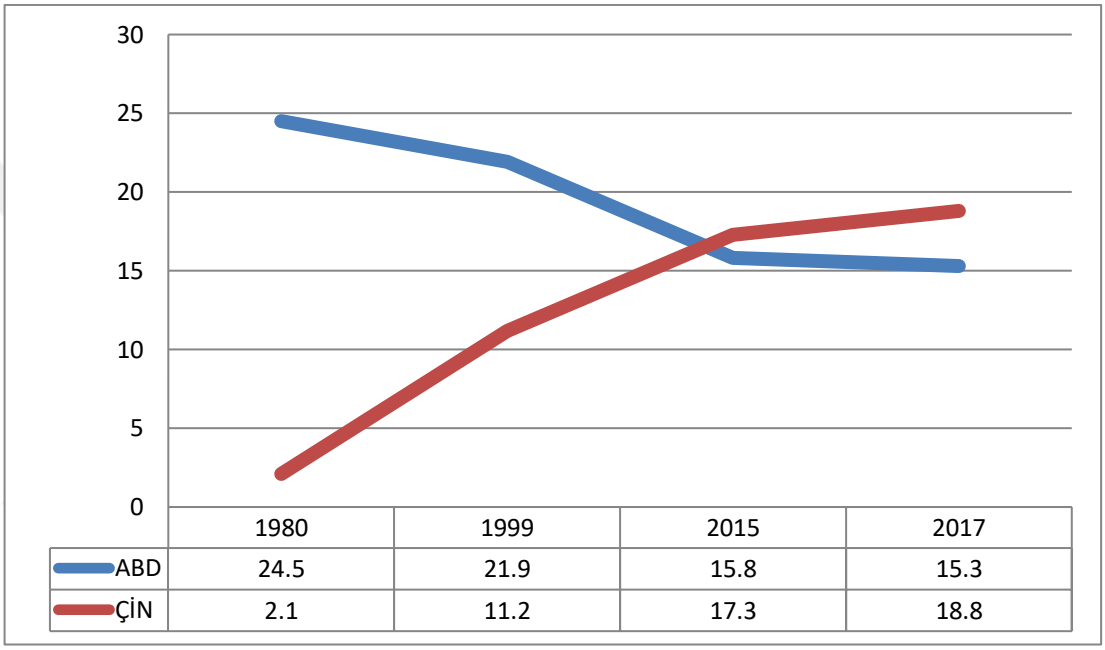
2.5.7. ABD-Çin Küresel Ticaret Savaşı

Yeni korumacılığın ve yüksek gümrük tarifelerinin olduğu dünya ticaretinde, karlı çıkacak olanlar; ABD ile yüksek hacimde ticaret yapanlar, çok fazla ihracat yapanlar ve milli gelirlerine oranla yüksek ticaret fazlası veren ülkeler olarak sıralamak mümkünken, zararlı çıkacak olanları da; ABD ile düşük hacimde ticaret yapanlar, yerli şirketlerine destek verebilecek olanlar ve demokratik ülke sıralamalarında çok yükseklerde yer almayan ülkeler olarak sıralamak mümkündür. Anti demokratik kararları hızla uygulayabilen ve sermaye kontrolü uygulayan Çin gibi ülkeler, yerli şirketlerine daha fazla destek verebilecekleri için, bu yeni soğuk savaştan karlı çıkacaklardır (Şen, 2018).

ABD Başkanı Trump "Önce Amerika" stratejisi ile Çin başta olmak üzere rakipleri olan İran ve Rusya'ya, müttefikleri Kanada ve AB ülkelerine ve stratejik çıkar problemleri yaşadığı Meksika ve Türkiye gibi ülkelere ticaret savaşı başlatarak,

bu savaş küresel bir ticaret savaşı hâlini almıştır. ABD'nin küresel ticaret savaşı başlatmasının nedenleri ise şunlardır (Güller, 2019: 113-115):

- 1980 yılında ABD'nin satın alma gücü paritesi cinsinden toplam ekonomi içinde yüzde 24,5'lik paya sahipken, 2017 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 15,3'e düşmüştür. 1980 yılında Çin'in toplam ekonomi içindeki payı ise yüzde 2,1 iken, 2017 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 18,8'e yükselmiştir (Şekil 2).

	1980	1999	2015	2017
ABD	24.5	21.9	15.8	15.3
ÇİN	2.1	11.2	17.3	18.8

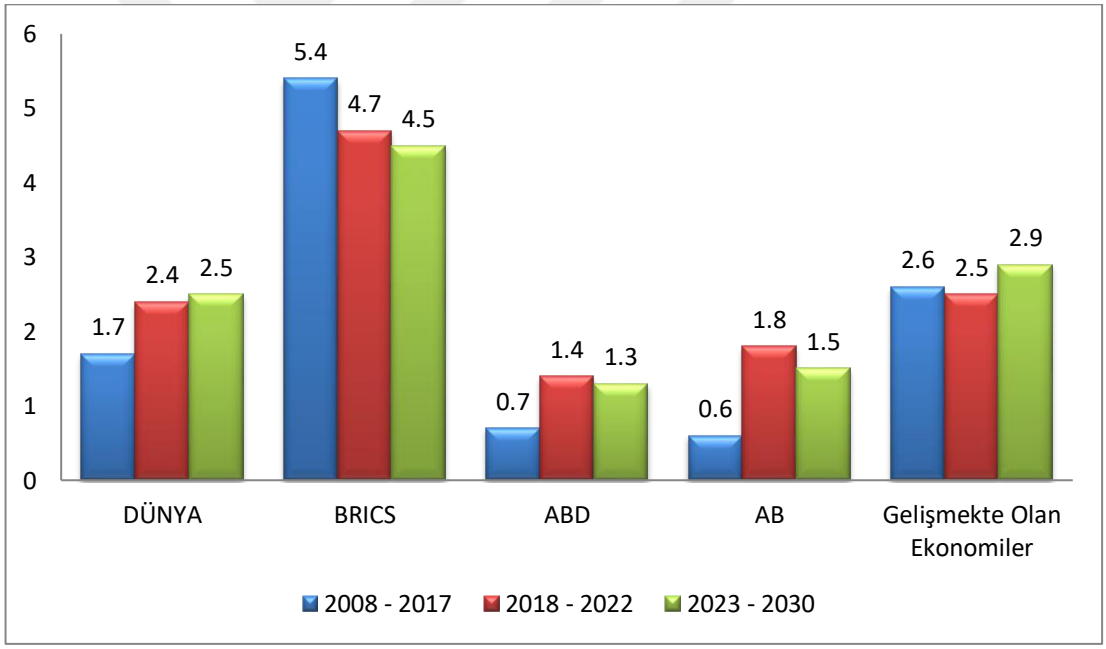
Şekil 2: Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden GSYH Karşılaştırması

Kaynak: Güller, 2019 (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

- Çin malları "ucuz ve kalitesizdir" teorisi artık geçersizdir. Yüksek teknoloji ürünlerinin ihracatında ABD yüzde 16'lık paya sahipken, Çin yüzde 28 ile liderliğe yükselmiştir.
- Milli paralar ile ticaret yapma anlayışında ciddi bir artış söz konusudur. Çin'in, Dolar'a alternatif para seçeneklerini çoğaltmaya başlaması ile Dolar'ın dünya ticaretindeki payı azalma eğilimindedir.
- Dünyada hâlâ 2008 küresel krizinin etkileri sürmektedir. Bu süre zarfında serbest piyasa kapitalizminde gerileme yaşanırken, Çin'deki serbest piyasa sosyalizmi ise kalkınmasını ve büyümesini sürdürmüştür. Bu süreçte sosyalizm piyasayı, kapitalizme oranla daha iyi değerlendirmiş oldu. Çin,

üretim faktörlerinin devlete, ekonomik faaliyetlerin ise serbest piyasaya tabi olduğu bir sistem ile ABD'nin piyasa avantajını elinden alarak SSCB'den daha iyi ve dayanıklı bir ekonomi yaratarak Latin Amerika ve Afrika ülkelerine de örnek model olmuştur.

- Asya-Pasifik'in uluslararası sistemdeki ekonomik ve siyasi etkisi hız kazandı.
- ABD, gücünü ve egemenliğini Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası ve Dolar olmak üzere bu dört sütundan almaktadır. Dünyadaki ekonomik düzen, Asya-Pasifik'e kayarken, hem ABD'nin, gücünü oluşturan dört sütundaki etkisi azaldı hem de bu sütunlarda rakiplerinin etkinlik gücü arttı. Çin, önce Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası'nda ağırlıklı konuma yükseldi ve liderliğini yaptığı Asya Altyapı Yatırım Bankası ve BRICS gibi kurumlar ile Bretton Woods sistemine alternatif oluşturmuştur (Şekil 3).

Şekil 3: Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Ekonomik Büyüme Oranları (Yüzde)
Kaynak: Dilek, İstikbal ve Yanartaş, 2018.

- Ekonomisinin gerilemesi sebebi ile ABD, tek egemen güç olmaktan uzaklaştı ve dünya, çok kutuplu ve çok merkezli bir yapı hâlini almıştır.
- Son olarak gerileyen ekonomisi sebebi ile ABD, sahip olduğu büyük askeri yapısı sayesinde savaş çıkarabilen fakat barış masası kuramayan bir devlet hâlini almıştır.

Yale Üniversitesi'nden Stephen Roach, düşük tasarruf kültürü ve şimdi eğlen sonra öde yaşam tarzını, ABD dış ticaret açığının arkasındaki neden olarak ifade etmiştir. Tasarruf etmeyip bir büyüme istediğinizde, fazla tasarrufları yurt dışından ithal etmeniz gerekir. Bunu yapmak için de büyük bir ödemeler dengesi açığı ve yabancı sermayeye ihtiyacınız vardır. ABD'nin bu ticaret açığı, tasarruf-yatırım dengesizliğinin bir sonucudur. Roach, Amerika'nın Çin'i en sevdiği günah keçisi olarak tanımlarken, sorunun aslında ABD siyasi sisteminden kaynaklandığını ifade etmiştir (UNTV, 2018).

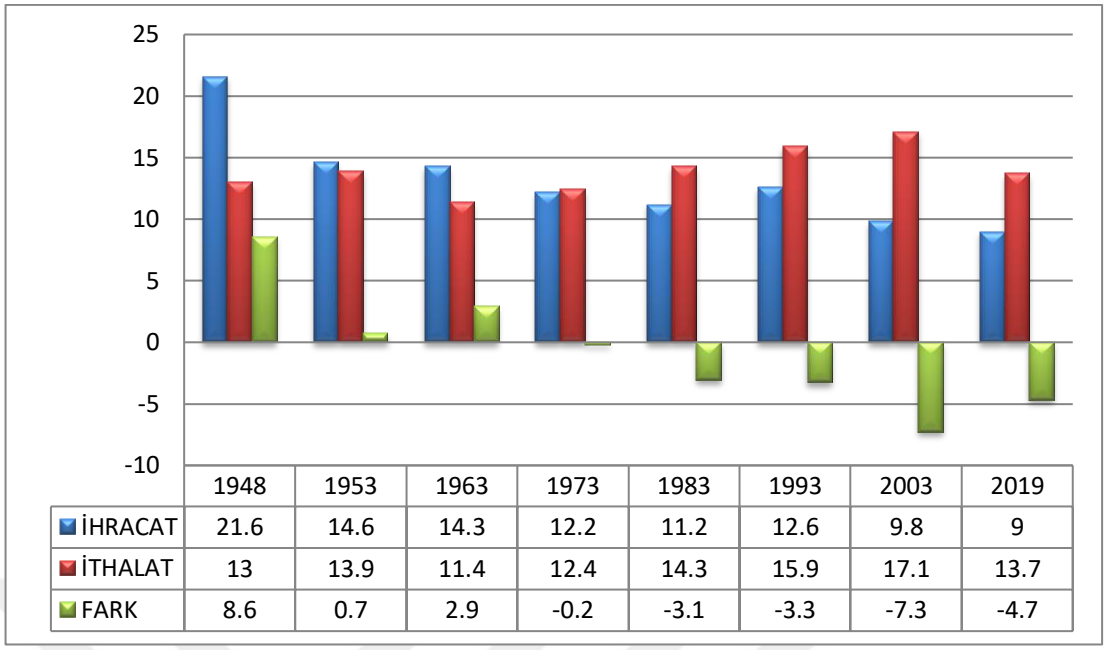
2.5.8. ABD-AB Ticaret Savaşı

ABD 2019 yılında 1,646 Trilyon Dolar'lık ihracat gerçekleştirirken 2,568 Trilyon Dolar'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Bu ticarette 922 Milyar Dolar ticaret açığı vermiştir. AB ise 2019 yılında 2,386 Trilyon Dolar'lık ihracat gerçekleştirirken 2,166 Trilyon Dolar'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Bu ticarette 220 Milyar Dolar ticaret fazlası vermiştir (Tablo 1).

ÜLKE	İHRACAT	İTHALAT	FARK
ABD	1,646 Trilyon $	2,568 Trilyon $	-922 Milyar $
AB	2,386 Trilyon $	2,166 Trilyon $	+220 Milyar $

Tablo 1: ABD-AB Dış Ticaret Dengesi 2019

Kaynak: World Trade Statistical Review 2020. (Tarafımızca tablo hâline getirilmiştir).

	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2003	2019
İHRACAT	21.6	14.6	14.3	12.2	11.2	12.6	9.8	9
İTHALAT	13	13.9	11.4	12.4	14.3	15.9	17.1	13.7
FARK	8.6	0.7	2.9	-0.2	-3.1	-3.3	-7.3	-4.7

Şekil 4: ABD'nin Dış Ticaret Dengesi (Yüzde Değişim)

Kaynak: World Trade Statistical Review 2020. (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

ABD 1948 yılında yüzde 21,6 oranında ihracat gerçekleştirirken 2019 yılına gelindiğinde yüzde 9'a düşmüştür (Şekil 4). 1948 yılında yüzde 13 oranında ithalat gerçekleştiren ABD, 2019 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 13,7'ye yükselmiştir. ABD son 70 yılda ortalama aynı oranda ithalat gerçekleştirirken, ihracatında ise ciddi düşüş söz konusudur. Ayrıca ürettiği çelik miktarının dört katı çelik ithal eden ABD, 2000 yılı ile kıyaslandığında 112 milyon ton üretimden 86 milyon ton üretime gerilemiştir. Çelik endüstrisindeki istihdam oranı ise 2000 yılında 135 bin kişi iken 2016 yılında 83 bin kişiye gerilemiştir.

ABD'nin aleyhinde olan bu tablo nedeniyle Trump, başkan seçildikten sonra AB karşıtı bir politika izledi. Trump'a göre ABD, hem AB'ye pahalı bir güvenlik hizmeti veren, hem de AB'ye karşı dış ticaret açığı veren ülkeydi. Bu yüzden Mart 2018'de alüminyum ithalatına yüzde 10, çelik ithalatına da yüzde 25 ek gümrük vergisi koyma kararı alarak ticaret savaşını başlattı. AB misilleme yaparak Haziran 2018'de mısırdan portakal suyuna, motosikletten tekneye kadar yüzlerce farklı ürüne yüzde 25 gümrük vergisi koydu. AB'nin yapmış olduğu misillemeye karşı ABD başkanı Trump; AB'nin, ABD'ye uzun zamandır uyguladığı ticaret bariyerleri ve

tarifelerin kaldırılmaması durumunda ABD'ye gelen tüm otomobillere yüzde 20 gümrük vergisi getireceğini belirterek üretimlerini ABD'de yapmalarını söylemiştir (Güller, 2019: 66).

2.5.9. Çin Örneği

1400'lü yıllarda Çin, dünyadaki en gelişmiş ekonomiye sahipti. Ming Hanedanı'nın 3. imparatoru olan Yongle, büyük bir filo hazırlatarak Amiral Zeng He'yi filonun başına getirdi. Zeng He önderliğindeki filo, dünyanın her tarafına seferler yaptı ve 30 yıl kadar sürdü. Yongle'nin 1424'teki ölümünden sonra, dünyaya açılma düşüncesi zamanla kaybolmaya başladı. Bu seferlerin sonucunda gelen raporlara bakarak dünyanın geri kalanının, kendilerinden epey geride olduğunu fark eden Çinliler, dünyaya açılmaktan vazgeçerek, içe kapanmaya karar verdiler. İngiltere, İspanya ve Portekiz başta olmak üzere Avrupalılar, 15. yüzyıl sonlarında coğrafi keşiflere başladılar.

Coğrafi keşifler sonucu elde edilen altın, gümüş ve değerli madenler Avrupa'nın zenginleşip ilerlemesine yol açarken, içe kapanan ve dünya nimetlerinden yararlanamayan Çin ise hızla geriledi. Kapılarını gerçek anlamda tekrardan dünyaya açması, Mao Zedong'un ölümü sonrası yerine geçen Deng Xiaoping ile mümkün olan Çin, ihracat odaklı politikalar izlemeye başlayıp hızla ilerleyerek geçmişteki kayıplarını toparladı. Çin'in ekonomiyi nasıl geriye götürdüğünü anlatan bu örneği, dünyaya kapanmamayı ve uluslararası ticaretten geri kalmamayı anlatmaktadır (Eğilmez, 2018a).

2.6. ÇİN'İN YÜKSELEN EKONOMİSİ

Çin, 1978'de daha fazla özel mülkiyet, mülkiyet hakları ve uluslararası serbest ticarete izin verirken, aynı zamanda önemli bir merkezi hükümet etkisi dayatan ekonomik reformlara başladı. Son yıllarda büyümesinde yavaşlama olmasına rağmen, ortalama yıllık yüzde 8-10 oranlarında büyüme gösterdi. Bu yükselen ekonomi, 3 Trilyon Dolar'lık dünyanın en büyük döviz rezerv varlıkları ile birlikte, önemli bir mali güç sağlamaktadır. Goldman Sachs ve Carnegie Endowment gibi kurumlar, Çin'in sırasıyla 2027 veya 2035 yılına kadar ABD ekonomisini geçeceğini tahmin etmektedir. Fakat Çin'in GSYH'sinin 2020 ve 2040 yılları arasında ABD'nin

GSYH'sini aşması ile daha büyük bir GSYH'ye sahip olması, Çin'e mutlak "hegemon" unvanını vermez.

ABD'nin Dolar'ı ve Avrupa Birliği'nin Euro'su hâlâ önde gelen uluslararası para birimleriyse ve Çin bu statüye ancak diğer ulusların uyduğu kuralların dışında oynayarak yükselmişse, Çin'den ekonomik bir hegemon olarak bahsetmenin meşruiyeti tartışılabilir. Çin kesinlikle güçlü olacaktır. Ancak egemen uluslararası para birimlerinin kontrolü olmadan ve uygulamaları değiştirmek için sürekli küresel baskı ile karşı karşıya kaldığında, liderliği ve etkisi önemli ölçüde sınırlı olacaktır. Çin'in devasa rezervleri ve yükselen GSYH'si ekonomik güç sağlayabilir, ancak bu öngörülen konuma ulaşmak için kullanması gereken uygulamalar kesinlikle bir liderin uygulamaları değildir (Fox, 2014: 89-90).

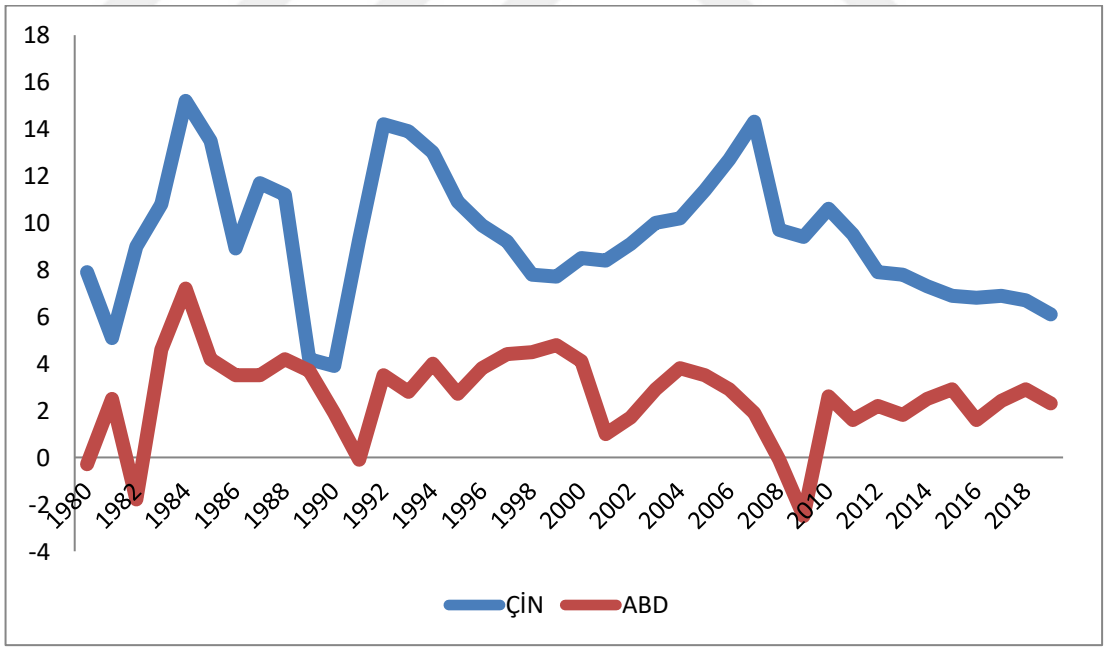
Çin'in GSYH'si dünyaya liderlik etse bile, Yuan tamamen özgür olmadığı veya önde gelen küresel rezerv para birimi olmadığı ve Çin bir avantaj elde etmek için haksız uygulamaları kullandığı sürece, Çin küresel hegemon devlet olmayacaktır. Bu ve yüksek hammadde tüketimi ve yumuşak güç eksikliği gibi nedenlerden dolayı David Shambaugh, Çin'i küresel güce sahip "kısmi bir güç" olarak tanımlamaktadır. Çin, henüz gerçek bir küresel güç değil, küresel bir aktördür. Gerçek küresel güçler diğer ulusları ve olayları etkilemektedirler. Bir ulus belirli bir bölgedeki veya alandaki olayları etkilemedikçe yalnızca küresel bir varlığa sahip olması, o ulusun küresel güce ulaşması anlamına gelmez (Shambaugh, 2013: 8).

Samuel Huntimgton, Çin ekonomisini paradoksal durum ile açıklayarak, ekonomik büyüme ve bir ülkenin yeteneklerindeki diğer artışların S eğrisi boyunca ilerlediğini gözlemlemiştir. Bu gözlemi: "Yavaş bir başlangıç ve ardından hızlı bir hızlanma ve ardından azalan genişleme ve dengeleme oranları" olarak açıklamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşüne örnek verdiği bu gözlemini, Çin'in yükselişini açıklarken de kullanmanın mümkün olabileceğini ifade etmiştir. (Huntington, 1996: 83). Trump başkanlığındaki ABD'nin, Çin'e neden ticaret savaşı başlattığını anlamak için Çin ekonomisini büyüme oranı, GSYH, üretim ve ticaret yönünden incelemek gerekir.

2.6.1. Büyüme Oranı

Otuz yıl boyunca yılda ortalama yüzde 10 büyüyen Çin'in şaşırtıcı ekonomik başarısı, Çin'i dünyanın en büyük ikinci ekonomisine, mal ve hizmetlerin ihracatında en büyük ikinci ülkesine ve en büyük ikinci doğrudan yabancı yatırım alıcısı hâline getirmiştir (Zoellick, 2013: 23). Çin ekonomisinin bu kadar hızlı büyümesinin nedeni, başlangıç noktasının çok düşük olmasıdır. Ayrıca Çin'in tam olarak yaptığı, Batı'da tutmuş şeyleri taklit ederek üretmesidir (Thiel ve Masters, 2016: 70).

1979 yılında reformların başlaması ile birlikte Çin ekonomisi yüzde 7,6 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. 2017 yılına gelindiğinde son 39 yılın ortalaması alındığında ortalama yüzde 10 oranında yüksek bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bu yıllarda en düşük büyümeyi 1990 yılında yüzde 3,8 ile gerçekleştirirken, en yüksek büyüme oranını da 1984 yılında yüzde 15,2 ile gerçekleştirmiştir ve onu takiben 1992 yılında yüzde 14,3 ile 2007 yılında da yüzde 14,2 ile büyüme oranı yakalamıştır (Şekil 5).

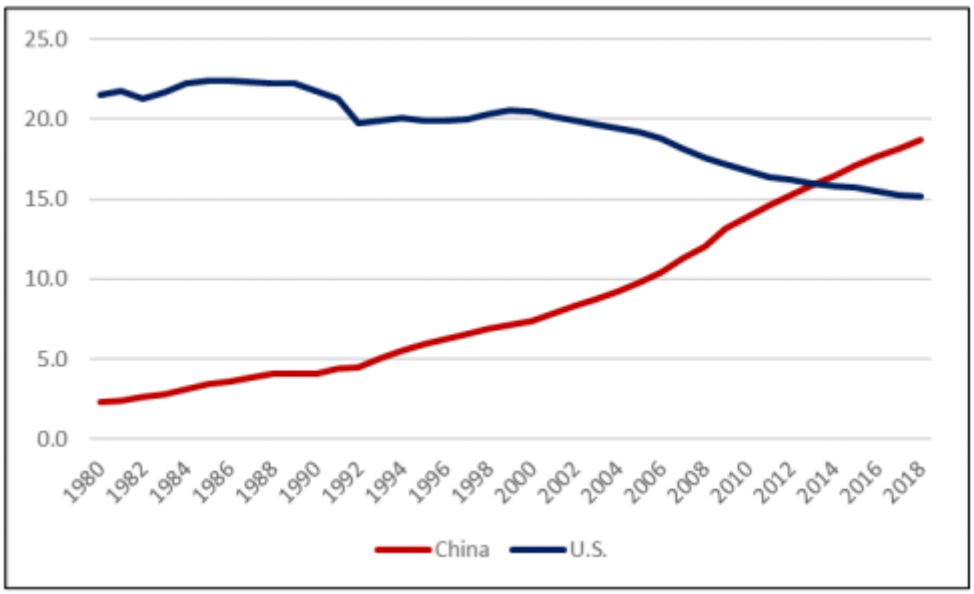
Şekil 5: ABD ve Çin'i Yıllık Reel GSYH Büyümesi Yönünden Karşılaştırma: 1980-2019 (Yüzde Değişim)

Kaynak: IMF, World Economic Outlook 2020.

Mao Zedong'un ölümüyle iktidara geçen Deng Xiaoping, piyasa ekonomisini hayata geçirerek Çin'in dış dünyaya açılmasını sağladı. 500 yıldan uzun süredir dış dünyaya kapalı olan Çin, yeniden dünyaya açıldı. Asıl atılımlarını 2000'li yıllardan sonra gerçekleştirerek satın alma gücü paritesi (SAGP) açısından GSYH büyüklüğü ile ABD'nin önünde yer almıştır (Eğilmez, 2019).

2.6.2. GSYH

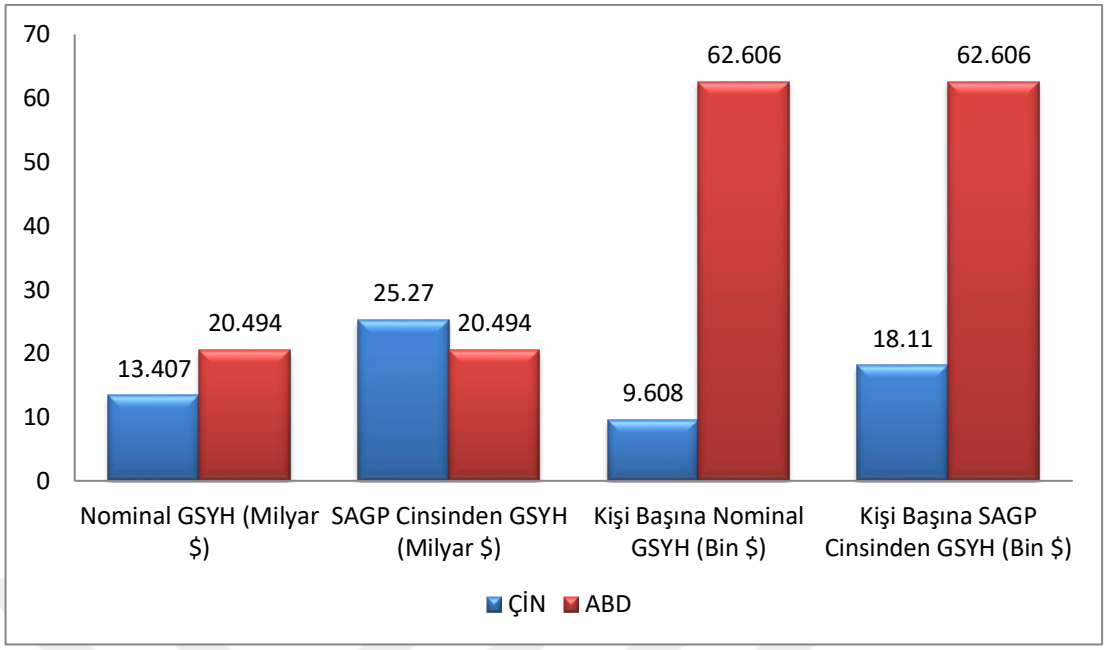
Bu yüksek büyüme oranı ile şu sonuç ortaya çıkar: Satın alma gücü paritesine göre Çin'in 1980 yılında dünya ekonomisindeki payı yüzde 2,3 iken, 2017 yılına gelindiğinde bu oran yükselerek yüzde 18,3 olmuştur. ABD'nin 1980 yılında dünya ekonomisindeki payı yüzde 24,3 iken, 2017 yılına gelindiğinde yüzde 15,3'e düşmüştür (Şekil 6).

Şekil 6: ABD-Çin Karşılaştırması: Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden GSYH 1980-2018 (Yüzde Değişim)

Kaynak: Morrison, 2019.

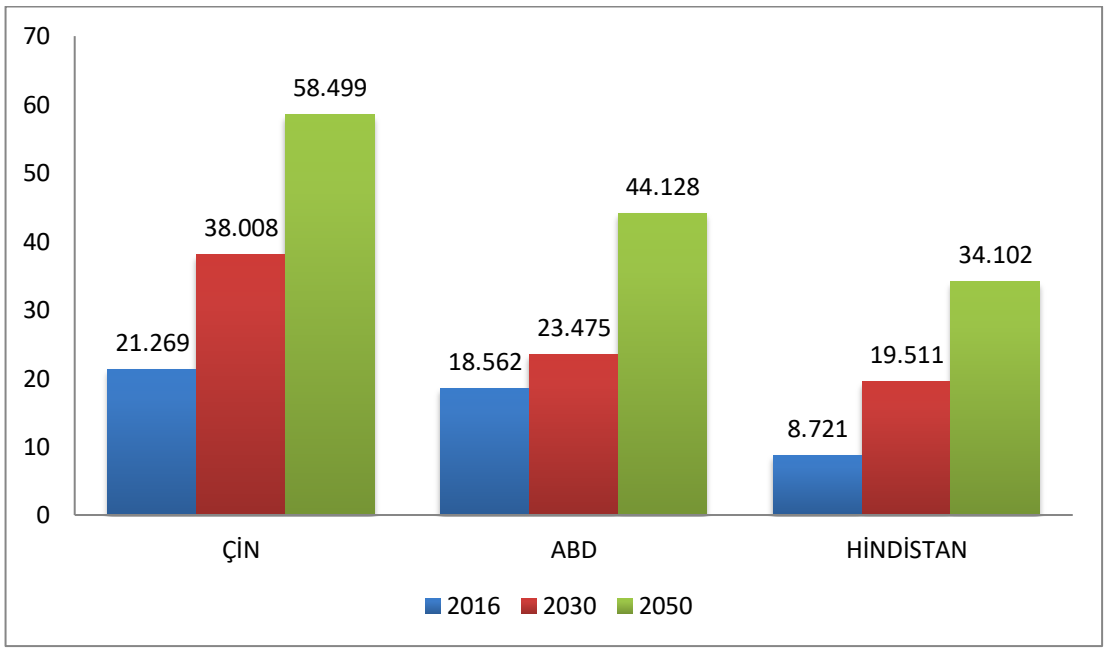
ABD'nin 2018 yılındaki GSYH'si 20,494 Trilyon Dolar iken, aynı yıl Çin'in GSYH'si 13,407 Trilyon Dolar'dır. 2018'de Çin'in satın alma gücü paritesine göre GSYH büyüklüğü ise 25,270 Trilyon Dolar'dır (Şekil 7).

Şekil 7: Çin ve ABD'yi Nominal GSYH, SAGP cinsinden GSYH, Kişi Başına Nominal GSYH ve Kişi Başına SAGP cinsinden GSYH Yönünden Karşılaştırma (2018)

Kaynak: Morrison, 2019 (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

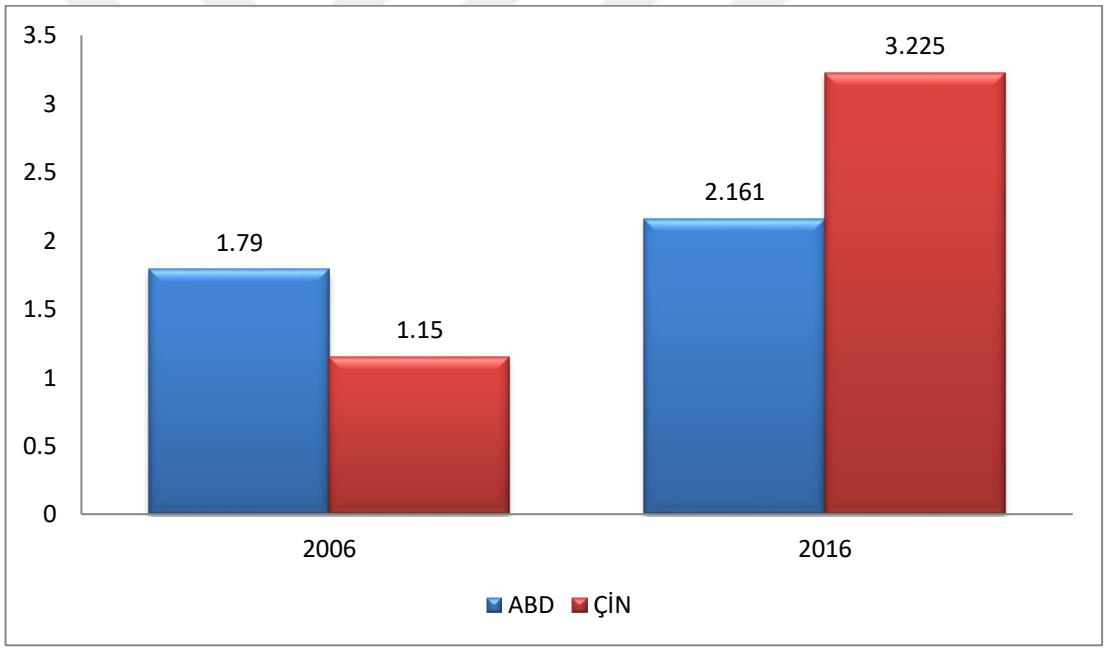
Ayrıca satın alma gücü paritesi açısından ABD, önce 2050 yılında bize yetişecek dediği, daha sonra öngörülerini güncelleyerek 2030 yılında bize yetişecek dediği Çin, hakkında yapılan öngörüleri de öngörülemez hâle getirerek 2016 yılında ABD ekonomisini geçmiştir (Şekil 8).

Şekil 8: Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden GSYH (Trilyon Dolar)
Kaynak: PWC, 2017 (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

2.6.3. Üretim

Çin'in bu büyümesi üretimi sayesindedir. 2006 yılında Çin 1,150 Milyar Dolar'lık üretim gerçekleştirirken, ABD ise Çin'den 640 Milyar Dolar fazla yani 1,790 Milyar Dolar'lık üretim gerçekleştirmiştir. 2016 yılındaki üretim miktarına gelindiğinde ABD 2,161 Milyar Dolar'lık üretim gerçekleştirerek 2006'daki üretiminden 371 Milyar Dolar fazla üretim yapmıştır. Çin'in ise 2016 yılındaki üretimi, 2006'daki üretiminden neredeyse 3 kat fazladır. Böylelikle 2016 yılında Çin 3,225 Milyar Dolar'lık üretim gerçekleştirerek ABD'nin üretimini de geçmiştir (Şekil 9).

Şekil 9: ABD ve Çin'i Gayri Safi Katma Değerli Üretim Yönünden Karşılaştırma: 2006-2016 (Trilyon Dolar)
Kaynak: Morrison, 2019.

2.6.4. Ticaret

ABD 2019 yılında 1,646 Trilyon Dolar'lık ihracat gerçekleştirirken 2,568 Trilyon Dolar'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Bu ticarette 922 Milyar Dolar ticaret açığı vermiştir. Çin ise 2019 yılında 2,499 Trilyon Dolar'lık ihracat gerçekleştirirken

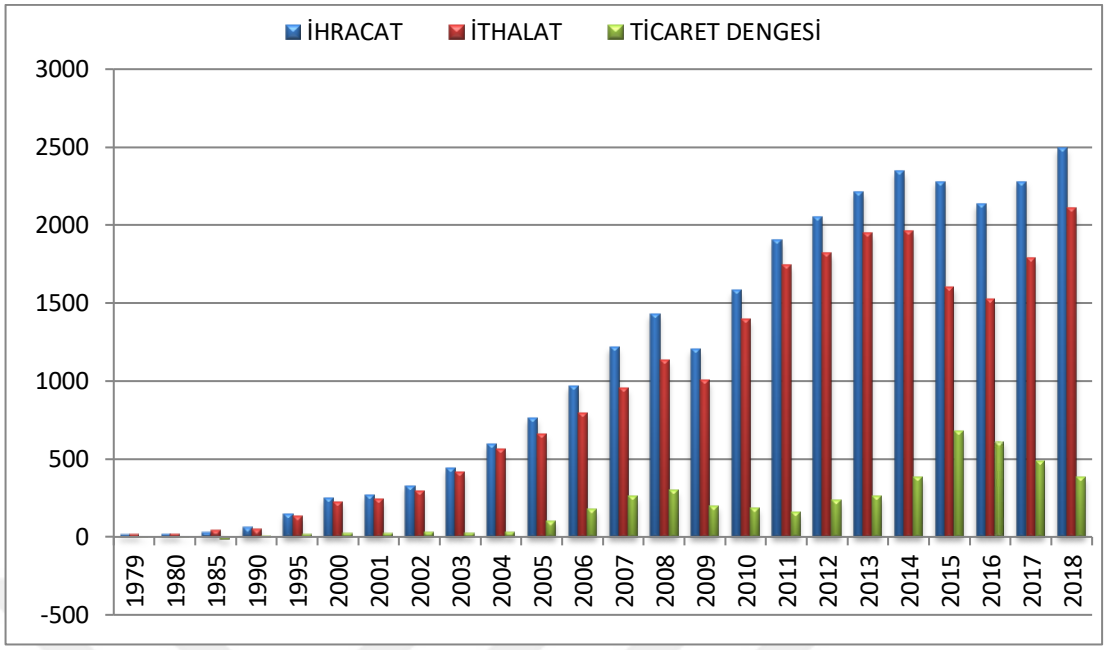
2,077 Trilyon Dolar'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Bu ticarette 422 Milyar Dolar ticaret fazlası vermiştir (Tablo 2).

ÜLKE	İHRACAT	İTHALAT	FARK
ABD	1,646 Trilyon $	2,568 Trilyon $	-922 Milyar $
ÇİN	2,499 Trilyon $	2,077 Trilyon $	+422 Milyar $

Tablo 2: ABD-Çin Dış Ticaret Dengesi 2019

Kaynak: World Trade Statistical Review 2020. (Tarafımızca tablo hâline getirilmiştir).

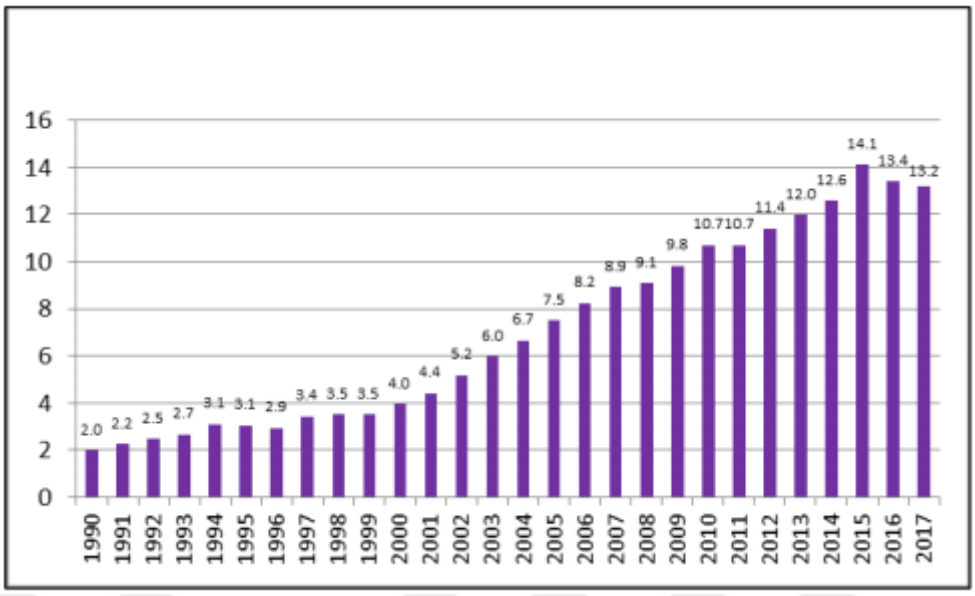
1979 yılında Çin 13,7 Milyar Dolar'lık mal ihracatı gerçekleştirirken, 2018 yılına gelindiğinde ise 2,491 Trilyon Dolar'lık mal ihracatı gerçekleştirmiştir. İthalatında da ciddi bir yükseliş söz konusudur. 1979 yılında 15,7 Milyar Dolar'lık mal ithalatı yaparken, bu rakam 2018 yılına gelindiğinde 2,109 Trilyon Dolar'a yükselmiştir. 1979 ve 1985 yılında sırasıyla 2 Milyar Dolar ve 15,3 Milyar Dolar'lık ticaret açığı veren Çin, diğer yıllarda sürekli olarak ticaret fazlası vermiştir. 1990 yılında 9 Milyar Dolar ticaret fazlası verirken, 2005'te 101,9 Milyar Dolar, 2010'da 184,5 Milyar Dolar, 2015'te 678,8 Milyar Dolar ve 2018'de de 382,4 Milyar Dolar'lık ticaret fazlası vermiştir (Şekil 10).

Şekil 10: Çin'in Mal Ticaret Dengesi 1979-2018 (Milyar Dolar)

Kaynak: Morrison, 2019 (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

Çin 1990 yılında yüzde 2 oranında dünyaya mal ihracatı gerçekleştirirken, 2017'ye gelindiğinde bu oran yüzde 13,2'ye yükselmiştir (Şekil 11). Çin'in büyük bir ticaret ülkesi olarak yükselişi, Almanya ve Japonya'nın çarpıcı yükselişini bile geride bırakan, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en önemli gelişmelerinden biridir. Çin'den yapılan toplam ticari mal ihracatı, ülkenin liberalleşme sürecinin başladığı 1978'de 8 Milyar Dolar'dan (küresel ihracatın yaklaşık yüzde 1'i) 2000'de 408 Milyar Dolar'a (küresel ihracatın yüzde 7,7'si) ve şu an 2 Trilyon Dolar'a yükselmiştir.

Şekil 11: Çin'in Mal İhracat Payı 1990-2017 (Yüzde Değişim)
Kaynak: Morrison, 2019.

2009 yılından beri Çin, dünyanın en büyük ihracat ülkesi olmuştur. Çin'in ihracatının gayri safi yurtiçi hâsılaya (GSYH) oranı, ABD, Hindistan ve Brezilya gibi diğer büyük ekonomiler için ortalama yüzde 10'luk bir ortalama seviyeye kıyasla şu anda yüzde 33'tür. Çin'in toplam mal ihracatı içindeki üreticilerin payı, küresel ortalama olan yüzde 70 ile karşılaştırıldığında, 1970'lerin sonlarında yüzde 40'ın altından, 1990'ların sonlarında yüzde 90'ın üzerine çıkmıştır. Yerel üretimin küresel üretim ağlarına entegrasyonu, bu dönemde Çin'in ihracat gücü olarak yükselişinin ana itici gücü olmuştur. Ayrıca gelişmekte olan bir ülkeyi başarılı bir şekilde küresel üretim ağlarına bağlamak, ihracata yönelik üretime elverişli bir iş ortamı yaratmak için politika reformları gerektirir. Bununla birlikte, ekonomi çapında reformları, özellikle üretim üsleri kurmak için çokuluslu şirketleri çekmek için özel olarak tasarlanmış kamu politikalarıyla birleştirmek hayati önem taşımaktadır (Athukorala, 2017: 365-366).

Çin'in 2018 yılındaki en büyük yedi ticaret ortağını listelenmektedir (Tablo 3). Çin 681 Milyar Dolar'lık ticaret hacmi ile en büyük ticaret ortağı olan AB'ye 408 Milyar Dolar'lık ihracat yaparken, 273 Milyar Dolar'lık ithalat yapmıştır. Çin, AB ülkelerine karşı 135 Milyar Dolar ticaret fazlası vermiştir.

ÜLKE	TOPLAM TİCARET	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
AB	681	408	273	+135
ABD	631	477	154	+323
ASEAN	575	318	257	+61
JAPONYA	327	147	180	-33
G. KORE	313	109	204	-95
HONG KONG	310	302	8	+294
TAYVAN	225	48	177	-129

Tablo 3: Çin'in Başlıca Ticaret Ortakları 2018 (Milyar Dolar)
Kaynak: Morrison, 2019.

Çin'in ikinci büyük ticaret ortağı olan ABD ile ticaret hacmi 631 Milyar Dolar'dır. Çin, ABD'ye 477 Milyar Dolar'lık ihracat yaparken, karşılığında 154 Milyar Dolar'lık ithalat yapmıştır. Çin, ABD'ye karşı 323 Milyar Dolar ticaret fazlası vermiştir. Ayrıca Çin'in yedi büyük ticaret ortağı arasından en çok ticaret fazlası verdiği ülke ABD'dir. Hâlbuki ABD'nin, Çin'e karşı ticaret savaşı başlatmasından ve gümrük duvarlarını yükseltmesinden sadece bir yıl geçmişken, Çin'in ABD'ye karşı ticaret fazlası 282,1 Milyar Dolar'dan 323 Milyar Dolar'a yükselmiştir (Morrison, 2018: 24).

Ayrıca Çin, küresel mali krizden çabuk bir şekilde çıkmasını, hem ekonomik modelinin çekici görünmesine hem de ülkelerin Çin pazarına giderek daha fazla bağımlı hâle gelmesine borçludur. Çin, şu anda ABD ve Almanya (veya toplu olarak Avrupa Birliği) ile birlikte dünya ticaretinin üç motorundan biridir. Ancak Çin'in ihracatındaki amansız genişleme, diğer ülkelerin artan ithalat paylarının önemini gizlemektedir. 2009'da Çin, ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ithalatçısıydı. Ve ithalatı şaşırtıcı bir hızla yükseldi. 1995'te 132 Milyar Dolar'dan, 2004'te 561 Milyar Dolar'a ve 2011'de 1,7 Trilyon Dolar'a yükseldi. Bakır, kalay, çinko, platin, çelik ve demir cevheri tüketicisi olan Çin, dünyanın en büyük hammadde ithalatçısıdır. Bununla birlikte Suudi Arabistan ve İran gibi petrol üreten ülkelerin en önemli müşterisidir (Kirshner, 2014: 144).

2.7. TİCARETTE KAZAN-KAZAN STRATEJİSİ

Çin, küresel pazarlara güvenmek yerine doğrudan kaynağa giderek doğal kaynakları güvence altına alma stratejisini benimsedi. Çinli şirketlerin yabancı üreticilere doğrudan yatırım yapmalarına izin verildi ve böylece ihtiyaç duydukları girdileri üretmek için kaynak sağlanmış oldu. Bu ülkelerden bazıları şunlardır: Petrol için Cezayir, Kanada, Gabon ve Sudan ile doğalgaz için İran ve Suudi Arabistan ile ve madencilik için ise Avustralya, Brezilya, Jamaika, Papua Yeni Gine, Peru ve Zambiya ile anlaşmalar yapılmıştır (Hughes, 2005: 105). Ayrıca Çin, ticaret yaptığı ülkeler ile kazan-kazan stratejisini benimseyerek karşılıklı faydayı korumayı hedeflemektedir (Meza, 2016: 36).

2.7.1. Afrika'da Çin

Çin, devasa bir yakıt ve mineral ithalatçısıdır. Bunun nedeni, Çin'in yüksek hızlı ve küresel odaklı gelişiminin, teknolojik olarak gelişmiş olan Japonya gibi ülkelerden daha az gelişmiş bir teknolojik temele dayanmasıdır. Çin, endüstriyel üretimini beslemek için hammaddelere erişimi güvence altına almaya çalışmaktadır. Latin Amerika ve Afrika'da, maden çıkarma endüstrilerine yatırım yapmakta ve firmaları satın almaktadır. Çin'in doğrudan yabancı yatırımı 2003'te 1,8 Milyar Dolar'dan, 2006'da 16,1 Milyar Dolar'a yükselmiştir. Afrika'da petrol ve maden kaynaklarının kontrolü için rekabetçi bir mücadele şekillenmeye başlamıştır. ABD petrol şirketleri Angola, Nijerya ve Ekvator Ginesi gibi ülkelerde yatırımlarını arttırmaktadır. 1990'ların ortalarından itibaren de Çin, Afrika'daki faaliyetlerini arttırmaktadır. Çin şu anda Afrika'nın üçüncü büyük ticaret ortağıdır. Çin'in devlete ait petrol şirketi, Sudan'ın önde gelen petrol şirketinin hissesini satın aldı. Cezayir'in petrol endüstrisine yatırımcı oldu.

Angola ve Nijerya petrol sektörlerine kendi yatırım girişimlerini yapmaktadır. Afrika şu anda Çin'in petrol ithalat ihtiyacının yaklaşık yüzde 30'unu karşılıyor. Çin devleti tarafından desteklenen kobalt, uranyum, bakır ve diğer endüstriyel mineralleri arayan Çinli madencilik firmaları, mali yardımı genişletmek ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Zimbabwe ve Zambiya ile daha yakın ilişkiler kurmak için yatırım yapmaktadırlar. Afrika'da yoğunlaşan bir rekabet var ve Çin'i giderek daha fazla

ilgilendiren bir kargaşa yaşanıyor. Çin, çıkarlarını ilerletmek için siyasi ve diplomatik bağlarını güçlendirme, silah satışı anlaşmaları yapmakta ve düşük faizli krediler kullandırmaktadır (Lotta, 2009: 32).

Çin, değerli metaller ve mineraller bulmak için Afrika'yı tepeden tırnağa taramaktadır. Çin'in şirketleri ve işçileri tüm dünyaya yayıldı ve arkasından, silahlı kuvvetleri de yavaş yavaş gelecek. Büyük güç, büyük sorumluluk gerektirir. Bugün dünyanın dört bir yanında on milyonlarca Çinli var, bazı durumlarda Afrika'nın çeşitli yerlerinde barındırılıyor. Çin, önümüzdeki on yıl içinde daha çevik olmaya çalışacaktır. Siçuan'ı 2008'de vuran yıkıcı depremden sonra Çin Halk Ordusu kaynaklarını, yardım sağlamak için zar zor seferber edebildi. Asker gönderebildi, ancak malzeme gönderemedi. İlerde bu değişecektir. Çin, insan hakları uygulama yükünü taşımıyor ve bu, dünya ile ilişkilerinde diplomatik veya ekonomik bir sorun oluşturmuyor. Çin, sınırlarını güvence altına aldı ve dünyayı güvenle dolaşmaktadır. Japonya veya ABD ile ciddi bir anlaşmazlık yaşamaz ise, karşılaştığı tek gerçek tehlike kendisidir.

Çin'in, gezegendeki en büyük güç olarak ABD'yi geçememesinin veya geçebilmesinin tek nedeni vardır. O da 1,4 milyarlık nüfusudur. 1930'lardaki gibi güçlü bir depresyon, on yıllarca süren bir gerileme anlamına gelebilir. Çin küresel ekonomiye yerleşti. Eğer Çin'den satın alınmazsa, üretim yapamazlar. Üretim yapmazlarsa, çok büyük işsizlik olacaktır. Çinlilerin kentsel alanlara yoğunlaştığı bir zamanda, kitlesel ve uzun vadeli işsizlik varsa, sosyal ayaklanmalar kaçınılmaz olur ve daha önce görülmemiş bir ölçeğe ulaşabilir (Marshall, 2017: 87-88).Bununla birlikte Çin, "insani müdahale" adı altında başka bir ülkenin iç işlerine her türlü müdahaleye de karşıdır (Hsiung, 2009: 37).

Ayrıca Çin'in, Afrika ülkeleri ile olan ilişkileri Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile ve ABD'nin önünde yer almaktadır. Afrika ve Çin'in yararına ilerleyen ilişkiler, emperyalist batı ülkelerini geride bırakmaktadır. Bunun sebebi; Çin'in Afrika kıtasında sömürge geçmişi olmamasıdır, AB ülkeleri ve ABD, Afrika ülkelerine yapacağı yatırımlarda birtakım şartlar sunarken, Çin'in yatırım yaptığı ülkelere karşı "içişlerine karışmama" politikasını izlemesi ve Çin'in ticarette "kazan-kazan"

politikasını izlemesi ile karşılıklı faydayı gözetmesi, Çin'i, AB ve ABD'ye karşı avantajlı hâle getirmektedir (Güller, 2019: 148-149).

2.8. PETROL TÜKETİMİNDE ÇİN VE HİNDİSTAN

Çin, 1980'de, günde 1,7 milyon varil petrol tüketiyordu. 1990'a gelindiğinde, günde 2,3 milyon varile sıçradı ve Almanya, Japonya, Rusya ve ABD'den sonra beşinci sıraya yerleşti. 2006 yılına gelindiğinde, günde 7,4 milyon varillik muazzam bir hızla, ABD dışında diğer tüm ülkeleri geride bıraktı. Demir cevheri, bakır, alüminyum ve diğer birçok endüstriyel mineral söz konusu olduğunda, Çin toplam tüketimde ABD'yi geride bırakmıştır. 1990 yılında, petrolün on ikinci büyük tüketicisi olan Hindistan, 2005 yılına gelindiğinde altıncı sıraya yükseldi ve beşinci sıradaki Rusya'yı ve dördüncü sıradaki Almanya'yı geçmeye hazırlanıyordu.

Hindistan, Çin gibi mevcut büyüme eğrisine benzer bir takip gerçekleştirirse, sürekli artan enerji ve hammadde arayışı içinde olacaktır. Çin ve Hindistan'ın birlikte, önümüzdeki çeyrek yüzyılda küresel enerji talebindeki tüm artışın yaklaşık yarısını oluşturması ve uluslararası enerji denklemini baştan aşağı dönüştürmesi beklenmektedir (Klare, 2008: 63-64). Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) 2007 yılında yaptığı gözlemde, "Çin ve Hindistan'ın ekonomik büyümesinin son birkaç yılda şaşırtıcı bir şekilde artması ile enerji ihtiyaçlarında da keskin bir artış olmuştur. Bu bazıları için ekonomik bir fırsat kaynağı iken, enerjiye olan bu talep artışı dünyanın enerji altyapısı üzerinde büyük bir baskı oluşturacaktır" açıklamasını yapmıştır (World Energy Outlook, 2007: 3).

2.9. TUKİDİDES TUZAĞI İLE ABD-ÇİN İLİŞKİLERİNE BAKIŞ

Graham Allison, tukidides tuzağını ABD-Çin ilişkilerini anlamanın yararlı bir yolu olarak görmektedir. Bununla birlikte, çatışmanın algılanan kaçınılmazlığına odaklanmak yerine, tukidides tuzağını, potansiyel rakiplerin göreceli güçlerinde keskin bir değişime eşlik eden kaçınılmaz huzursuzluk olarak tanımlar. Allison'a göre, ABD-Çin ilişkilerindeki tedirginlik ve gerilimler, Atina-Sparta ilişkilerinde olduğu kadar gerçektir, ancak bugün iki ülke arasında bir çatışma olasılığı çok daha

düşük. Pekin ve Washington arasındaki çok sayıda kriz yönetimi mekanizması, bir krizin tam anlamıyla bir savaşa dönüşme olasılığını azaltmaktadır.

David Richards, tukidides tuzağının cazip bir kavramsal çerçeve olduğunu, ancak kusurlu olduğunu savunmaktadır. ABD-Çin ilişkileri ile tukidides tuzağının dayandığı diğer vaka çalışmaları arasında, özellikle Peloponessos öncesi Atina-Sparta ilişkileri arasında birkaç önemli fark sunuyor. Birinci Dünya Savaşı öncesi İngiliz-Alman ilişkileri ile Çin ve ABD arasındaki nükleer cephanelerin iki ülke arasındaki savaş olasılığını önemli ölçüde azalttığını iddia etmektedir. Ayrıca Pekin ve Washington'daki siyasi liderliği Avrupa'dakinden çok daha olgun ve istikrarlı olarak görmektedir.

Richards, küreselleşmiş ekonomiyi ve karmaşık uluslararası ticari bağlantıları, Çin ve ABD'nin birbirine karşı savaş açmasının önündeki büyük engeller olarak görmektedir. Tarihsel çerçevelere ve karşılaştırmalara ek olarak, bazı bilim adamları çağdaş ABD-Çin ilişkilerini anlamak için başka teorik modeller sunmaktadırlar. Örneğin, John Mearsheimer, saldırgan gerçekçilik teorisinin ilişkiyi anlamak için ideal bir mercek olduğunu savunmaktadır. Saldırgan gerçekçilik, anarşik, âdemi merkeziyetçi bir uluslararası sistem altında, devletlerin doğası gereği birbirlerinin güdülerinden emin olmadıklarını ve kaçınılmaz olarak kendi hayatta kalmalarını sağlamak için göreceli güçlerini en üst düzeye çıkarmaya çalıştıklarını varsayar.

Böyle bir ortamda, göreceli gücünü korumaya çalışan yerleşik bir güç ile göreceli gücünü artırmaya çalışan yükselen bir güç arasında çatışma kaçınılmaz hâle gelir. Mearsheimer'e göre, Çin'in yükselişi ve bunun sonucunda Pekin ile Washington arasındaki güvenlik rekabeti sonunda savaşla sonuçlanacaktır. Savunmaya dayalı gerçekçilik teorisi, ABD ile Çin arasındaki çatışma olasılığını da kabul ediyor, ancak bu sonucu çok daha az olası görüyor. Charles Glaser'a göre, savunmacı gerçekçilik, uluslararası sistemin iki büyük güç arasındaki güvenlik ikilemi üzerindeki ılımlı etkisini hesaba katmaktadır. ABD ve Çin'in mevcut sisteme derinlemesine entegre olduğu göz önüne alındığında, Glaser savunmacı gerçekçilik, Pekin ve Washington arasındaki bağları anlamak için daha iyi bir çerçeve sunmaktadır (Paal, 2019: 9-10).

Çin ve ABD'nin yapay zekâ ve 5G gibi önemli teknolojilere erişimi ayrı ayrı kontrol ettiği gelecekteki bir ekonomide, orta yol bulunamayarak dünya yaşanmaz hâle gelebilir. Herkes seçim yapmak zorunda kalabilir ve dünya parçalanma sürecine girebilir. Ne olursa olsun, Çin-ABD ilişkileri bu yüzyılın en önemli jeopolitik sorunu olacaktır. Bir dereceye kadar rekabet kaçınılmazdır. Ancak ideal olarak, her iki taraf da bunu yapıcı bir şekilde yönetecek ve bazı konularda işbirliğine ve diğerlerinde sağlıklı rekabete izin verecektir.

Uzun vadede Çin ve ABD, yükselen yeni gücün (kaçınılmaz olarak) küresel kuralları ve kurumları şekillendirmede bir rol verilmesi gerektiğinin kabulüne dayalı yeni bir uluslararası düzen yaratacaklardır. Olur da ilişki yanlış yönetilirse yani ABD, Çin'in yükselişini durdurmaya çalışırsa veya Çin, gücünü Asya'da ve dünyanın dört bir yanında agresif bir şekilde planlarsa, tam ölçekli bir soğuk veya sıcak bir savaş ortaya çıkacaktır. Tabi bu savaşta vekâlet savaşları göz ardı edilemez. 21. yüzyılda, tukidides tuzağının gerçekleşmesi sadece ABD ve Çin'i değil, tüm dünyayı yutacaktır (Roubini, 2020: 136-137). ABD ve Çin çatışmadan kaçınmanın yollarını bulmadıkça ufukta, çatışma ve savaş görünmektedir (Helle, 2017: 25).

Tukidides tuzağının karşılıklı farkındalığına ve tarihin deterministik olmadığının kabul edilmesine rağmen, ABD ve Çin yine de ona düşüyor gibi görünmektedir. Dünyadaki iki büyük güç arasında sıcak bir savaş hâlâ çok uzak görünse de, bir soğuk savaş olasılığı giderek artıyor. ABD, mevcut gerilimden Çin'i suçluyor. Çin 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) katıldığından beri, yükümlülüklerini yerine getirmekte başarısız olurken ve kurallarına serbestçe uyarken, küresel ticaret ve yatırım sisteminin faydalarından yararlandı. ABD anlatısına göre Çin, zorunlu teknoloji transferler, fikri mülkiyet hırsızlığı, yerli firmalar için sübvansiyonlar ve devlet kapitalizminin diğer araçları yoluyla haksız bir avantaj elde etti.

Çin hükümeti giderek daha otoriter hâle geliyor ve Çin'i George Orwellcı bir gözetim devletine dönüştürüyor. Çin anlatısına göre, ABD'nin gerçek amacının onların daha fazla yükselmesini veya yurtdışında meşru güç ve nüfuz göstermesini

engellemek olduğundan şüpheleniyor. Onların görüşüne göre, dünyanın en büyük ikinci ekonomisinin (GSYH açısından) dünya sahnesinde varlığını genişletmeye çalışması son derece makul. Ve liderler, rejimlerinin 1,4 milyar Çinlinin maddi refahını Batı'nın tıkanmış siyasi sistemlerinin yapabileceğinden çok daha fazla geliştirdiğini iddia edecekler. Hangi taraf daha güçlü argümana sahip olursa olsun, ekonomik, ticari, teknolojik ve jeopolitik gerilimlerin tırmanması kaçınılmaz olabilir.

Bir ticaret savaşı olarak başlayan şey, şimdi kalıcı bir karşılıklı düşmanlık durumuna yükselme tehdidinde bulunuyor. Bu, Trump yönetiminin Çin'i tüm cephelerde kapsanması gereken stratejik bir "rakip" olarak gören yeni ulusal güvenlik ve savunma stratejilerine yansıdı. Buna göre, ABD hassas sektörlerde Çin doğrudan yabancı yatırımını keskin bir şekilde kısıtlıyor ve yapay zekâ ve 5G gibi stratejik endüstrilerde Batı hâkimiyetini sağlamak için başka adımlar atıyor. Ortaklara ve müttefiklere, Çin'in Avrasya kıtasında altyapı projeleri inşa etme amaçlı devasa programı olan Kuşak ve Yol Girişimi'ne katılmamaları için baskı yapıyor. Ve ABD, Çin'in şüpheli toprak iddialarını ileri sürerken daha agresif hâle geldiği Doğu ve Güney Çin Denizleri'nde deniz devriyelerini artırıyor.

Bir Çin-ABD soğuk savaşının küresel sonuçları, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki soğuk savaştan bile daha şiddetli olacaktır. Sovyetler Birliği başarısız bir ekonomik modelle azalan bir güçken, Çin yakında dünyanın en büyük ekonomisi olacak ve oradan büyümeye devam edecek. Dahası, ABD ve Sovyetler Birliği birbirleriyle çok az ticaret yaparken, Çin küresel ticaret ve yatırım sistemine tam olarak entegre olmuş ve özellikle ABD ile derinlemesine iç içe geçmiş durumdadır (Roubini, 2020: 138-139). Ayrıca dünyanın kara yüzeyinin onda birinden biraz fazlasını, nüfusunun dörtte birini, ekonomik çıktısının üçte birini ve Çin'deki küresel ekonomik büyümenin yarısından fazlasını oluşturan ikili ülkeye "Chimerica" (yani Çin artı Amerika) tanımlaması yapan Ferguson, Çin ithalatının ABD enflasyonunu düşürdüğünü, Çin tasarruflarının da ABD faiz oranlarını düşürdüğünü ifade ederek Çin ve ABD'yi ikili bir entegre devlet olarak tanımlamaktadır (Ferguson, 2008: 335-336).

2.10. ZORLUKLAR VE KISITLAMALAR

Çin toplumu hayata Batı'dan çok farklı bir şekilde bakmaktadır. Batı düşüncesinde, bireyin hakları ön plandadır. Batı toplumunun temel insan hakları olarak gördüğü şeyleri Çin toplumu, çoğunluğu tehlikeye atan tehdit edici teoriler olarak yorumlamaktadır. Çin nüfusunun büyük bir kısmı da, ailenin bireyden önce geldiğini kabul etmektedir (Marshall, 2017: 76-77).

Kimi Amerikalılar "saldırgan gerçekçilik" görüşüne katılmakta ve yerleşik güçlerin ve yükselen güçlerin çıkarlarının kaçınılmaz olarak çökeceğine inanmaktadırlar. ABD'nin yerleşik güç olduğuna, Çin'in ise yükselen güç olduğuna inanıyorlar ve Çin'deki mevcut gelişme eğilimi göz önüne alındığında, Çin, ABD için en ciddi potansiyel tehdidi sunmaktadır. Çin ile ABD arasındaki ilişki sıfır toplamlı bir oyundur: Bunun anlamı Çin için iyi olan ABD için kötüdür veya tam tersi geçerlidir. Bu görüşe sahip olanlar Çin'in ekonomik büyümesini, Çin halkı için iyileştirilmiş yaşam koşulları ve ABD'nin ekonomik refahını artırmak için yeni fırsatlar açısından değil, ABD için bir tehdit olarak görüyorlar.

Çin'in komşularıyla ilişkilerini iyileştirme çabalarını nüfuzunu arttırma yani ABD'nin zararına olarak görüyorlar. Çin'in ABD ile askeri ilişkilerini iyileştirme umutlarını, iki ülke arasında güven inşa etme çabasından çok ABD'nin askeri sırlarını çalmak için bir komplo olarak görüyorlar. Başka bir deyişle, Çin'in yükselişinin iyi huylu bir gelişme değil, ABD üstünlüğüne karşı tehlikeli bir meydan okuma olduğuna inanıyorlar. Bu nedenle, Çin'i kontrol altına alma ve sınırlama politikasını savunuyorlar. Kimi Çinliler ise ABD konusunda benzer görüşlere sahip. Onlara göre, yerleşik güç olarak ABD, Çin'in barış içinde bile yükselmesine izin vermeyecektir. Japonya ile askeri ittifakını güçlendirmek, Çin'in komşuları, özellikle Hindistan ile askeri bağlar geliştirmek, Orta Asya ülkelerindeki askeri operasyonlarını uzatmak, Tayvan'a silah satmak ve Guam'daki askeri varlığını güçlendirmek gibi ABD'nin çabaları, Çin'i hedefleyen büyük stratejinin çeşitli yönleridir. İklim değişikliğiyle başa çıkmak için uluslararası işbirliğini teşvik eden ABD girişimleri bile Çin'in rekabet gücünü zayıflatmanın bir yolu olarak görülüyor.

Buna karşılık olarak, Çin'in askeri olarak böyle bir meydan okumaya hazırlıklı olması gerektiğine inanıyorlar. Her iki tarafın da bu tür görüşleri birbirini güçlendirmekte ve zaman zaman her iki ülkede de işbirliğinin temelini zayıflatmakla tehdit eden çok fazla şüphe yaratmaktadır. İki ülke arasındaki değerler ve siyasi önceliklerdeki farklılıklar aynı zamanda şüphe ve düşmanlığı da beraberinde getiriyor. Çin hükümetine göre, komünist bir parti tarafından yönetilen sosyalist bir ülke olarak, bireysel hakları ve çıkarları korumak için Çin'in resmi ideolojisi hâlâ Marksist'tir. Ve hızlı ekonomik ve sosyal dönüşümler geçiren gelişmekte olan bir ülke olarak Çin, siyasi liberalleşme ve demokratikleşmeden çok ekonomik kalkınmaya ve siyasi istikrara öncelik vermektedir.

Çoğu Amerikalının gözünde Çin'in siyasi sistemi demokratik değildir, çok partili rekabet yoktur, özgür ve rekabetçi seçimler yoktur, hukukun üstünlüğü yoktur, özgür basın yoktur. Amerikalıların çoğu demokratik barış teorisine katıldığı için (yani demokratik ülkeler birbirleriyle savaşmazlar) Çin yükseldikçe demokratik kalmazsa, ABD'nin güvenlik çıkarlarına bir tehdit oluşturacağından endişe ediyorlar. Bu nedenle hükümetlerini, demokratikleşmesi için Çin'e baskı yapmaya zorluyorlar. Bu da ABD hükümetinin Çin'e karşı daha tutarlı ve yapıcı bir yaklaşım sergilemesini engelleyerek iki ülke arasındaki etkileşimi zorlaştırıyor (Qingguo, 2009: 28-29).

2.11. GEÇMİŞTE ABD VE ÇİN İLİŞKİLERİ

Kontrol ve denge mekanizması, önemli konularda yoğun iç tartışmalara yol açar. Kongre ve Beyaz Saray, ABD'nin Çin'e yönelik hedefleri üzerinde anlaşabilir, ancak genellikle somut politikalar konusunda farklılaşırlar. Geleneksel olarak Kongre, Çin toplumunun olumsuz yönleri konusunda daha açık sözlü ve eleştirel olmuştur ve buna göre daha sert politikaları savunmuştur. Beyaz Saray, Çin'e karşı daha dengeli bir yaklaşım benimsemiştir. Soğuk Savaş'ın sonundan bu yana hem Cumhuriyetçiler hem de Demokratlar, Beyaz Saray'da görev yapmış olsa da, çeşitli yönetimlerin Çin politika hedefleri ve uygulamaları benzer kalmıştır. Kongre üyelerinden Çin'e yönelik eleştiriler genellikle serttir. İnsan haklarından hukukun üstünlüğüne, Tayvan ve Tibet'e kadar birçok Kongre üyesinin Çin hakkında söyleyecek olumlu bir şeyi nadiren vardır.

Çin hakkındaki farklı görüşler en iyi Henry Kissinger'ın 1998'deki yorumuyla özetlenebilir: "Cumhuriyetçiler Çin'i bir tehdit olarak görüyor; demokratlar burayı Amerikan değerlerinin yayılması için bir laboratuvar olarak görüyor. Ne yazık ki, çok sayıda cumhuriyetçi, Çin'i çökmüş Sovyetler Birliği'nin yerine koydu ve onunla Sovyet imparatorluğunun çöküşünü hızlandıran yöntemlerle (diplomatik çatışma, ekonomik olarak dışlama ve ideolojik savaş) başa çıkmaya çalışıyor. Çok fazla demokrat, Amerikan politikasının temel amacını, Asya'da söz konusu olan diğer birçok çıkarımız pahasına ve Çin tarihinin karmaşıklıklarına aldırmadan, kurumlarımızı ve ilkelerimizi Çin'de kopyalamak olmalıymış gibi davranıyor".

Çin'deki durumlara gelecek olursak, Çin siyasetinin şeffaf olmayan karakteri niyetlerini daha az tahmin edilebilir hâle getirse de, Çin'in ABD'ye yönelik politikası Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana oldukça tutarlı olmuştur. Eski Başkan Jiang Zemin'den alıntı yapacak olursak, "sorunu azaltmak ve işbirliğini teşvik etmek" Çin'in ABD politikasının önemli bir özelliği olmuştur. Çin, yerel kalkınmaya odaklanırken uluslararası ilişkilerde düşük bir profil tutma politikası benimsemiştir (Zhu, 2005: 9-10).

2.11.1. ABD ile Rekabet Döneminde Çin-Rusya İlişkileri

Çin-Rusya ilişkileri, her iki ülkenin de giderek artan bir tehdit oluşturan dış çevre olarak algıladığı durum karşısında son on yılda önemli ölçüde güçlendi. Pekin ve Moskova, ABD ve uluslararası liberal düzenin rejimlerinin hayatta kalması ve ulusal güvenlikleri için bir tehdit oluşturduğuna inanıyor. Aynı zamanda, ABD ve diğer demokrasileri düşüşte görüyorlar. Washington ve müttefikleri pahasına jeopolitik nüfuzlarını genişletme fırsatı görüyorlar. İki ülke ilişkilerini şimdiye kadarki en iyi şekilde çerçeveliyor, ancak bunun bir ittifak olmadığı konusunda ısrar ediyor. Bununla birlikte, Çin ve Rusya'nın tartışmalı diplomatik destek beklentisi, demokratik değerlere ortak antipati, ABD ittifak sistemine muhalefet ve derinleşen diplomatik ve askeri işbirliği, ABD'nin dünya çapındaki çıkarlarına çoktan meydan okumaya başladı. Farklılıklarına rağmen, Moskova ve Pekin, ABD'ye karşı bağımsız veya birlikte çalışıyorlar. Aynı zamanda ABD'nin küresel liderliğini destekleyen değerleri aşındırıyorlar.

Çin'in ve Rusya'nın nüfuz operasyonlarını, siber savaşları ve dezenformasyonu kullanması ABD'yi ve dünyadaki demokrasileri istikrarsızlaştırma potansiyeline sahiptir. Dahası, koordineli Çin-Rus askeri faaliyeti ABD ve müttefikleri için yeni güvenlik sorunları yaratmıştır. Rusya'nın Çin'e yaptığı ileri askeri teknoloji satışları HKO (Çin Halk Kurtuluş Ordusu) yeteneklerini artırırken, birleşik tatbikatlar birlikte çalışabilirliği artırmayı amaçladı. Her iki ülke arasında tek bir alanda veya ayrı alanlarda koordine edilmiş askeri faaliyet, ABD ve müttefiklerinin yanıt verme yeteneğini test edebilir. Bir ülkenin ABD'ye karşı çıkarlarını sürdürmedeki başarısı, diğerini de benzer eylemlerde bulunmaya teşvik edebilir (Report to Congress, 2019: 15-16).

2.12. ÇİN'İN ASKERİ HEDEFİ

ÇKP'nin (Çin Komünist Partisi) Ekim 2017'deki 19. Ulusal Kongresi'nde yaptığı konuşmada, Genel Sekreter Xi, HKO'ya (Çin Halk Kurtuluş Ordusu) 21. yüzyılın ortalarında "dünya çapında" bir güç hâline getirme sözü verdi. Bu dönüm noktası, ÇKP'nin Çin'in askeri gücünü büyütmeye yönelik kapsamlı hırsının hedefini tanımlamaya yardımcı olan bir zaman çizelgesi oluşturdu ve Genel Sekreter Xi 2012 yılında iktidara geldikten kısa bir süre sonra Çin'in "Güçlü Askeri Rüyası" olarak ilan etti. Bu güç, ÇKP'nin Çin'i dünya meselelerinin merkezine yerleştirme çabalarını destekleyecektir. Pekin, HKO'ya esas olarak Tayvan ile potansiyel bir çatışmaya odaklanmaya devam etmesi talimatını verdi, ancak aynı zamanda kuvveti, ABD, Japonya, Hindistan ve bölgedeki diğer ülkeler de dâhil olmak üzere, Çin'in çevresindeki başka yerlerdeki çatışmalar için hazırlıkları artırmaya yönlendirdi. Aynı zamanda, HKO'ya faaliyetlerini Hint-Pasifik bölgesinin ötesinde artırması için rehberlik etti.

Bu stratejinin amaçlarından biri, Pekin'in "çok önemli" olarak tanımladığı ve son yıllarda Çin'in kendi topraklarını savunan HKO için benzer bir önem düzeyine yükseldiği Çin'in denizaşırı çıkarlarını savunmaktır. Pekin'in hedeflerinden bir diğeri de, ABD'nin bölgesel bir çatışmaya müdahale ederken karşılaşacağı güçlüğü artırmaktır. Pekin'in HKO'yu dünya çapında bir güç hâline getirme hırsı, ABD ve müttefikleri ve ortakları için zorluklar yaratacaktır. Çinli liderlerin, Çin'in

komşularını kendi toprak iddialarını ve diğer egemen çıkarlarını kaybetmeye zorlamak için HKO'ya istihdam etmesi konusunda güven artacaktır.

Teknoloji, eğitim ve personel açısından gerçekten dünya çapında bir ordu, Çin'in herhangi bir bölgesel düşmanla askeri bir çatışmada galip gelmesine de izin verecektir. Dahası, Pekin, müdahalede bulunan ABD askeri güçlerini etkili bir şekilde caydırıp yenebileceğine olan güveninden dolayı ABD güçlerine müdahale edeceğini hesaplasa bile askeri bir çatışma başlatmaya karar verebilir. Silahlı çatışmanın ötesinde, daha sağlam bir denizaşırı askeri mevcudiyet, Pekin'e ABD çıkarlarına zarar veren politikalar izleyen dünya çapında ülkeleri desteklemek ve etkilemek için ek araçlar sağlayacaktır (Report to Congress, 2019: 14).

2.13. ÇİN'İN AMERİKAN GÜCÜ ALGISI

Çinli uluslararası ilişkiler akademisyenlerine göre, ABD'nin göreli düşüşüne Çin'in yükselişi eşlik etti. Ekonomik reformlar sayesinde Çin, yirmi yıldır ortalama yıllık büyüme oranını yüzde 8'in üzerinde tutmayı başardı. Çin'in ekonomik gücünün hızlı yükselişi, 1994'te Çin'i GSYH'yi ölçmek için yeni bir yöntem kullanarak üçüncü en büyük ekonomi olarak sıralayan Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından da doğrulandı. Pek çok kişi, Çin'in yüksek oranlı büyümesini yirmi yıldan daha kısa bir sürede sürdürmesi hâlinde, dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olarak Japonya'yı geçeceğini öngördü.

Çin'in, ABD'nin göreli düşüşü ve Çin'in karşılaştırmalı yükselişi hakkındaki algısına ek olarak, dünya siyasetini anlamak için Çin'in çok önemli bir başka analitik çerçevesi de kutupluluk kavramıdır. Uluslararası siyasette kutuplaşma araştırmasına öncelikle Amerikalı bilim adamları öncülük etti. Küresel düzeyde güç dağılımına odaklanan bu araştırmada, her büyük ülke bir güç kutbunu temsil eder. Tek bir baskın güce sahip bir sistem, tek kutuplu bir sistemdir. İki kabaca eşit güce sahip bir sistem, iki kutuplu bir sistemdir. Son olarak, üç veya daha fazla büyük ülke içeren bir sistem çok kutuplu sistem olarak adlandırılır. 1990'larda Çinli politika yapıcılar ve bilim adamları, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ve soğuk savaşın iki kutuplu sisteminin çok kutuplu bir sisteme geçişi başlattığına inanma eğilimindeydiler.

Birçoğu, ABD'nin diğer ülkelere kıyasla benzersiz bir emsalsiz güç konumuna sahip olmasına rağmen, egemenliğinin yalnızca geçici ve geçişli olacağına inanıyordu. Çin Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nden Liu Xuecheng'ın öne sürdüğü; "Soğuk savaşın sona ermesinin ardından Asya Pasifik bölgesinde çok kutuplu eğilim hızlandı. Beş karşılıklı dengeleyici güce (Çin, ABD, Japonya, Rusya ve Avrupa Birliği) sahip yeni bir sistem yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Daha spesifik olarak bu, birden fazla güç merkezinin bulunduğu bir dünyadır". Ulusal Savunma Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nden Hu Fan; "Bugünün dünyası büyük bir tarihsel dönüşüm sürecindedir. İki kutuplu sistem sona erdi. Çeşitli güçler yeni bir yeniden yapılandırma sürecinden geçiyor. Dünya çok kutupluluk yönünde ilerliyor". Çinli uzman Wang Jisi; "ABD iktidar avantajlarından yararlanmaya devam edecekse de, izole durumda ve hegemonya dayatamıyor". Çin ordusuyla yakın bağları olan Çin Çağdaş Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nden etkili bir uzman olan Lin Limin, Amerikan egemenliğinin daha sınırlı olduğunu savunarak mevcut dünyayı, ABD'nin birkaç zayıf büyük güç tarafından dengelendiği "asimetrik çok kutuplu sistem" den biri olarak tanımlıyor. Ona göre, bu ülkelerin ABD'yi dengelemesi nedeniyle, "ABD'nin tek süper güç olması kolayken, hegemonik güç olması zor" diyerek çok merkezli dünya kavramına vurgu yapmıştır (Zhang, 2004: 91-93).

2.13.1. Statükosunu Arttıran Çin

ABD/Batı liberalizmine karşı normatif pozisyonu ne olursa olsun Çin devlet merkezciliği, açıkça olumsuz revizyonist bir aktör olarak Çin çevresindeki 2017 NSS (Ulusal Güvenlik Stratejisi) içindeki gerilimler ve olumlu revizyonist olarak ABD, kamusal bilgilerin "başarılı" operasyonlarını göstermektedir. Bir aktördeki karşılaştırılabilir davranışlar, statükoyu sürdürmek ve küresel ilerlemeyi sağlamak adına ahlaki olarak teşvik edilebilirken, diğerlerinde ahlaksız ve gerici olarak tasvir edilebilir. Bu aşikâr çelişkiler, büyük ölçüde sorgusuz sualsiz düzenin kapsayıcı gücü veya (Batılı) düzen ve potansiyel (Batılı olmayan) kaosun kaynaklarının zaten bilindiği meta anlatılarla uzlaştırılır.

Dahası, Çin'in yeteneklerini ve nüfuzunu genişletme hırsları, sadece Batı dışından geldikleri için değil, Çin'in sözde devlet güdümlü projesi demokratik-kapitalist Amerikan ideallerine ters düştüğü için olumsuz revizyonizmi

oluşturmaktadır. Dolayısıyla Çin, beklendiği gibi "yakınlaşmıyor"; otoriterlikten algılanan bu tehdit, hem NSS (Ulusal Güvenlik Stratejisi) hem de NDS (Ulusal Savunma Stratejisi) tarafından referans olarak kabul edilmiştir. ABD, Çin'in savaş sonrası liberal uluslararası düzene dâhil edilmesi için yardımsever bir rehber olarak görülürken, bu girişimleri hayal kırıklığına uğratan Çin'dir: "On yıllardır ABD politikası, Çin'in yükselişine ve savaş sonrası uluslararası düzene entegre olması için destek sağlanması, Çin'i liberalleştireceği inancına dayanıyordu. Aksine Çin, gücünü ve egemenliğini genişletti" (Turner ve Nymalm, 2019: 420-421).

2.13.2. Öncelik: Ekonomik Gelişme

Dış politika önceliği olarak ekonomik kalkınma, temelde bir reform dönemi olgusudur. Ekonomik kalkınma, Çin'in yaşam standartlarını iyileştirmek için istikrarlı bir dış ortam sağlamak, Çin'in büyük bir güç olarak yeniden canlanmasını sağlamak ve Çin'in "kapsamlı ulusal gücünü" oluşturmak için 30 yıllık çabasını ifade eder. Deng Xiaoping'in 1992 yılındaki, "yalnızca gelişmenin gerçek anlamı vardır" sözü Çin'in dış politikaları üzerinde yaygın bir etki olmaya devam etmektedir. Eski Çin Başbakanı Wen Jiabao'nun sözleriyle, "Kalkınma; sadece tüm iç sorunları çözmenin temeli değil, aynı zamanda diplomatik gücümüzü artırmanın da temelidir". Reform ve kalkınmanın ilk yirmi beş yılı boyunca (yaklaşık 2002'ye kadar), Çin'in politikaları esas olarak Çin halkının ekonomik kalkınma seviyesine odaklandı.

Jiang Zemin (Eski Çin Devlet Başkanı), Kasım 2002'deki 16. parti kongresi sırasında, Çin'in bu seviyeye ulaştığını ilan etti; daha sonra gelecek yirmi yıl içinde Çin'i "her yönden zengin bir toplum inşa etmeye" çağırarak yeni bir kalkınma hedefi belirledi. Çin'in devam eden ekonomik gelişimi, ÇKP'nin güç üzerindeki hâkimiyetini sürdürmek için de çok önemlidir. Partinin Çin toplumunun yaşam standartlarını yükseltmeye devam etme yeteneği, ÇKP'nin iktidar partisi olarak devam eden meşruiyetinin temel dayanağıdır. Partinin ideolojik temeli, Çinli liderlerin Çin halkının iktidarda kalması için daha büyük ekonomik fırsatlar sağlamasını talep eden bir ekonomik mantık ile değiştirildi (Medeiros, 2009: 15-16).

2.13.3. Xi Jinping ve Çin Rüyası

Xi Jinping, Kasım 2012'de göreve geldiğinde, "Çin Rüyası" konseptini tanıttı. ÇKP'nin (Çin Komünist Partisi) Tanıtım Departmanı başkanı Liu Qibao, Parti ve ülke için Çin rüyasının önemini tanımlamıştır. Çin rüyasını yeni liderliğin parti ve ülkenin geleceği için "misyon beyanı" ve "siyasi manifestosu" olarak adlandırarak, Çin karakteristikleriyle sosyalizmi geliştirmek için "büyük bir stratejik düşünce" olduğunu belirtmiştir. ÇKP'nin propaganda çabalarına bakılırsa, Çin rüyası Xi'nin terimine imza atan ideoloji hâline geldi. Şüphesiz, Çin rüyası kavramını anlamak Xi Jinping'in yönetimini ve Çin'in gelecekteki politika yönelimini anlamak için çok önemlidir (Wang, 2013: 1-2).

Xi, ülkenin ekonomik refahı ve gücünden başka bir şey olmayan "maddi medeniyetin" gerçekleştirilmesinin temelini güçlendirmek için, "daha fazla reform ve açılma" ve ileri sürülen "bilimsel gelişme" üzerine vurgu yapmıştır. Xi, aynı zamanda uzun vadeli hedef olarak "demokratik, müreffeh, medeni, uyumlu ve modern bir sosyalist ülke" inşa edileceğini ifade etmiştir (Feng, 2015: 165). 1980'lerde, Çin reformlarının mimarı Deng Xiaoping, Çin'in 21. yüzyılın ortalarına kadar orta düzey gelişmiş ülkeler kategorisine girmesi için gereken planı çizmişti. Bu hedefler, mevcut değişim hızı altında son derece ulaşılabilir görünmektedir. Fakat Çin'de insanlar, 5000 yıllık Çin ulusunun yeniden canlanmasının askeri ve ekonomik güç olmaktan daha fazlasını ifade ettiğini düşünmektedirler (Mohanty, 2013: 34).

2.14. ÇİN'İN YENİDEN ORTAYA ÇIKIŞI VE ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ

Çin'in uluslararası sistem üzerindeki gelecekteki etkisi yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. John J. Mearsheimer ve G. John Ikenberry, bu tartışmadaki karşıt görüşlerin en güvenilir iki temsilini sunuyor. Bir "saldırgan gerçekçilik" teorisi öneren Mearsheimer, Çin'in iç siyasi durumu ve küresel kapitalist düzene bağlılığından bağımsız olarak, ülkenin daha güçlü hâle geldikçe Doğu Asya'da bölgesel hegemonya arayacağını savunuyor. O, "Çin'in gücü büyüdükçe Çin ve ABD'nin düşman olmaya mahkûm olduğunu" ve daha da açık bir şekilde, "Çin'in barış içinde yükselemeyeceğini" belirtiyor. Dolayısıyla, Çin'in uluslararası alanda

yeniden ortaya çıkışı, ABD hâkimiyetinin sürmesine ve genel olarak liberal düzene yönelik açık ve mevcut bir "tehdit"i temsil ediyor.

Ikenberry, aksine, Çin'i giderek daha fazla içine yerleştiği Batı merkezli liberal düzen tarafından sınırlandırılmış olarak görüyor: "Çin'in yükselişi, yürek burkan bir hegemonik geçişi tetiklemek zorunda değil". Daha ziyade, "kapitalist demokratik dünya, mevcut uluslararası düzenin korunması (aslında genişletilmesi) için güçlü bir seçim bölgesidir". ABD, Çin'in uluslararası yeniden ortaya çıkışını önleyemezken, liberal uluslararası düzeni güçlendirebilir ve böylece Çin'i yarattığı ve yönetmeye devam ettiği kural ve kurumlara bağlayabilir. Bu tartışmaya paralel olarak, ekonomi politik çerçevesini kullanan ikinci bir tartışma ortaya çıktı.

Uluslararası ilişkilerdeki tartışmalar kadar iyi kristalize edilmemiş ve akademik olarak nüanslı olmasa da bu siyasi ekonomi tartışması benzer şekilde iki karşıt bakış açısını ortaya çıkarmaktadır: ya Çin liberal küresel ekonomik düzene ayrı bir tehdit olarak ortaya çıkabilir ya da "sorumlu bir paydaş" olarak. Çin'i küreselleşen serbest piyasa sistemine yönelik artan bir tehdit olarak gören Ian Bremmer ise Çin'i, devletin, devlet destekli veya özel ancak devlete bağlı şirketler ve varlık fonları şeklinde ekonominin hâkim düzeylerini kontrol ettiği bir tür devlet kapitalizmi modelini kullandığını ifade etmektedir. Bu devlet kapitalizminin temelde ABD merkezli liberal uluslararası politik ekonomi ile uyumsuz olduğunu savunarak, gelişmekte olan dünyaya artan devlet müdahalesinin serbest piyasa doktrinine karşı stratejik olarak reddedilmesini meşrulaştıracağından korkmaktadır (Mcnally, 2012: 741-742).

2.15. ABD-TÜRKİYE TİCARET SAVAŞI

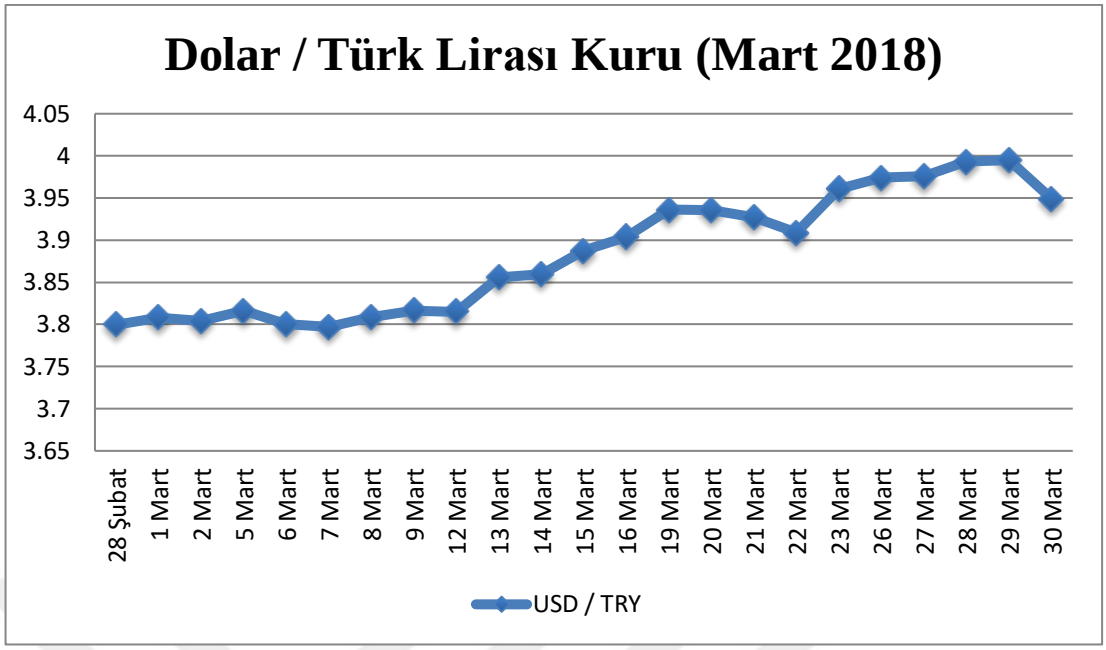
Ticari korumacı politikalar, ticaret savaşlarındaki en önemli silahtır. 1929'daki Büyük Buhran döneminde korumacı politikalar şiddetli bir şekilde uygulanmıştır. Bu dönemde ülkeler içe kapanarak yerli üretim politikalarını benimsemişlerdir. 1929'daki Büyük Buhran dönemi ve 1970'li yıllardaki petrol krizi haricinde büyük ölçekli korumacı politikalar ya da ticaret savaşları yaşanmamıştır. ABD'nin en çok cari açık verdiği ülkenin Çin olmasından dolayı, Çin'e karşı ticari koruma başlatması, ekonomik açıdan normal bir durumdur.

Trump'ın başkanlığa seçilmesi ile birlikte başlatmış olduğu ticaret tarifelerine karşılık, Çin'in tarife uygulaması ile ABD'ye misilleme yapması, ticaret savaşlarını başlatmıştır. ABD'nin, Çin'e başlatmış olduğu ticaret savaşı dış ticaret açığı vermesinin yanı sıra, Çin'in dünyanın en büyük ekonomisi olacağı endişesi en önemli faktördür. 2018'in başlarında ABD-Çin arasında başlayan ticaret savaşı, Ağustos ayına gelindiğinde Türkiye'ye de sıçrayarak küresel ticaret savaşı hâlini almıştır (Aytekin ve Uçan, 2018: 858).

2.15.1. Çelik ve Alüminyuma Ek Vergi

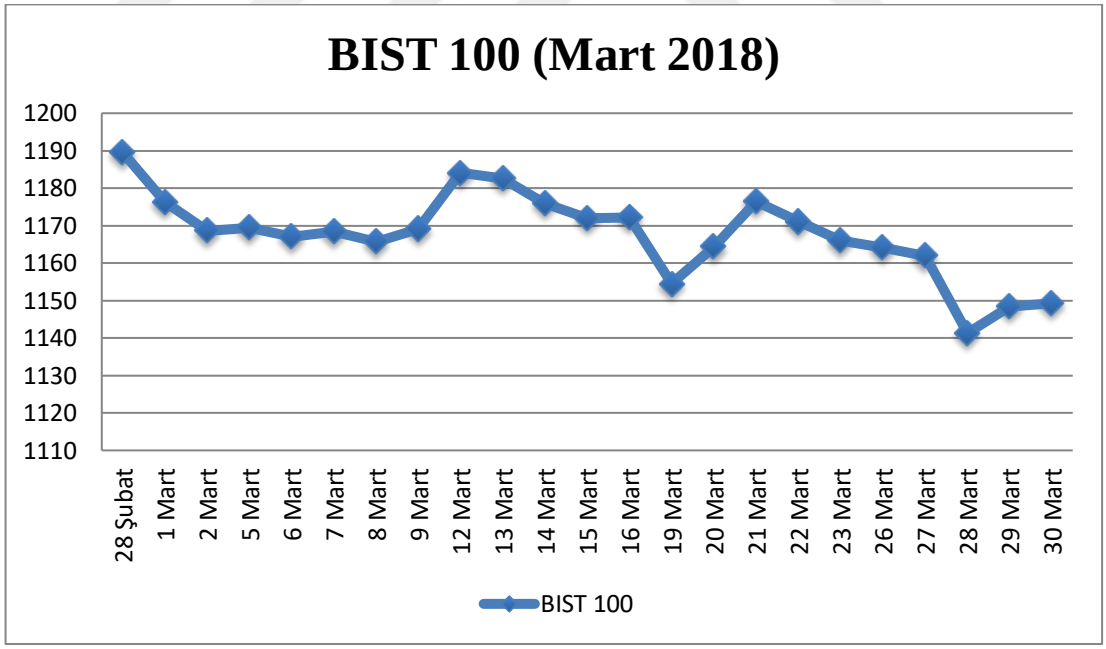
Demir, çelik ve alüminyuma ek gümrük vergisi uygulama kararı alan ABD Başkanı Trump, 1 Mart 2018'deki Twitter mesajında, "on yıllardır süren haksız ticaret ile çelik ve alüminyum sektörlerinin yok olmaya yüz tuttuğunu, bunun için serbest ve akıllı ticaret istiyoruz diyerek ülkesinin, şirketlerinin ve işçilerinin daha fazla istismar edilmesine izin veremeyeceğini" ifade etmiştir. Çelik üretiminde ABD 2000'de 112 milyon ton çelik üretirken, 2016'da 86,5 milyon tona gerilemiştir. 2000'de 135 bin kişi istihdam edilirken, 2016'da 83 bin 600'e düşmüştür (BBC, 2018a).

Seçim boyunca yerli çelik üreticileri tarafından destek görmüş olan ABD Başkanı Trump, çelik ithalatında ek vergi uygulanmasına gerekçe olarak ABD'nin yoğun miktarda demir, çelik ve alüminyum ithal etmesi ile ulusal güvenliğin tehdit edildiğini ifade edilmiştir. Ek vergilerden bazı ülkeleri muafiyet kapsamına alan ABD, yoğun ithalat gerçekleştirdiği Birleşik Arap Emirlikleri, Japonya, Rusya, Çin ve Türkiye'ye 23 Mart 2018 itibariyle ek vergi uygulama kararı almıştır (DW, 2018). 2 Mart 2018'deki "ticaret savaşları iyidir ve kazanması kolaydır" açıklaması ile Twitter mesajı paylaşan ABD Başkanı Trump, bu mesajı sayesinde dünyanın yeni krizinin adını koymuş oldu (Trt Haber, 2018). ABD Başkanı Trump'ın, Twitter mesajı ile demir, çelik ve alüminyuma ek gümrük kararı uygulaması kararı ile Şekil 12'de Dolar/Türk Lirası kurundaki hareketlenmeler gösterilmiştir.

Şekil 12: Dolar/Türk Lirası Kuru (Mart 2018)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

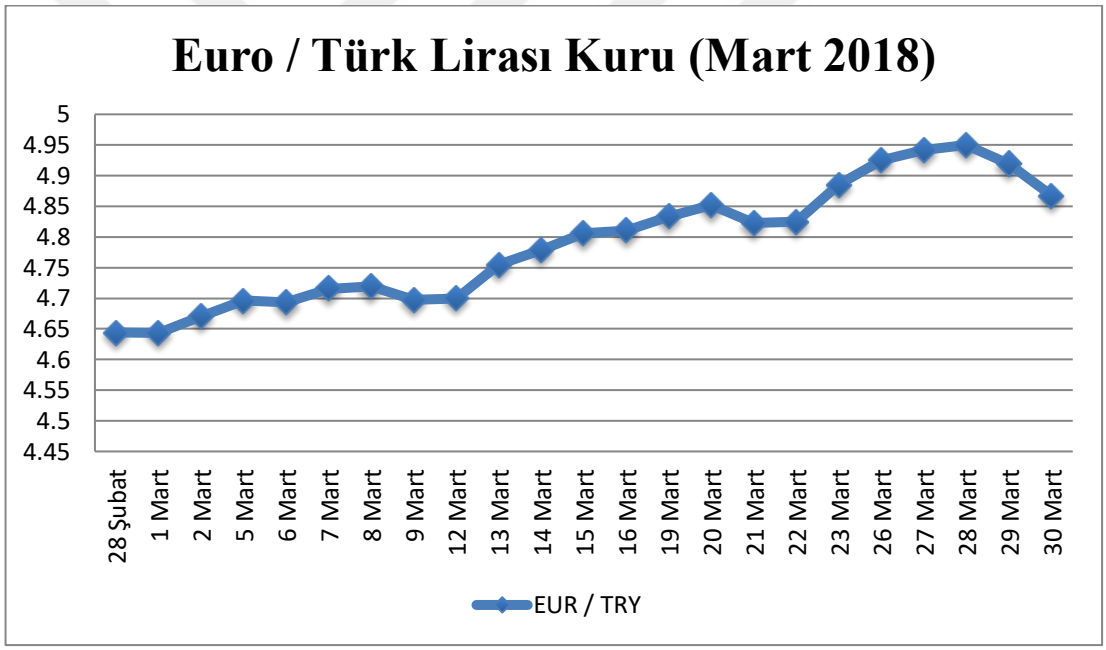
Şekil 13: BIST 100 Endeksi (Mart 2018)

Kaynak: Trading Economics (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

Şekil 13'te ise aynı dönemdeki BIST 100 endeksindeki hareketlenmeler gösterilmiştir. Bu şekilde görüleceği üzere 28 Şubat'ta 1,189 puan olan BIST 100

endeksi, 2 Mart'ta 1,168 puana, 8 Mart'ta 1,165 puana gerilemiştir. 19 Mart'a gelindiğinde 1,154 puan olan endeks, 28 Mart'ta 1,141 puana gerilemiştir.

Şekil 12'de yer alan Mart 2018'deki Dolar/Türk Lirası kurundaki yükseliş grafiği ile Dolar'ın mı Türk Lirası karşısında değer kazandığını yoksa Türk Lirası'nın mı Dolar karşısında değer kaybettiğini anlamak için Türk Lirası'nın Euro karşısındaki değerine anlamak mümkündür. Şekil 14 Euro/Türk Lirası kurunu göstermektedir. 1 Mart'ta 4,64 olan Euro/Türk Lirası kuru 8 Mart'ta 4,71'e, 20 Mart'ta 4,85'e ve 27 Mart'a gelindiğinde ise 4,94'e yükselmiştir. Aynı dönemde Dolar'ın da Türk Lirası karşısında değer kazanması ile aslında Türk Lirası'nın diğer para birimleri karşısında değer kaybettiği anlaşılmaktadır.

Şekil 14: Euro/Türk Lirası Kuru (Mart 2018)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

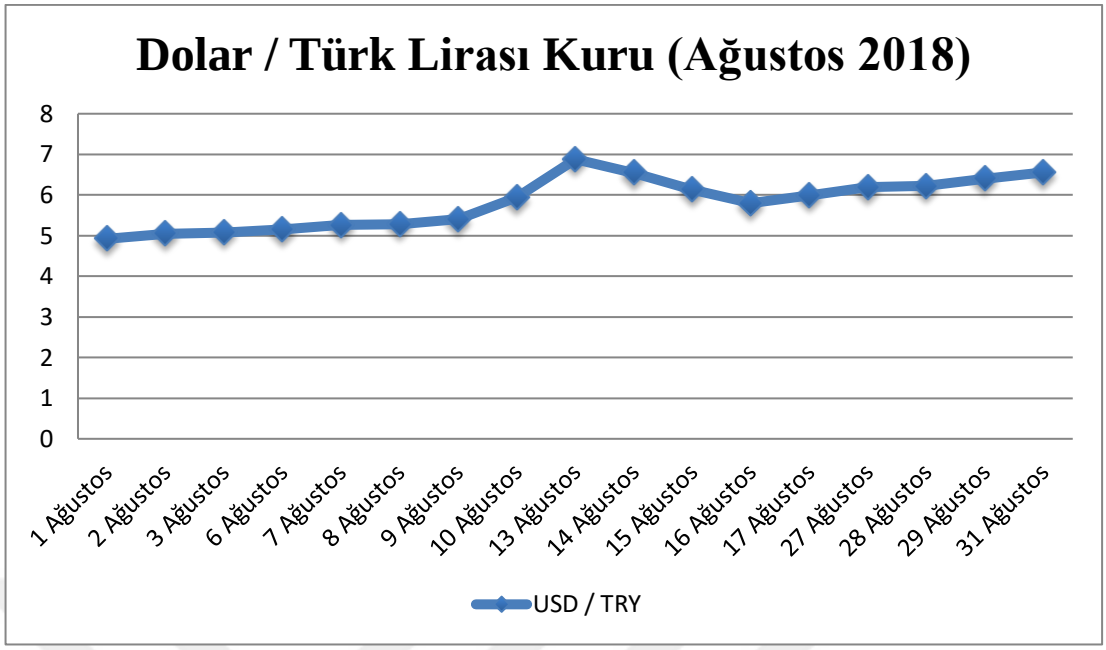
ABD Başkanı Trump, 10 Ağustos 2018'deki Twitter mesajında, "Türk Lirası'nın Dolar karşısında değer kaybettiğini belirterek, alüminyumda yüzde 20, çelikte ise yüzde 50 tarife uygulama kararı aldığını" ifade etmiştir (BBC, 2018b). Aynı gün Beyaz Saray da, Trump'ın bildirisini internet sitesinden yayımlamıştır. Bu bildiride Trump, Türkiye için iç tüketimde ABD'ye en büyük çelik ihracatı

gerçekleştiren ülkeler arasında olduğunu ifade ederek, çelik ithalatını azaltmak ve yurt içi kapasite kullanımını arttırmak için 13 Ağustos 2018 itibariyle Türkiye'den ithal edilen çelik eşyalara yüzde 50 gümrük vergisi uygulanacağına karar verildiğini bildirmiştir (Whitehouse, 2018). Bu haber üzerine Dolar/Türk Lirası kuru, günlük yüzde 22 yükseliş ile 6,87'ye çıkmıştır (BBC, 2018b). 4 numaralı tabloda Trump'ın ek tarife kararı aldığı 2017 yılındaki demir ve çelik ticaretinde Türkiye'nin de, ABD gibi bu ticaretten zarar gördüğü anlaşılmaktadır.

ABD	**2000**	**2005**	**2010**	**2017**
İhracat	**4,5**	**3,6**	**4,1**	**3,9**
İthalat	**12,7**	**9,1**	**7,2**	**8,6**
Türkiye	**2000**	**2005**	**2010**	**2017**
İhracat	**1,3**	**1,8**	**2,4**	**2,3**
İthalat	**1,6**	**2,0**	**2,3**	**2,7**

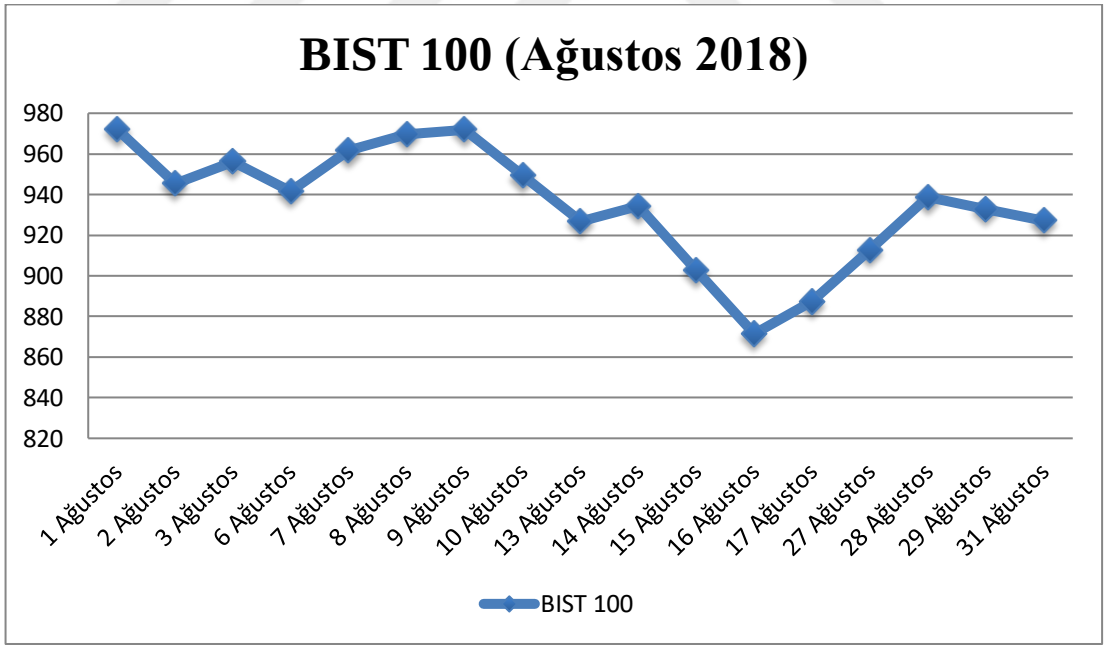
Tablo 4: Demir ve Çelik Ticaretinde ABD ve Türkiye 2017 (Milyar Dolar)
Kaynak: World Trade Statistical Review 2018.

Türkiye 14 Ağustos 2018 tarihli Resmi Gazete kararında, ABD menşeli bazı ithal ürünlere ek gümrük vergisi uygulayacağını bildirmiştir. Bunlar, sert kabuklu meyvelerden (yüzde 20), pirince (yüzde 50), yaprak tütünden (yüzde 60), alkollü içecekler (yüzde 140) ve binek otomobillere (yüzde 120) kadar geniş ürünleri kapsamaktadır (Resmi Gazete, 2018). 15 numaralı şekilde görüleceği üzere 1 Ağustos'ta 4,92 olan Dolar/TL kuru, 9 Ağustos'a gelindiğinde günü 5,39'la, Trump'ın Twitter mesajı ile tarife kararı aldığı 10 Ağustos'ta ise günü 5,93'le ve 13 Ağustos'ta günü 6,87 ile kapatmıştır.

Şekil 15: Dolar/Türk Lirası Kuru (Ağustos 2018)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

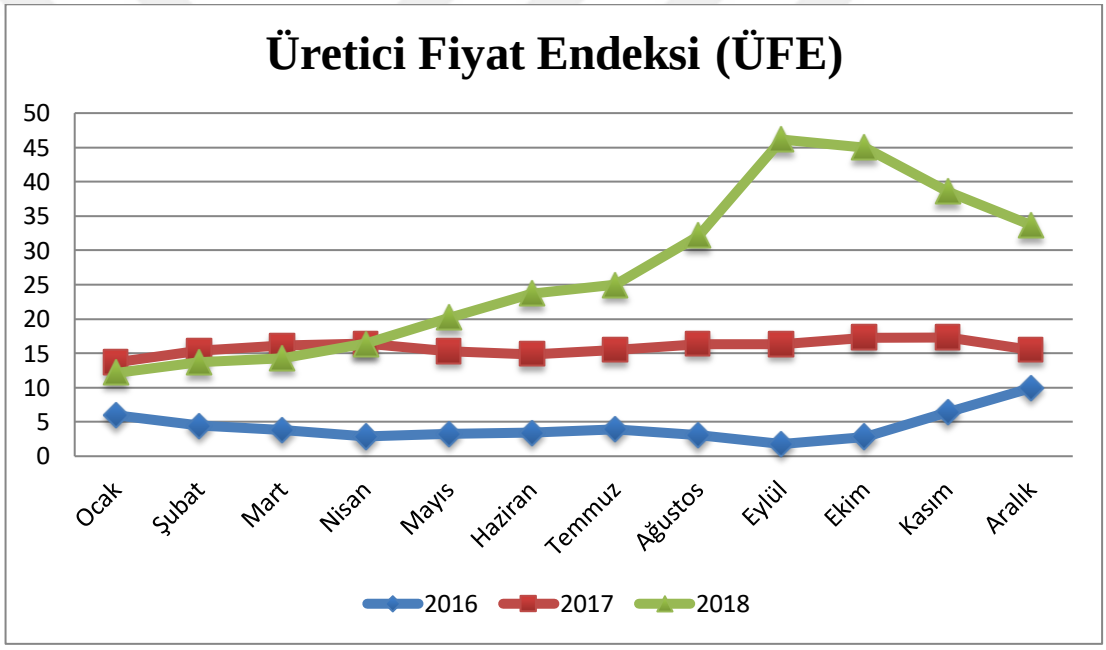
Şekil 16: BIST 100 Endeksi (Ağustos 2018)

Kaynak: Trading Economics (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

16 numaralı şekilde Trump'ın 10 Ağustos'ta tarife kararı almasının ardından BIST 100 endeksindeki değişim gösterilmektedir. Bu grafiğe göre 1 Ağustos'ta 972

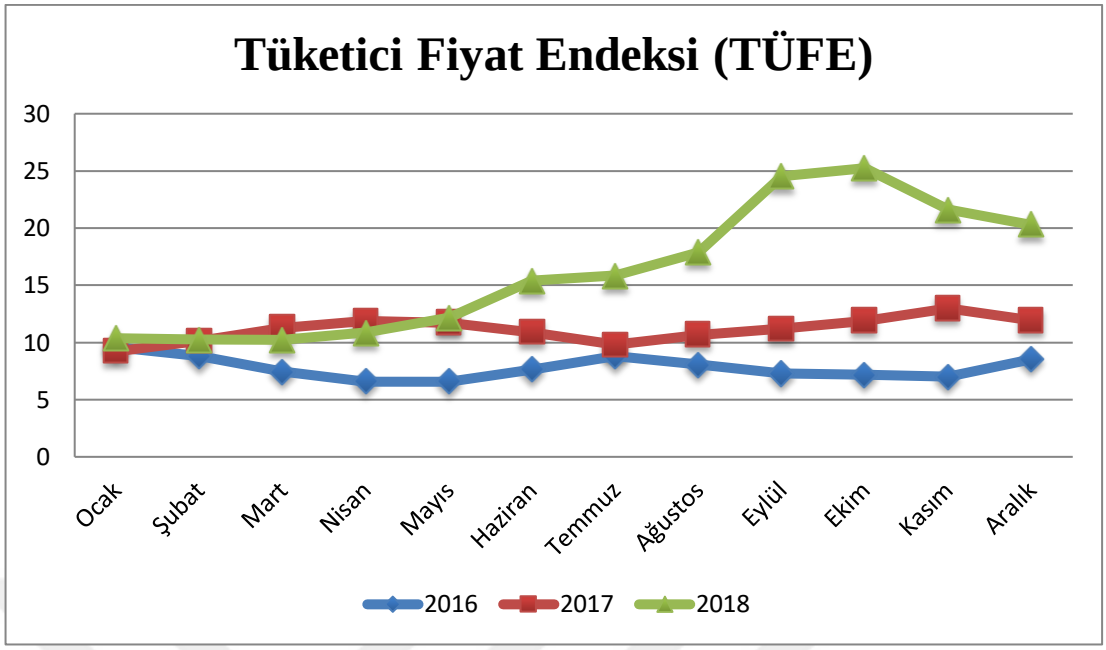
puan olan BIST 100 endeksi, 2 Ağustos'ta 945 puana, 6 Ağustos'ta 941 puana, 13 Ağustos'ta 926 puana ve 16 Ağustos'a gelindiğinde ise 871 puana gerilemiştir.

Şekil 17 üretici fiyat endeksinin yıllık değişim oranını, Şekil 18 ise tüketici fiyat endeksinin yıllık değişim oranını göstermektedir. Buna göre Mart 2018 itibariyle üretici fiyat endeksi ve tüketici fiyat endeksindeki yükseliş, Eylül ve Ekim aylarına gelindiğinde yılın en yüksek seviyesine çıktığı görülmektedir. Ticaret savaşları ile önce Türk Lirası ve Türk Borsası değer kaybetmiştir. Sonraki aylarda ise tüketici fiyat endeksi yüzde 10'lardan yüzde 25'lere, üretici fiyat endeksi ise yüzde 14'lerden yüzde 46'lara yükselmiştir.

Şekil 17: Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) Yıllık Değişim Oranı

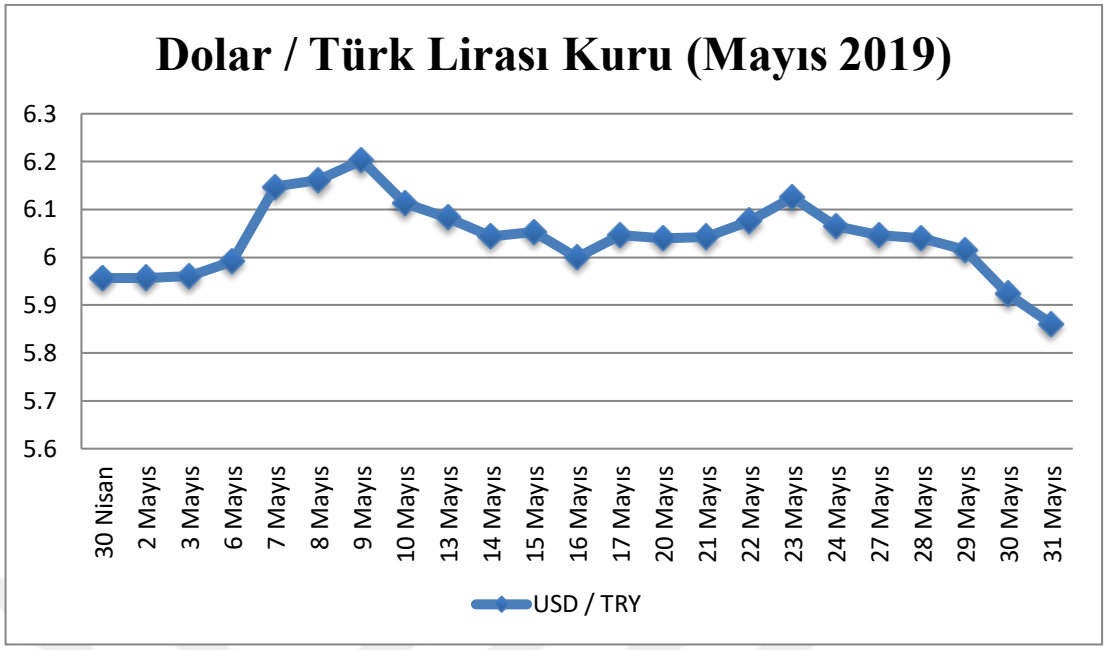
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

Şekil 18: Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Yıllık Değişim Oranı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

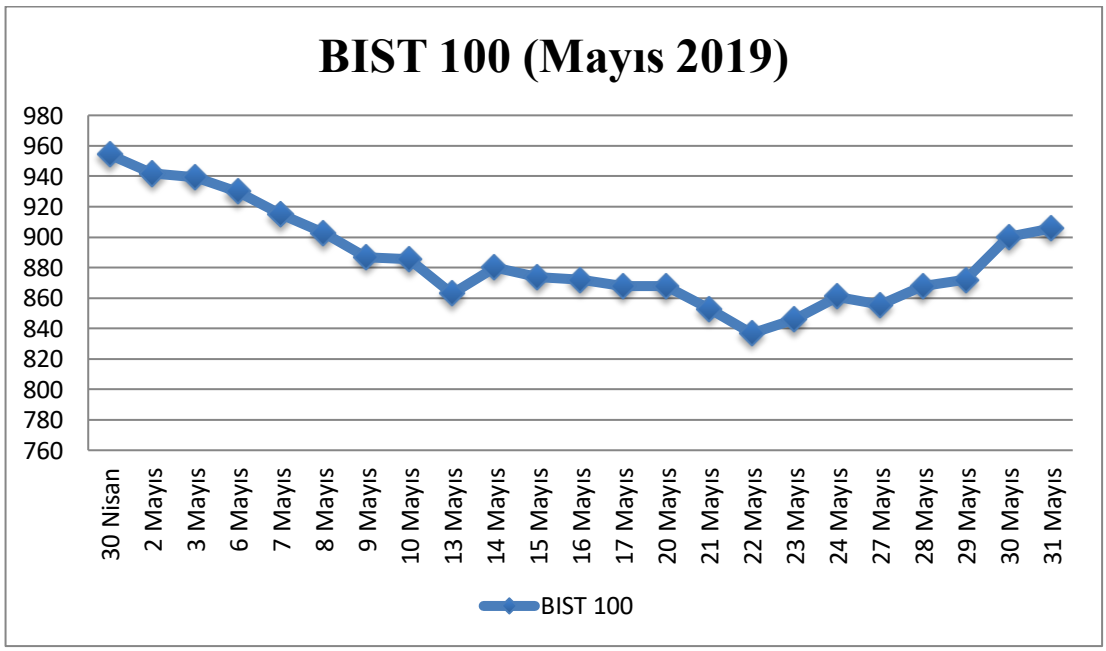
ABD Başkanı Trump 5 Mayıs 2019'da Çin'e ek gümrük vergisi uygulama kararı aldığını Twitter mesajı ile açıkladı. Trump bu mesajında Çin'in, 10 aydır 200 Milyar Dolar değerindeki ürünlere ödemiş olduğu yüzde 10'luk gümrük vergisini, yüzde 25'e çıkardığını ve Çin'den ithal edilen 325 Milyar Dolar değerindeki vergilendirilmeyen diğer ürünlerin de yüzde 25 vergilendirileceğini duyurdu. Bu açıklama sonrası Asya ve Avrupa borsalarında sert düşüşler meydana geldi. BIST 100 endeksi de bu düşüşten etkilenenler arasında yer aldı (Haber Türk, 2019). Trump'ın açıklamasından borsa kadar Dolar/Türk Lirası kuru da etkilenmiştir. 19 numaralı şekil Mayıs 2019'daki Dolar/Türk Lirası kurunu göstermektedir. Bu şekle göre 6 Mayıs'ta 5,99 olan Dolar/Türk Lirası kuru 7 Mayıs'ta 6,14'e, 9 Mayıs'ta ise 6,20'ye yükselmiştir. 16 Mayıs'a gelindiğinde ise Trump'ın Twitter mesajı ile yükselişe geçmeye başlayan kur, 5,99'a gerilemiştir.

Şekil 19: Dolar/Türk Lirası Kuru (Mayıs 2019)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

20 numaralı şekil ise Mayıs 2019'daki BIST 100 endeksini göstermektedir. Trump'ın Çin'e ek gümrük vergisi kararı almasının ardından Türk borsası da bu gelişmeden etkilenmiştir. 6 Mayıs itibariyle 929 puan olan BIST 100 endeksi, 8 Mayıs'ta 902 puana, 10 Mayıs'ta ise 885 puana ve 22 Mayıs'a gelindiğinde ise 836 puana gerilemiştir.

Şekil 20: BIST 100 Endeksi (Mayıs 2019)

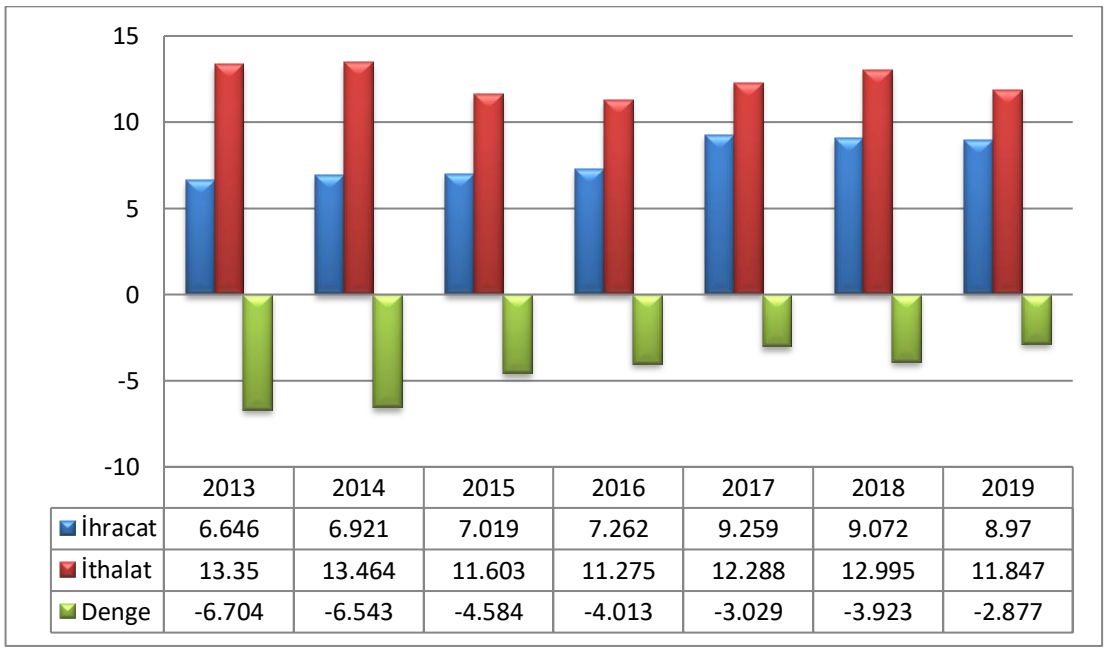
Kaynak: Trading Economics (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

ABD ve Türkiye arasındaki ticaret savaşına bir de dış ticaret dengeleri açısından bakmak gerekirse 5 numaralı tablo, ABD'nin Türkiye'ye ticaret savaşı başlattığı yılın, son dış ticaret dengelerini göstermektedir. Bu tablodan anlaşılacağı üzere ABD ve Türkiye dış ticaret açığı veren iki ülke olması açısından ABD'nin Türkiye'ye ticaret savaşı başlatması, irrasyonel bir durumdur.

ÜLKE	İHRACAT	İTHALAT	FARK
ABD	1,547 Trilyon $	2,410 Trilyon $	-863 Milyar $
TÜRKİYE	157 Milyar $	234 Milyar $	-77 Milyar $

Tablo 5: ABD-Türkiye Dış Ticaret Dengesi 2017

Kaynak: World Trade Statistical Review 2018.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat	6.646	6.921	7.019	7.262	9.259	9.072	8.97
İthalat	13.35	13.464	11.603	11.275	12.288	12.995	11.847
Denge	-6.704	-6.543	-4.584	-4.013	-3.029	-3.923	-2.877

Şekil 21: Türkiye'nin ABD'ye Karşı Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

Şekil 21, Türkiye'nin ABD'ye karşı dış ticaretini göstermektedir. Bu grafikten anlaşılacağı üzere Türkiye 2013'te ABD'ye karşı 6,7 Milyar Dolar, 2014'te 6,5 Milyar Dolar, 2015'te 4,5 Milyar Dolar, 2016'da 4 Milyar Dolar, 2017'de 3 Milyar Dolar, 2018'de 3,9 Milyar Dolar ve 2019 yılında da 2,8 Milyar Dolar dış ticaret açığı vermiştir.

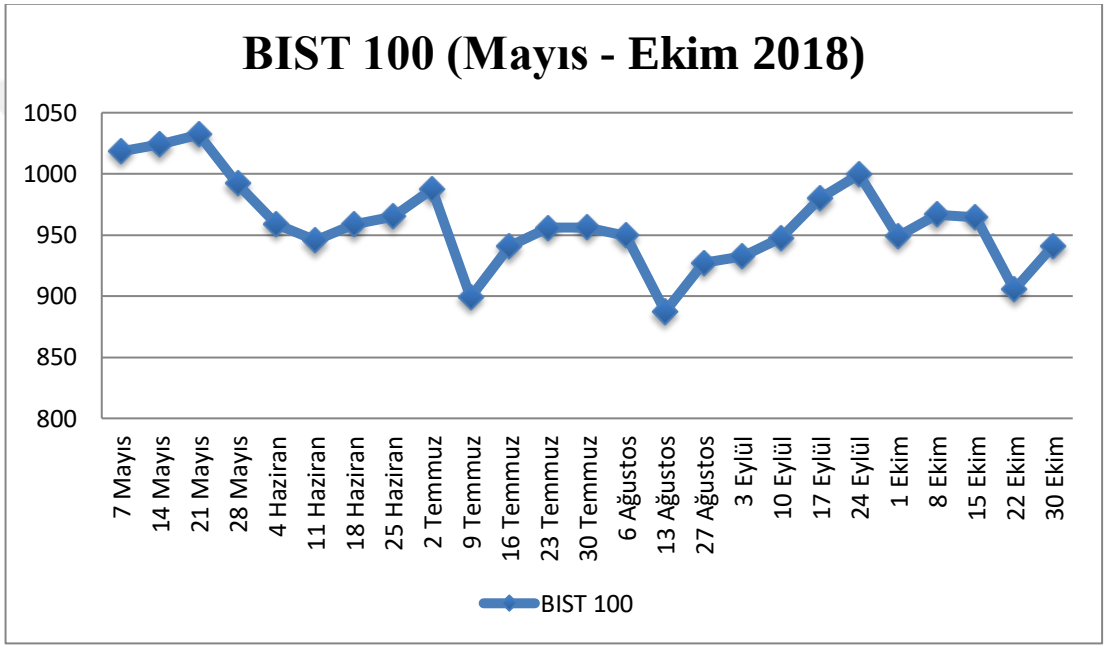
ABD'nin en çok ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında Çin, ilk sırada yer alırken Türkiye 2015 ve 2016'da 33. sırada, 2017'de 34. sırada ve 2018'de ise 33. sırada yer almıştır. ABD'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında ise 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında ilk üç sırada Kanada, Meksika ve Çin yer alırken Türkiye 2015'te 27. sırada, 2016'da 29. sırada, 2017 ve 2018'de ise bu sıralamadaki 28. ülke olmuştur (International Trade Centre, 2020). ABD Başkanı Trump, Çin başta olmak üzere Türkiye'nin de olduğu ülkelere ticaret savaşı başlatarak ABD'deki işsizliği azaltmayı hedeflemektedir. Fakat ABD'de yapılan bazı çalışmalar ile işsizliğin yüzde 85'inin Çin ile yapılan ticaretten kaynaklanmadığı, sorunun üretimdeki otomasyondan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. ABD için asıl sorun, ucuz malları ithal etmeleri değil, ABD'nin daha az insan ile daha yüksek üretim gerçekleştirmelerinden kaynaklanmaktadır (Koçakoğlu ve Özaydın, 2020: 640).

2.15.2. Pastör Brunson Krizi

Yirmi yıldan fazla bir süredir Türkiye'de yaşayan Amerikalı Pastör Brunson, 2016 yılında tutuklandı ve Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğindeki Türkiye hükümetini devirmek için plan yapmakla suçlandı. ABD Başkanı Trump, Brunson davası konusunda Türkiye'ye yaptırım ve gümrük vergileri uygulayacak kadar ileri gitti (USA Today, 2018).

1 Ağustos 2018'de Brunson'un serbest bırakılmaması ile yaptırımları hayata geçiren ABD Hazine Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Soylu ve Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanı Gül'ün ABD'deki mal varlıklarını dondurma kararı aldı. Buna gerekçe olarak da Türkiye'deki insan hakları ihlallerinden sorumlu olmaları belirtildi (BBC, 2018c).

9 Aralık 2016'da casusluk suçlaması ile tutuklanan Brunson, 25 Temmuz 2018'den itibaren ev hapsinde tutulmaktaydı. 12 Ekim 2018'de mahkeme heyeti, 3 yıl 1 ay 15 gün hapis cezası vererek Pastör Brunson'un ceza evinde yattığı süreyi de göz önüne alarak tahliye kararı verdi ve Brunson'un yurtdışı çıkış yasağı da kaldırıldı (Dünya Gazetesi, 2018). 2 Kasım 2018'de ise ABD, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Soylu ve Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanı Gül'e getirdiği yaptırımları kaldırdığını açıkladı (Sputnik News, 2018).

Şekil 22: BIST 100 Endeksi (Mayıs-Ekim 2018)

Kaynak: Trading Economics (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

ABD Başkanı Trump'ın Türkiye'ye karşı başlattığı ticaret savaşı, Pastör Brunson krizinin yaşandığı dönemlere denk gelmiştir. 9 Aralık 2016 tarihinde tutuklanan Brunson'un Ağustos 2017'deki duruşmasında tahliye kararı çıkmayınca (BBC, 2018d) ABD ile Türkiye arasında, Trump'ın ticaret savaşları başlatması sonrası ek gümrük vergisi kararları ve Pastör Brunson'un tutukluluğu ile ABD-Türkiye arasında yaşanan sorunlar, Dolar/Türk Lirası kuruna ve Türk Borsası'na yansımıştır.

22 numaralı şekil, BIST 100 endeksinin Mayıs 2018 ile Ekim 2018 arasında yaşanan ticaret savaşlarını ve Pastör Brunson krizinde ortaya çıkan borsa hareketlenmelerini göstermektedir.

22 Mayıs'ta ABD, çelik ve alüminyumdaki gümrük vergilerini arttırma kararı aldı. 26 Temmuz'da ABD Başkanı Trump, Brunson için yaptırım uygulayacağına dair Twitter mesajı paylaştı. 10 Ağustos'ta Başkan Trump, Türkiye için gümrük vergilerini ikiye katlayarak, "Türkiye ile ABD ilişkilerinin iyi olmadığını" ifade etti. 16 Ağustos'ta ABD Hazine Bakanı Mnuchin, "Brunson'un tutukluluğunun devam etmesi durumunda daha yapacakları çok şey olduğunu" ifade etti. 12 Ekim'de Başkan Trump, Twitter mesajı ile Pastör Brunson'un salındığını duyurdu ve 13 Ekim'deki Twitter mesajında ise Pastör Brunson ile buluşacaklarını söyleyerek Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yardımları için teşekkür ettiğini belirtti (Bloomberg HT, 2020).

7 Ekim 2019'a gelindiğinde ABD Başkanı Donald Trump, Twitter mesajında "Türkiye'nin sınırı aştığını düşündüğü bir şeyi yapması durumunda, Türkiye ekonomisini yok edeceğini ve daha önce de yaptığını" belirterek (DW, 2019) Dolar/Türk Lirası kurundaki yükselişin sebebinin de aslında kendisi olduğunu itiraf etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. UYGULAMA

3.1. EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası ticaret teorilerinin gelişmesine öncülük eden düşünce akımları anlatılmakla birlikte, korumacılık ve serbest ticaret kavramları üzerinde durularak iki kavramın da haklı yönleri analiz edilmiştir. Dış ticaret politikasının amaç ve araçlarının da anlatıldığı bu bölümde, GATT ile başlayan ticarette serbestleşmenin daha sonra Dünya Ticaret Örgütü adını alması, birinci bölümün konusunu oluşturmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ticaret tarifeleri ve ticaret savaşları kavramları üzerinde durularak ABD Başkanı Trump'ın, Çin başta olmak üzere onlarca ülkeye başlattığı ticaret savaşının küresel bir ticaret savaşı hâlini alması, bu bölümün konusunu oluşturmuştur. Yükselen Çin ekonomisinin grafiklerle anlatıldığı bu bölümün sonunda ticaret savaşlarının Türkiye'ye sıçraması, Türk Lirası'nın Türk Borsası'nın bundan ne kadar etkilendiği grafiklerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonu bölümü olan üçüncü bölümde ise ABD Başkanı Trump'ın, Twitter mesajları ile Çin başta olmak üzere ve Türkiye'nin de dâhil olduğu birçok ülkeye başlattığı ticaret savaşlarına karşılık BIST 100 endeksindeki hareketlenmeler, zaman serileri analizleri kullanılarak tahmin edilecektir. Bu amaçla literatürde Eryılmaz ve Yılmaz'ın (2020) çalışmalarında kullandığı belirsizlik endeksi, tarafımızca modifiye edilerek uluslararası ticarette belirsizlik endişesinin arttığını gösteren Proxy değişkeni elde edilmiştir. Bu belirsizlik endeksi ile BIST 100 endeksi arasındaki ilişki modellenmiştir. Bu aşamada önce Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ve Phillips-Perron (PP) birim kök testi uygulanmış daha sonra Otoregresif Dağılımlı Gecikme (ARDL) Modeli ile ekonometrik tahmin yapılmıştır.

3.2. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Ticaret tarifeleri ve ticaret savaşları, uluslararası literatürde üzerinde birçok araştırmaların yapıldığı bir konu olmuştur. Küreselleşmenin etkisiyle ülkeler birbirlerine daha çok bağımlı hâle geldiklerinden dolayı bir ülkede yaşanan bir sorun diğer ülkelere de sıçramakta ve bu sayede birbirlerinden etkilenmektedirler. Ticaret savaşları konusu ülkeler bazında ele alınabileceği gibi çok uluslu firmalar bazında da çalışma konusu olabilmektedir.

McDonald, O'Brien ve Callahan (1997), ABD'nin 1930 yılında uygulamaya koyduğu Smoot-Hawley tarife yasasına karşı, ABD'nin o zamanki en büyük ticaret ortağı olan Kanada'da, 1930'daki seçimlerde Muhafazakâr Parti'nin kazanmasının altındaki nedeni ve Mackenzie King'in Mayıs 1930'da gümrük vergilerini arttırma güdüsündeki nedeni, Kanada'nın ABD'ye karşı misilleme eyleminde olduğu ile açıklamıştır. Yeni Bennett hükümetinin tarife yükseltme kararını, Kanadalı seçmenlerden aldığı yetkiye yanıt olarak ABD'nin Smoot-Hawley tarife yasasına karşı misilleme olduğunu göstermiştir.

Amiti ve Konings (2007), girdi tarifelerini düşürmenin firma verimliliği üzerindeki etkilerini tahmin eden ve ithalatçı firmalar üzerindeki etkiyi diğer firmalardan izole eden bu çalışmasında, Endonezya'nın 1991 yılından 2007 yılına kadar ki imalat verilerini kullanarak girdi tarifelerini düşürmenin etkisinin verimliliği önemli ölçüde arttırdığını ve bu etkinin çıktı tarifelerini düşürmekten çok daha yüksek olduğunu göstererek, girdi tarifelerindeki yüzde 10'luk düşüşün, girdilerini ithal eden firmalar için yüzde 12'lik verimlilik artışı sağladığını göstermiştir.

Guo, Lu, Sheng ve Yu (2017), çok ülkeli ve çok sektörlü genel denge modeli kullandıkları bu çalışmalarında, ticaret savaşının uluslararası ticaret ve sosyal refah üzerindeki olası yıkıcı etkisini incelemişlerdir. Bu çalışmalarında Trump'ın, Dünya Ticaret Örgütü'nden (WTO) çekilerek Çin'e karşı ticaret savaşı başlatmakla tehdit etmesi üzerine diğer ülkelerin bu ticaret savaşına karşı ne tür bir tepki vereceklerini gösteren simülasyon hazırlamışlardır. Tüm senaryolarda ticaret savaşının uluslararası ticaret üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olacağını, ABD'nin sosyal refah açısından en

büyük kaybedenlerden biri olacağını ve Çin'in ise yalnızca sınırlı kayıplar yaşayacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Li, He ve Lin (2018), küresel denge modeli kurdukları çalışmalarında ticaret savaşlarını tarifeler ve tarife dışı engeller olarak ayırarak ticaret savaşlarını 5 farklı senaryoda incelemişlerdir. Yaptıkları simülasyon sonucunda Çin'in, ABD-Çin ticaret savaşında refah, GSYH, imalat istihdamı ve ticaretten önemli ölçüde zarar göreceğini göstermektedir. Çin'in ABD'ye yönelik misilleme önlemlerinin Çin'e fayda sağlayacağını ama ABD'ye zarar vereceğini ve ABD-Çin arasındaki ticaret savaşının Çin'e derinden zarar vermeyeceği sonucuna ulaşmışlardır. Çin-ABD ticaret savaşının bir bütün olarak dünyayı olumsuz yönde etkileyeceğini ifade etmişlerdir. Bu etkiler, dünya toplam refahı, GSYH, imalat üretimi ve istihdam, ithalat, ihracat ve toplam ticarettir. Nash pazarlık dengesi açısından ise ABD'nin ticaret savaşı müzakerelerinden Çin'e oranla daha fazlasını kazanabileceğini iddia ederek, ABD'nin pazarlık gücünün daha güçlü olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Li, Balistreri ve Zhang (2018), GTAPinGAMS modelini kullandıkları çalışmalarında ABD-Çin arasındaki ticaret savaşını analiz etmişlerdir. ABD'nin Mart 2018'deki alüminyum ve çelik vergilerini arttırması ile Kanada, Çin, Avrupa Birliği, Hindistan, Meksika ve Türkiye'nin tarife artışlarına misilleme ile cevap vermesi, 2018'in Haziran ve Ağustos aylarında ABD, Çin'in "Çin 2025" endüstri politikası ile ilgili olarak Çin'e 50 Milyar Dolar'lık ek vergi koyması, Çin'in aynı miktarda ABD ürününe yüzde 25 ek vergi koyarak misilleme yapması, bu çalışmanın son ticaret anlaşmazlıklarının ilk genel denge analizlerini oluşturmuştur. İkinci olarak bu tarifelerin refah, sektörel çıktı, emtia fiyatları ve ticaret modelleri üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Bu çalışmalarında ABD-Çin arasındaki ticaret savaşında genel refah üzerinde düşük etkiler beklemektedirler, fakat sektörel gelir ve uluslararası ticaret modelinde üzerinde büyük etkiler beklemektedirler.

Fajgelbaum, Goldberg, Kennedy ve Khandelwal (2019), genel denge modeli ile ticaret savaşlarının ABD ekonomisi üzerindeki etkilerini, ithalat ve misilleme tarife varyasyonları kullanarak ticaret savaşının ithalat ve ihracat üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. 7,2 Milyar Dolar'lık toplam refah kaybı ve yüksek ithalat

tarifelerinin, ABD'li firmalara ve tüketicilere yıllık 51 Milyar Dolar zarar olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca analizlerinde nihai tüketiciler tarafından ödenen ABD perakende fiyatlarının bir analizini içermediğini, ticaret politikası belirsizliğinin iş ortamı üzerindeki etkilerini dikkate almadıklarını, yabancı ülkelerde ticaret hadlerini daha da etkileyecek ülke düzeyinde ücret etkilerine izin vermediğini ve yaptıkları analiz ile ticaret savaşının uzun vadeli etkilerini incelemediklerini ifade etmişlerdir.

Carvalho, Azevedo ve Massuquetti (2019), standart GTAP veritabanının 9. versiyonunu kullandıkları çalışmalarında, ABD-Çin ticaret savaşını analiz etmişlerdir. ABD'nin başlattığı ticaret savaşına, Çin misillemede bulunsa bile ABD'nin ticaret açığının 50 Milyar Dolar azalacağını göstermişlerdir. Oluşturdukları iki senaryoda da ABD'deki çelik ve alüminyum sektörlerinin üretiminde artış olacağını ve ABD'nin ticaret tarifeleri nedeniyle Çin ürünlerinin ithalatında bir azalma ve yerli üretim artışı olursa, buna Çin'in misillemesi ile yanıt vermesi durumunda tüm ABD ürünlerinin ithalatını azaltacağı sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte ABD ve Çin talebinden yararlanan gelişmekte olan ülkeler ise ABD ve Çin'e olan ihracatlarında artış olacağını ve bu ülkelerde refah artışı olacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Benguria (2019), 40 ülkedeki binlerce firmanın katıldığı üç aylık ve güncel bir panele dayanarak, Çin'e yüksek oranda ihracat gerçekleştiren firmaların, ticaret savaşları başladığından bu yana kârlarında ve sermaye stoklarında düşüşler yaşadıklarını tespit etmiştir. Asya'daki firmalar Çin'e ihracatlarında çok zarar görürken, Kuzey Amerika (yani Kanada ve Meksika) dışında hemen hemen her yerdeki firmalar ABD ihracatından faydalanmaktadırlar. ABD-Çin ticaret savaşının dünyanın geri kalanındaki firmaları nasıl etkilediğini inceleyen Benguria, Çin'e ihracat gerçekleştiren ara malı ve sermaye malı üreticileri için olumsuz bir etkiye sahip olduğunu tespit ederken, ABD'ye ihracat gerçekleştiren ABD tarifelerinin hedeflediği sektörlerdeki firmalar için olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Çünkü bu firmaların Çin mallarını ikame etme fırsatlarından yararlanabildiklerini göstermektedir. Sonuç olarak Benguria, Çin tarifelerinin dünya çapındaki firmalara fayda sağlamadığı sonucuna ulaşmıştır.

Huang, Lin, Liu ve Tang (2020), çalışmalarında Trump yönetiminin 22 Mart 2018'de Çin'e karşı ticaret savaşı ilan etmelerinin finansal piyasalar üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. İki ülkedeki firmaların ticaret savaşına karşı verdikleri piyasa tepkilerini bulmuşlardır. Çin'e ithalat ve ihracat yapan ABD firmalarının, "ticaret savaşı" duyurusunun ardından hisse senedi fiyatlarında düşüş ve yüksek temerrüt riskine sahip olduklarını gözlemleyerek benzer etkileri Çinli firmaların da yaşadığı sonucuna ulaşmışlardır.

3.3. VERİ SETİ

ABD Başkanı Trump'ın Twitter mesajı ile ülkelere yaptırım kararları alması, dünya genelindeki insanların, uluslararası ticaret kısıtlanabilir mi sorusunu sormalarına sebep olmuştur. Twitter mesajları ile yaptırım kararlarının alındığı veya alınabileceği yönündeki açıklamaları sonrasında yatırımcılar ve insanlar internet üzerinden bu olayı araştırmaya yöneldikleri gözlemlenmiştir. 1990'dan itibaren dünya ekonomisinin lideri konumundaki ABD'nin öncülüğünü yaptığı serbest ticarete karşı resmi ve herkese açık bir şekilde ifade ettiği dönemdir. Bu dönemin başlangıcı Trump'ın ABD'de başkan seçilme süreci olduğu için veri setimiz 1 Kasım 2016'dan başlayıp 10 Ocak 2021'e kadar devam etmektedir. Veri setinin sıklığı ise haftalıktır.

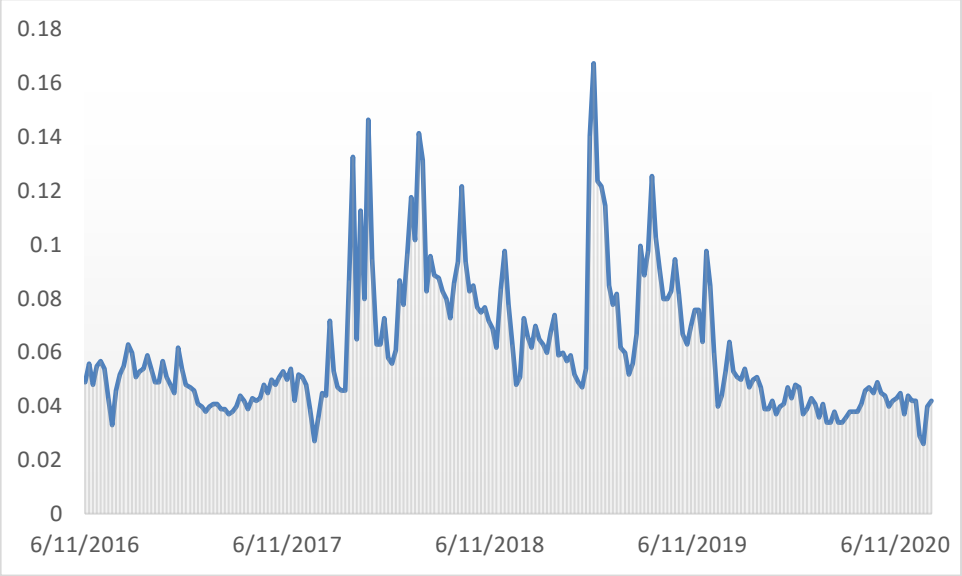
Başkan Trump'ın Twitter mesajları sonrası oluşan uluslararası ticaret hakkındaki belirsizlik için Google Trends arama verileri kullanılarak Proxy değişken oluşturulmuştur. Ticaret politikası belirsizliği göstergesi için ekonomik birimler, ticaret politikası ile ilgili belirsizliğin arttığı dönemlerde "tarife" ve "ticaret savaşı" kavramları ile ilgili çok sık arama yapmışlardır. Örnek olarak "tarife" kelimesi, ilgili dönemlerde hangi hafta çok sık aranmış ise 100 değerini almakta, diğer haftalarda ise buna göre değişiklik göstermektedir (Eryılmaz ve Yılmaz, 2020: 101).

Belirsizlik endeksinin oluşturulmasındaki birinci aşamada "tarife" ve "ticaret savaşları" yerine İngilizcedeki karşılığı olarak "tariff" ve "trade war" terimleri

Google Trends'te taranmıştır[1] (Eryılmaz ve Yılmaz, 2020: 101). Elde edilen hem "tarife" hem de "ticaret savaşları" ile Google endekste dünyadaki taranma sıklığı verilerinin her birinin standart sapması hesaplanmıştır. Google Trends'den elde edilen tarife arama sıklığı değeri kendi standart hatasının 100 katına bölünmüştür. Aynı şekilde "ticaret savaşları" arama sıklığı verisine uygulandıktan sonra ağırlıklandırılmış iki seri toplanmıştır. Matematiksel olarak aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz.

$$Belirsizlik\ Endeski(BEL\ END) = \frac{1}{100*\sigma_{tarife}} * tarife\ \ \frac{1}{100*\sigma_{ticsav}} * tic\ sav \qquad (1)$$

Denklem (1)'de yer alan (σ_{tarife}) ve (σ_{ticsav}) ifadeleri sırası ile tarife serisinin ve ticaret savaşları serisinin arama sıklığı verilerinin standart hatasıdır. Bu şekilde ağırlık katsayısı uygulaması literatürde sıkça kullanılmaktadır[2]. Denklem (1) sayesinde veriler standart sapmasına bölündüğü için endeks içindeki ağırlıkları birbirine yaklaşmış oluyor ve böyle bir verinin endeks oluşturmada baskın olmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Şekil 23: Ticaret Politikası Belirsizliği Göstergesi (2016-2020)

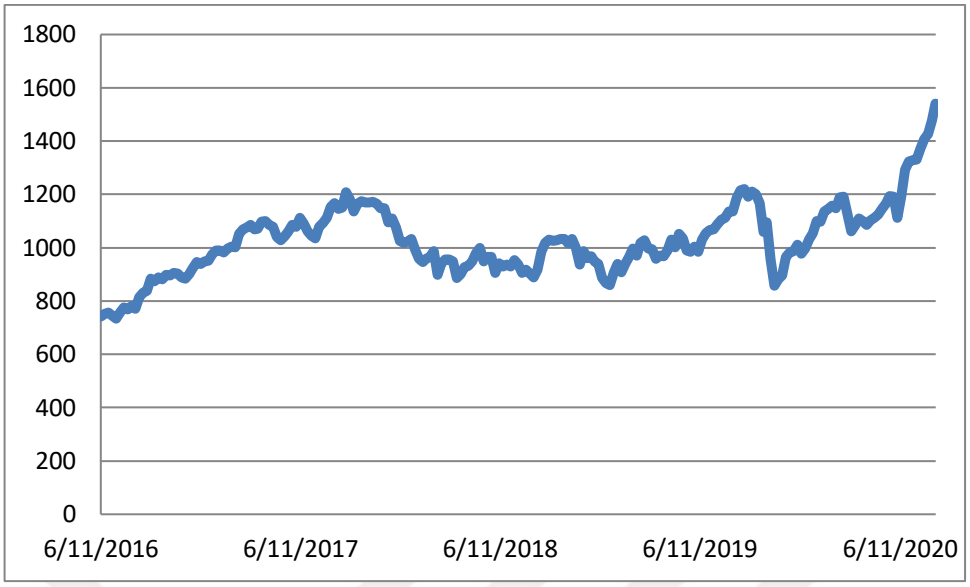
Kaynak: Google Trends'den alınan veriler (1) numaralı denkleme göre tarafımızca oluşturulmuştur.

[1] Eryılmaz ve Yılmaz çalışmalarında "tarife" ve "ticaret savaşları" aramalarının iki standart sapması, ticaret politikasındaki belirsizliğin göstergesi olarak belirsizlik endeksini tanımlamışlardır. Fakat bu çalışmada ağırlıklandırma farklı bir şekilde yazılmıştır.

[2] Bu şekilde ağırlık vererek endeks oluşturma yaklaşımı döviz piyasası bakısı literatüründe sıklıkla uygulanmaktadır. Daha fazla detay için bkz. Girton ve Roper (1976), Eichengreen, Rose ve Wyplosz (1996), Sachs, Cornell ve Velasco (1996) ve Kaminsky, Lizondo ve Reinhart (1998).

Şekil 23'te görüleceği üzere ticaret politikası belirsizliği, ikinci bölümde anlatıldığı üzere ABD'nin çelik ve alüminyuma ek gümrük vergisi koyduğu ve Çin'den misilleme yapıldığı dönemleri kapsamakta ve bu durum belirsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Google Trends verileri ile oluşturulan bu grafikte "tariff" kelimesi 4 Mart 2018'de 100 değerini almış iken, aynı gün "trade war" kelimesi 33 değerini almıştır. 12 Mayıs 2019'da "trade war" kelimesi 100 değerini aldığında, aynı gün "tariff" kelimesi 68 değerini almıştır. ABD'nin çelik ve alüminyuma ek gümrük vergisini uygulamaya koyduğu haftalarda "tariff" ve "trade war" kelimeleri 71 ve 76 değerlerini almış iken, 2018'in Haziran ve Ağustos dönemleri arasında "tariff" ve "trade war" kelimeleri, ticaret savaşı baskısı ile 40 ile 80 değerleri arasında gidip gelmiştir.

Google Trends verilerinden faydalanılarak oluşturulmuş Şekil 23 grafiği ile Türkiye Borsası'nın BIST 100 endeksindeki hareketlenmeler, Şekil 24'teki grafikte gösterilmektedir. İkinci bölümde BIST 100 değerindeki hareketlenmeler üzerinde değerlendirmeler yapılmış iken, bu bölümde ticaret politikası belirsizliği göstergesi ile karşılaştırılacaktır. 4 Mart 2018'de "tariff" kelimesinin 100 değerini ve "trade war" kelimesinin 33 değerini aldığı gün BIST 100 endeksi 1168 puan ile günü kapatmıştır. 12 Mayıs 2019'da "tariff" kelimesinin 68, "trade war" kelimesinin 100 değerini aldığı gün BIST 100 endeksi günü 885 puanla kapatmıştır. ABD Başkanı Trump'ın Mart 2018 itibariyle çelik ve alüminyuma ek gümrük tarifesi koyduğu tarihi ticaret savaşlarının başladığı tarih olarak baz alır isek, "trade war" kelimesinin 100 değerine ulaştığı tek gün olan 12 Mayıs 2019'da BIST 100 endeksi, ticaret savaşları başladığı günden bu yana günü en düşük puan ile kapatmış oldu.

Şekil 24: BIST 100 Endeksi (2016-2020)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (Tarafımızca grafik hâline getirilmiştir).

Bu bölümde veri seti tanıtılmıştır. Veriler zaman serileri olduğundan dolayı analiz yapmadan önce zaman serilerinin durağan olup olmadıkları önemlidir. Eğer seriler birim kök içeriyorsa yani durağan değilse başka analizler tercih edilmesi gerekirken seriler düzeyde durağan ise başka bir analiz yapılması gerekmektedir. Bir sonraki bölümde çalışmada uygulanacak analizler kısaca tanıtılacaktır.

3.4. BİRİM KÖK TESTLERİ

Bir zaman serisi durağan ise ortalaması, varyansı ve otokovaryansı hangi noktada ölçülürse ölçülsün aynı kalır, zamanla değişmezler (Gujarati ve Porter, 2009: 741). Klasik regresyon modellerinin varsayımları arasında seriler, durağan olmakla birlikte hataların sıfır ortalamaya ve sonlu varyansa sahip olmasını gerektirmektedir. Durağan olmayan değişkenlerin varlığı sahte regresyon kavramı ile açıklanmaktadır. Sahte bir regresyon, yüksek bir t istatistiğine sahip olmakla birlikte sonuçların ekonomik bir anlamı yoktur. Regresyon çıktısı iyi görünmektedir, fakat en küçük kareler yöntemi tutarsızdır ve geleneksel istatistiksel çıkarım testleri geçerli olmamaktadır (Enders, 2015: 195). Bu sebeple serilerin durağan olup olmadıkları bu çalışmada, en çok tercih edilen iki test olan Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ve Phillips-Perron (PP) birim kök testi kullanılarak test edilecektir.

3.4.1. Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Serilerin birim kök içerip içermediği, birim kök testi ile açıklanmaktadır. Serilerdeki durağanlık sınaması ADF testi ile sabitsiz, sabitli ve trendli süreç izlemektedir. Bununla birlikte seri, trendli bir süreçte durağan hale gelmiş ise diğer süreçler izlenmeksizin bu değer esas alınmaktadır. Eğer seri durağan hale gelmemeiş ise sabit terimli, bu testte de durağanlık sağlanamamış ise sabit terimsiz sınama yapılmaktadır ve süreç sonunda seriyi durağan hale getirmiş olan değer baz alınmaktadır (Aktaş, 2009: 38).

Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi, serilerin durağanlığının tespitinde en çok kullanılan testlerden bir tanesidir. Bu testin denklemleri aşağıdaki gibidir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{\rho} \delta_i \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{\rho} \delta_i \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{\rho} \delta_i \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Birim kök testi için ise şu hipotezler kullanılmaktadır.

$H_0: \delta = 0$ (Birim kök vardır ve seri durağan değildir)

$H_1: \delta < 0$ (Birim kök içermemektedir ve seri durağandır)

Yukarıdaki denklemler ile birim kök testinin uygulanacağı model belirlenebilmektedir. Birim kök testinin uygulanacağı bu regresyon modellerinde sabitsiz ve trendsiz ise (2) numaralı denklem, sabitli ve trendsiz ise (3) numaralı denklem ve sabitli ve trendli ise (4) numaralı denklem kullanılmaktadır. Denklemlerdeki (Δ) birinci fark işlemcisini, (Y_t) t dönemde kullanılan zaman serisini, (μ) sabit terimi, (β_t) zaman trendini, (ε_t) hata terimini ve (ρ) ise gecikme uzunluğunu göstermektedir (Kılıç, 2015: 413).

3.4.2. Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi

Phillips-Perron (PP) birim kök testi, ADF testi ile benzerliktaşımakla birlikte otokorelasyonun bilinmeyen şekillerinin varlığını analize ekleyerek, hata terimlerindeki şartlı heteroskedastisite serisel ilişkiyi bünyesinde parametrik özellik taşımayan bir düzeltme kullanmaktadır. Eğer t istatistik değeri yapılan analiz sonucunda kritik değerden daha yüksek bir seviyede çıkmış ise bu durumda hem Augmented Dickey Fuller (ADF) hem de Phillips-Perron (PP) testleri yorumlanırken (H_0) yani boş hipotezin reddedildiği kabul edilmektedir (Uyğun ve Durmuş, 2020: 37).

Sabit ve trendin dikkate alındığı model Phillips-Perron (PP) birim kök testi, (5) numaralı denklemde gösterilmektedir.

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Buradaki (β_0)sabit terimi, (Y_{t-1}) bağımlı değişkenin gecikmeli değerini ve (ε_t) ise hata terimini göstermektedir. Birim kök sınaması için kullanılan katsayı (δ), bire eşit ise birim kök içerdiğini ve sıfıra eşit olması ise serinin durağan olduğunu yani birim kök içermediğini göstermektedir. Augmented Dickey Fuller (ADF)ve Phillips-Perron (PP) testlerinde kullanılacak olan modeller için kritik değerler farklıdır. Phillips-Perron (PP) testinde kullanılacak olan formül (6) numaralı denklemde gösterilmektedir.

$$z_a = T\left(\hat{\Phi}_1 - 1\right) - CF \quad (6)$$

Phillips ve Perron, Dickey-Fuller testine düzeltme faktörü eklemişlerdir. Buradaki (CF) düzeltme faktörünüdür. Düzeltme faktörü sayesinde hata terimlerinin normal dağılıma sahip olmamasından kaynaklanan sapmanın etkisi ortadan kaldırılmış olur. Phillips–Perron (PP) testinin zayıf tarafı, örnek çapına göre hata terimlerinde çarpıklık görülmesidir (Kılıç, 2015: 413-414).

3.5. GECİKMESİ DAĞITILMIŞ OTOREGRESİF (ARDL) MODEL

ARDL modeli, bağımlı değişken ile dışsal değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını araştırmaktadır (Özçalık, 2004: 365). ARDL modelinin uygulanması üç sebepten dolayı uygun görülmektedir. Birincisi, sınır testi prosedürü kolaydır ve modelin gecikme uzunluğu EKK ile tahmin edildikten sonra eşbütünleşme ilişkisinin varlığı belirlenmektedir. İkincisi, sınır testi prosedürü, birim kök testi modeline dahil edilen değişkenlere ön test yapılmasını gerektirmemektedir. Üçüncüsü, sınır testi küçük ya da sınırlı örnek kümeleri için oldukça etkindir (Altıntaş, 2013: 11). ARDL modeli 3 aşamadan oluşur. Birinci aşama, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için sınır (bound) testinin uygulandığı aşamadır. Sınır testinde kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (UECM) tahmin edilerek (7) numaralı denklemde ifade edilmiştir.

$$\Delta Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^{m} a_1 \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} a_2 \Delta X_{t-i} + a_3 Y_{t-i} + a_4 X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Buradaki (a_0) sabit terimi, (a_3) ve (a_4) uzun dönem katsayılarını göstermektedir. (a_1) ve (a_2)ise kısa dönem dinamikleri ve (m) ise optimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. İkinci aşama, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmayı amaçlamakla birlikte (8) numaralı denklemde ifade edilmektedir. Bu denklemdeki (p) ve (q) bağımlı ve bağımsız değişkenlere uygun gecikme uzunluklarını göstermektedir.

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p} \beta_1 Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \beta_2 \chi_{t-i} + e_t \quad (8)$$

(8) numaralı denklemdeki ARDL (p, q) modelinden elde edilecek olan sonuçlar, (9) numaralı denklemdeki formül kullanılarak hesaplanmaktadır. Uzun dönem katsayılarının işareti ve istatistiksel açıdan anlamlı olması hesaba katılarak uzun dönemli ilişki hakkında yorum yapılabilmektedir.

$$\text{Uzun Dönem Katsayısı} = \frac{\sum_{i=0}^{l} \beta_{2,i}}{1 - \sum_{i=1}^{m} \beta_{1,i}} \quad (9)$$

Üçüncü aşama, kısa dönemli ilişkileri koşullu hata düzeltme modeli kullanarak belirlemeyi amaçlamaktadır. (10) numaralı denklemdeki hata düzeltme modeli; uzun dönemli ARDL modelinden elde edilen hata terimlerinin bir gecikmeli değerini, (8)

numaralı denkleme ekleyerek elde edilir ve (e_{t-1}) hata terimlerinin bir gecikmeli değeri, hata düzeltme terimi olarak ifade edilmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 e_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \beta_2 \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \beta_3 \Delta X_{t-i} + u_t \quad (10)$$

Kısa dönemde oluşabilecek sapmaların, uzun dönemde ne kadarının düzelebileceği hata terimi katsayısı ile gösterilmektedir. 0 ile -1 arasında bir değer alması, uzun dönem denge değerine yakınlaşma olduğu ile açıklanırken, 0'a yaklaşması ise uyumun yavaşladığını ifade etmektedir (Bayır, 2019: 249-250).

3.6. UYGULAMA SONUÇLARI

Bu çalışmada kullanılacak olan ekonometrik modeller, önceki bölümde tanıtılmıştır. Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. [3] Tabloda (NA) ile ifade edilen model yalın model olarak isimlendirilmekte ve ne sabit ne de trend değişkenleri birim kök testine dahil edilmemiştir. (C) ise sabit terimi temsil etmektedir ve birim kök testinde sadece trend değişkeni yoktur. (C&T) ise hem trend hem de sabit içeren birim kök modelini temsil etmektedir. Önceki bölümlerde sırası ile denklem (2), (3) ve (4) olarak tanıtılmıştı.

ADF test sonuçlarına göre yalın modelde (NA), belirsizlik endeksi için olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğu için belirsizlik serisinin birim kök içerdiği boş hipotez reddedilmemektedir. Sabit modelde (C) ve sabit ve trend içeren modelde (C&T) belirsizlik endeksi için olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğu için seri durağandır boş hipotez reddedilmektedir. Bu sonuçlar ile belirsizlik endeksinin düzeyde durağan olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. BIST 100 endeksi için yalın (NA), sabit (C) ve sabit ve trend (C&T) içeren modelde olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğu için BIST 100 serisinin birim kök içerdiği boş hipotez reddedilmemektedir. Bir başka deyişle BIST 100 endeksi düzeyde durağan değildir. Serilerin birinci farklarının yani D(Belirsizlik) ve D(BIST 100) endeksi için yalın (NA), sabit (C) ve sabit ve trend içeren modellerin (C&T) olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğundan seri durağandır ve hipotez reddedilmektedir.

[3]Bu tezde yapılan ekonometrik çalışmalar için Eviews paket programı tercih edilmiştir.

AUGMENTED DICKEY FULLER (ADF)			
Veriler	**Na**	**C**	**C&T**
BELİRSİZLİK	-1.942296 (0.1243)	-2.874617 (0.0001)	-3.430572 (0.0005)
BIST 100	-1.942289 (0.9765)	-2.874617 (0.9246)	-3.430572 (0.9583)
D(BELİRSİZLİK)	-1.942296 (0.0000)	-2.874679 (0.0000)	-3.430669 (0.0000)
D(BIST 100)	-1.942296 (0.0000)	-2.874679 (0.0000)	-3.430669 (0.0000)

Tablo 6: ADF Birim Kök Testi Sonuçları (%5 seviyesi esas alınmıştır)

Not: Uygun gecikme sayısı Schwarz bilgi kriteri (SIC) tarafından belirlenmiştir. Parantez içindeki ifadeler olasılık değerlerini ifade etmektedir.

ADF testini doğrulamak için yapılan ikinci birim kök testi ise Phillips–Perron (PP) birim kök testidir ve sonuçları ise Tablo 7'de yer almaktadır. PP test sonuçlarına göre yalın modelde (NA), belirsizlik endeksi için olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğu için belirsizlik serisinin birim kök içerdiği boş hipotez reddedilmemektedir. Sabit modelde (C) ve sabit ve trend içeren modelde (C&T) belirsizlik endeksi için olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğu için seri durağandır ve boş hipotez reddedilmektedir. Bu sonuçlarda ADF testini doğrulamış ve belirsizlik endeksinin düzeyde durağan olduğuna dair kuvvetli istatistiki delillere ulaşılmıştır. BIST 100 endeksinin düzeyde birim kök içerdiğini ifade etmek birim kök testi sonuçlarına göre yanlış bir ifade olmayacaktır. Serilerin birinci farklarının yani D(Belirsizlik) ve D(BIST 100) endeksi için yalın (NA), sabit (C) ve sabit ve trend içeren modellerin (C&T) olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğundan seri durağandır ve hipotez reddedilmektedir.

Yapılan testlerde serilerin farklı düzeylerde durağan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre belirsizlik endeksi düzeyde durağandır. Yani serinin bütünleşme derecesi (integrated order) sıfırdır. Fakat BIST 100 endeksi düzeyde

durağan değildir, birim kök içermektedir. BIST 100 endeksinin birinci farkı durağandır. Yani seri bütünleşme derecesi (integrated order) düzeyi birdir. Dolayısıyla ARDL yaklaşımı uygulanması gerekmektedir.

PHILLIPS-PERRON (PP)			
Veriler	**Na**	**C**	**C&T**
BELİRSİZLİK	-1.942289 (0.2362)	-2.874617 (0.0001)	-3.430572 (0.0010)
BIST 100	-1.942289 (0.9609)	-2.874617 (0.8375)	-3.430572 (0.8752)
D(BELİRSİZLİK)	-1.942296 (0.0000)	-2.874679 (0.0000)	-3.430669 (0.0000)
D(BIST 100)	-1.942296 (0.0000)	-2.874679 (0.0000)	-3.430669 (0.0000)

Tablo 7: PP Birim Kök Testi Sonuçları (%5 seviyesi esas alınmıştır)

Not: Uygun gecikme sayısı Schwarz bilgi kriteri (SIC) tarafından belirlenmiştir. Parantez içindeki ifadeler olasılık değerlerini ifade etmektedir.

ARDL testinde seriler arası kısa dönem tahmin sonuçları Tablo 8'de gösterilmektedir. Olasılık değerinin 0,05'in altında olması seriyi anlamlı, 0,05'in üzerinde olması ise seriyi anlamsız kılmaktadır. BIST 100(-1), BIST 100(-2) ve belirsizlik endeksinin olasılık değerleri sırasıyla (0.0000), (0.1410) ve (0.0390) olarak bulunmuştur. Buna göre belirsizlik endeksinin BIST 100(-1) ilişkisi istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı, BIST 100(-2) ile ilişkisi ise istatistiksel olarak negatif ve anlamsızdır.

Belirsizlik endeksinde yaşanacak bir artış, BIST 100 endeksinde ciddi oranda azalışı beraberinde getirecektir. Bu aslında uluslararası ticaretteki belirsizliğin yatırımcıları olumsuz etkilediğinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ayrıca BIST 100 endeksinde yaşanacak değişme bir sonraki dönemi ciddi bir şekilde etkilemektedir. O halde, bir hafta önceki endekste düşüş yaşanmış ise bu hafta endeks üzerinde olumsuz bir etki yaratacağına dair sonuçlar elde edilmiştir.

R^2 ve düzeltilmiş R^2 değerleri, 1'e yaklaştıkça bağımsız değişkenler bağımlı değişkenleri tam açıklarken, 0'a yaklaşması durumunda ise bağımsız değişkenler bağımlı değişkenleri tam olarak açıklayamamaktadırlar. Tablo 8'de ifade edilen R^2ve düzeltilmiş R^2 değerleri sırasıyla (0.941) ve (0.940) olarak bulunmuştur. Buna göre bulunan değerlerin 1'e yakın olması, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri tam olarak açıklamakta olduğunu ifade etmektedir. Olasılık (F-istatistik) değeri ise bütün olarak modelin anlamlı mı yoksa anlamsız mı olduğunu göstermektedir. Buna göre Tablo 8'deki Olasılık (F-istatistik) değeri 0.05'inden küçük olmasından dolayı model bir bütün olarak anlamlıdır. Durbin-Watson değeri (1.990) olarak bulunmuştur. 2'nin altında olmasından dolayı otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmıştır.

Değişken	**Katsayı**	**Standart Hata**	**t - İstatistik**	**Olasılık**
BIST100(-1)	1.073610	0.073019	14.70308	0.0000
BIST100(-2)	-0.105530	0.071422	-1.477553	0.1410
BELIRSIZLIK_END	-153.3479	73.81266	-2.077529	0.0390
C	39.05008	21.08944	1.851641	0.0655
@TREND	0.057420	0.035401	1.622009	0.1063
R – Kare	0.941947	**Akaike Bilgi Kriteri**		9.760454
Düzeltilmiş R – Kare	0.940851	**Schwarz Kriteri**		9.838331
F – istatistik	859.9527	**Hannan – Quinn Kriteri**		9.791913
Olasılık (F - istatistik)	0.000000	**Durbin – Watson Kriteri**		1.990702

Tablo 8: ARDL Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

Tablo 9'da ARDL modeli sınır testi sonuçları gösterilmektedir. Bu teste göre F-istatistik değeri 1.832 olarak ölçülmüştür. F-istatistik değeri %1 anlamlılık seviyesinde alt sınırın altında olduğu, %1 anlamlılık seviyesinde sıfır hipotezinin reddedilmediği ve değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. F-istatistik değerinin %2,5 anlamlılık seviyesinde alt sınırın altında olduğu, %2,5 anlamlılık seviyesinde sıfır hipotezinin reddedilmediği ve değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. F-istatistik değerinin %5 anlamlılık seviyesinde alt sınırın altında olduğu, %5 anlamlılık seviyesinde sıfır

hipotezinin reddedilmediği ve değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. F-istatistik değerinin %10 anlamlılık seviyesinde de alt sınırın altında olduğu, %10 anlamlılık seviyesinde sıfır hipotezinin reddedilmediği ve değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. Kısaca ARDL modeli sınır testi sonuçlarına göre F-istatistik değerinin %1, %2,5, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Test İstatistik	**Değer**	**k**
F - istatistik	1.832464	1
Kritik Değer Sınırları		
Anlamlılık	**I0 Sınır**	**I1 Sınır**
%10	4.05	4.49
%5	4.68	5.15
%2,5	5.3	5.83
%1	6.1	6.73

Tablo 9: ARDL Modeli Sınır Testi

Bu analiz sonuçlarına göre belirsizlik endeksi düzeyde durağan iken BIST 100 endeksi düzeyde birim kök içermektedir. BIST 100 endeksinin birinin farkı durağandır. Serilerin entegrasyon derecesi farklı olduğu için analizin mutlaka ARDL modeli ile yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kısa dönemde hem BIST 100 endeksinin bir dönem gecikmesi hem de belirsizlik endeksi istatistiksel olarak anlamlıdır. Belirsizlik endeksi 0,1 puan artış gösterdiğinde BIST 100 endeksi yaklaşık 15 puan düşmektedir[4]. Bu sonuç teorik beklentimizle uyuşmaktadır. Çünkü uluslararası ticarette belirsizlik yatırımcıları güvenli olarak gördükleri alanlara yatırım yapmalarını sağlayacağı için, belirsizlik arttıkça BIST'ten yatırımcıların ayrılması hem teorik hem de pratik gözlemlerle uyuşmaktadır. BIST 100 endeksinin birinci gecikmesinin anlamlı olması ise BIST

[4]Belirsizlik endeksi oluşturulurken verilerin standart hatalarının 100 katına bölündüğü göz önüne alındığında belirsizlik endeksinde 0,1 puanlık artış aslında ekonomik birimlerde ciddi bir ticaret belirsizliğinin oluştuğu bir ortam olarak düşünmek gerekmektedir.

100’de bugün yaşanacak bir birimlik artış yarın ki endekse 1,07 puanlık katkı yapmaktadır.

Sınır testinin sonucuna göre belirsizlik endeksi ile BIST 100 arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur. Aslında, Trump döneminin sadece dört yılı kapsadığı ve BIST 100 endeksinin oluşumunda sadece ticaret belirsizliğinin olmadığı ve ülkenin temel makro göstergelerinin (örneğin milli gelir, enflasyon, faiz oranı, yatırım ortamı) ve politik risklerin modele dâhil edilmediği göz önüne alındığında uzun dönemli ilişkinin varlığına dair delil elde edilmemesini gayet normal bir durum olarak karşılamamız gerekir.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş dönemi ABD ile SSCB arasında geçmiştir. ABD-SSCB arasındaki rekabet aynı zamanda o ülkelerin yönetim biçimleri olan kapitalizmin ve sosyalizmin de rekabetine dönüşmüştür. İki tarafın da diğer ülkeler üzerinde hegemonya kurmaya başlaması, o ülkelerin de siyasi rejimlerini etkilemiştir. ABD'nin çevreleme stratejisi ile SSCB'yi kuşatması ve sosyalizmin başarısızlığı, SSCB'nin çökmesine ve dağılmasına sebep olmuştur. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından ABD'nin tek kutuplu dünyası ile birlikte, 21. yüzyılı Amerikan yüzyılı yapma hayali başlamıştır.

ABD'nin tek kutuplu dünyasının 21. yüzyılın başlarında erken sonra ermesi ve çok merkezli dünyanın başlaması ile birlikte Çin'in ekonomik anlamda yükselişi, ABD'nin 21. yüzyılı Amerikan yüzyılı yapma hayalini şimdilik suya düşürmüştür. Çin'in komünist bir rejime sahip olması, kapitalizm ile komünizmin rekabete girmesine yol açmıştır. Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesi ile birlikte ABD-Çin savaşı resmen başlamıştır. Donald Trump, Çin başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesine karşı ticaret savaşı başlatmıştır. Fakat Soğuk Savaş döneminde ABD, kapalı ekonomi olan SSCB'yi piyasa ekonomisinden kaçmakla suçlarken, bu sefer piyasa ekonomisini benimseyen Çin, ABD'yi piyasa ekonomisinden kaçmakla suçlamaktadır. 21. yüzyılı Çin Rüyası yapmayı amaçlayan Çin'in ise bu hedefini ne derece tutturabileceğini zaman gösterecektir.

Geçmiş yüzyıllarda dünyadaki hegemonik gücün benimsediği siyasi sistem, dünyanın diğer ülkeleri tarafından da örnek olarak alınmıştır. ABD hegemonyasının olduğu dönemde de dünyadaki siyasal sistem kapitalizm olmuştur. Çin'in dünyadaki en büyük hegemonik güce ulaştığı vakit, Çin'in siyasal sistemini örnek alacak ülkeler muhakkak olacaktır. Dolayısıyla ABD'nin Çin ile yaptığı ticaret savaşı, uzun vadede ABD'nin hezimetiyle sonuçlanır ise kapitalizmin de hezimete uğramasına yol açacaktır.

Ticaret savaşları ile ülkelerin korumacı politikalara başvurması durgunluklara yol açmaktadır. Korumacı politikalar sayesinde içe kapanan ülkeler dış ticaretlerinde yerli üreticilerini korumaya yönelik politikalar uygulayarak aslında dış rekabetten uzak, tekel ya da oligopolcü konuma gelme olanağı yakalayan yerli firmaların, arzı kısıp yüksek fiyatlarla, daha yüksek kâr marjlarına ulaşma imkânına sahip olma imkânı yakalarlar. Birinci bölümde de üzerinde durulmuş olan korumacı politikalar, rekabetten uzak bir ortamda malların kalitesinin ve fiyatın düşürülmesi konusunun gündeme gelmemesi uzun vadede hem yerli üreticilerin hem de tüketicilerin bu durumdan olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır.

Ticaret savaşının Türkiye'ye sıçraması, Türk Lirası'nda ve Türk Borsa'sında düşüşlere sebep olmuştur. Dünyanın küreselleşme sayesinde birbirine entegre olması ile aslında ABD'nin Türkiye'ye resmen ticaret savaşı başlatmamış olması durumunda bile bu savaştan Türkiye'nin de etkilenebileceği endişesi, yine de yüksek ihtimaldir. ABD'nin Türkiye'ye resmen ticaret savaşı başlatmasındaki sebep ekonomik sebepler olduğu kadar aynı zamanda da politiktir. Pastör Brunson krizi, bunun en büyük örneğidir.

Belirsizlik endeksi ile BIST 100 endeksi arasındaki ilişkiyi modellediğimiz bu çalışmada, ADF birim kök testi ve PP birim kök testi uyguladıktan sonra ARDL modeli ile ekonometrik bir tahmin yaptık. Yaptığımız birim kök testleri ile farklı düzeylerde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ARDL modeli ile kısa dönemde belirsizlik endeksindeki 0,1 puanlık artışın BIST 100 endeksini yaklaşık olarak 15 puan düşürdüğü ve BIST 100'de bugün yaşanacak bir birimlik artışın yarınki endekse 1,07 puanlık katkı yapacağı sonucuna ulaşılmıştır. Maalesef uzun dönemde ise belirsizlik endeksi ile BIST 100 arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönemde ticaret belirsizlik endeksi ile BIST 100 arasında ilişki bulunmamasının nedenleri, BIST 100'deki hisselerin talebini belirleyen makroekonomik değişkenleri ve siyasi gerginlikleri temsil edecek değişkenlerin modele dâhil edilmemesinden kaynaklanmıştır. Fakat bu çalışmanın en önemli katkısı kısa dönemde uluslararası ticarette yaşanacak belirsizliğin Türk hisse senedi piyasasına kesinlikle olumsuz bir etkisi olduğuna dair kanıtlar elde edilmesidir. Bu yüzden ister doğrudan ister dolaylı olarak ABD veya diğer ülkeler arasında

yaşanacak ve uluslararası ticareti çıkmaza sokacak durumların oluşması Türk hisse senedi piyasasındaki talebi azaltacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Acar, Mustafa. (2018). İktisadın Evrensel Yasaları ve Kadim Sorunları. 1. Baskı. Konya: Literatürk Academia.

Aslan, Nurdan. (2020). Uluslararası İktisat I Uluslararası Ticaret Teorileri ve Politikaları. 1. Baskı. İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Athukorala, Prema-chandra. (2017). "China's Evolving Role in Global Production Networks: Implications for Trump's Trade War". L. Song, R. Garnaut, C. Fang ve L. Johnston (ed.). Human Capital Innovation and Technological Change içinde. ANU Press, 363-388.

Bhagwati, Jagdish N., Pravin Krishna ve Arvind Panagariya. (2016). "The World Trade System Today". J.N. Bhagwati, P. Krishna ve A. Panagariya (Ed.). The World Trade System içinde. Cambridge, MA: MIT Press, 1-21.

Canterbery, Ray E. (2001). A Brief History of Economics. Singapore: World Scientific Publishing.

Çalışkan, Zehra Doğan. (2020). "Sanayileşme, Dış Ticaret Politikaları ve Dış Ticarette Rekabet". S. Dilek (ed.). Uluslararası İktisat Hakkında Araştırmalar içinde. 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 295-310.

Dale, Richard. (1980). Anti-dumping Law in a Liberal Trade Order. London: Palgrave Macmillan.

Eğilmez, Mahfi. (2018). Değişim Sürecinde Türkiye. 1. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Enders, Walter. (2015). Applied Econometric Time Series. Danvers: John Wiley & Sons.

Ferguson, Niall. (2008). The Ascent of Money. New York: The Penguin Press.

Greenaway, David. (1983). International Trade Policy. New York: Macmillan Press.

Gujarati, Damodar N. ve Dawn C. Porter. (2009). Basic Econometrics. New York: McGraw-Hill.

Güller, Mehmet Ali. (2019). Amerikan Hegemonyasının Sonu. 1. Baskı. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Haan, Peter de. (2020). Whatever Happened to the Third World?. Cham: Palgrave Macmillan.

Haar, Edwin van de. (2009). Classical Liberalism and International Relations Theory. New York: Palgrave Macmillan.

Hunt, Emery Kay. ve Mark Lautzenheiser. (2019). İktisadi Düşünce Tarihi Eleştirel Bir Perspektif. V.U. Aslan (çev.) 2. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Huntington, Samuel Phillips. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster.

Irwin, Douglas. (1996). Against the Tide. New Jersey: Princeton University Press.

Kirshner, Jonathan. (2014). American Power After the Financial Crisis. New York: Cornell University Press.

Klare, Michael. (2008). Rising Powers, Shrinking Planet. Glasgow: Metropolitan Books.

Kurz, Heinz Dieter. (2016). Economic Thought: A Brief History. New York: Columbia University Press.

Lukauskas, Arvid. (2013). "The Political Economy of Protectionism". Arvid Lukauskas., Robert Arthur Morton Stern. ve Gianni Zanini (ed.). Trade Policy for Development içinde. 1. Baskı. New York: Oxford University Press, 223-253.

Marshall, Tim. (2017). Prisioneros de la Geografía. Barcelona: Ediciones Península.

Medeiros, Evan S. (2009). China's International Behavior. Santa Monica. RAND Corporation.

Mill, Alfred. (2017). Herkes İçin Ekonomi. N. Soysal (çev.) 1.Baskı. İstanbul: Say Yayınları.

Qingguo, Jia. (2009). "Closer and More Balanced: China - US Relations in Transition". Rising China: Power and Reassurance içinde. Ron Huisken (ed.). ANU Press, 21-31.

Roncaglia, Alessandro. (2017). A Brief History Of Economic Thought. New York: Cambridge University Press.

Sachs, Jeffrey David. (2018). A New Foreign Policy. New York: Columbia University Press.

Salvatore, Dominick. (2013). International Economics. New Jersey: John Wiley & Sons.

Shambaugh, David. (2013). China Goes Global: The Partial Power. New York: Oxford University Press.

Stern, Robert Arthur Morton. (2013). "The Multiliteral Trading System". Arvid Lukauskas., Robert Arthur Morton Stern. ve Gianni Zanini (ed.). Trade Policy For Development içinde. 1. Baskı. New York: Oxford University Press, 35-66.

Şahin, Dilek. (2020). "Dış Ticaret Ödemeler Bilançosu".S. Dilek (ed.). Uluslararası İktisat Hakkında Araştırmalar içinde. 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 111-150.

Şimşek, Onur. (2020). "Dış Ticaretinin Serbestleşmesi, Dünya Ticaret Örgütü ve Küreselleşme". S. Dilek (ed.). Uluslararası İktisat Hakkında Araştırmalar içinde. 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 215-249.

Thiel, Peter. ve Blake Masters. (2016). Sıfırdan Bire. E.C. Göksoy (çev.). 1. Baskı. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Thornton, Phil. (2017). Büyük Ekonomistler Düşünceleriyle Yaşam Tarzımızı Değiştiren On Ekonomist. H. Koçak (çev.). 1. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tomanbay, Mehmet. (2014). Uluslararası Ticaret ve Finansmanı. 1. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.

Seyidoğlu, Halil. (2003). Uluslararası İktisat Teori ve Politika ve Uygulama. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Makaleler

Aktaş, Cengiz. (2009). Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt: 2. Sayı: 18.

Altıntaş, Halil. (2013). Türkiye'de Petrol Fiyatları, İhracat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ve Dinamik Nedensellik Analizi. Cilt: 9. Sayı: 19.

Amiti, Mary. ve Jozef Konings. (2007). Trade Liberalization, Intermediate Inputs, and Productivity: Evidence from Indonesia. American Economic Review. Vol: 97. No: 5.

Amiti, Mary., Stephen J. Redding. ve David E. Weinstein. (2019). The Impact of the 2018 Tariffs on Pricesand Welfare. The Journal of Economic Perspectives. Vol: 33. No: 4.

Aytekin, İbrahim. ve Okyay Uçan. (2018). Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme. Cilt: 7. Sayı: 2.

Bagwell, Kyle. ve Robert W. Staiger. (2002). Economic Theory and the Interpretation of GATT/WTO. Sage Publications. Vol: 46. No: 2.

Bayır, Musa. (2019). Rusya'nın Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Cilt: 26. Sayı: 1.

Benguria, Felipe. (2019). The Global Impact of the U.S.-China Trade War: Firm-Level Evidence. Gatton College of Business and Economics.

Carvalho, Monique., André Azevedo. ve Angélica Massuquetti. (2019). Emerging Countries and the Effects of the Trade War between US and China. Economics Department, UNISINOS. Vol: 7. No: 2.

Dilek, Şerif., Deniz İstikbal. ve Merve Yanartaş. (2018). Küresel Ekonomide Yeni Bir Güç Odağı: "BRICS". Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. Sayı: 256.

Eichengreen, Barry., Andrew K. Rose. ve Charles Wyplosz. (1996). Contagious Currency Crises. National Bureau of Economic Research. No: w5681.

Ertürk, Nuran. (2017), Ticaret Savaşları ve Dünya Ekonomisine Etkisi. Fiscaoeconomia Dergisi. Vol: 1 No: 2.

Eryılmaz, Filiz. ve Derya Yılmaz. (2020). Ticaret Politikası Belirsizliğinin Gelişmekte Olan Ülkelerin Riskine Etkisi: Ampirik Bir İnceleme. TESAM Akademi Dergisi. Cilt: 7. Sayı: 1.

Fajgelbaum, Pablo D., Pinelopi K. Goldberg., Patrick J. Kennedy. ve Amit K. Khandelwal. (2019). The Return to Protectionism. The Quarterly Journal of Economics. Vol: 135. No: 1.

Feng, Michael X.Y. (2015). The "Chinese Dream" Deconstructed: Values and Institutions. Journal of Chinese Political Science.

Fox, Heather. (2014). China: An Unlikely Economic Hegemon. Strategic Studies Quarterly. Vol: 8 No: 1.

Girton, Lance. ve Don Roper. (1976). A Monetary Model of Exchange Market Pressure Applied to the Post–War Canadian Experience. The American Economic Review.

Guo, Meixin., Lin Lu., Liugang Sheng. ve Miaojie Yu. (2017). The Day After Tomorrow: Evaluating the Burden of Trump's Trade War. Asian Economic Papers. Vol: 17. No: 1.

Haftel, Yoram Z. (2004). From the Outside Looking In: The Effect of Trading Blocs on Trade Disputes in the GATT / WTO. International Studies Quarterly. Vol: 48 No: 1.

Helle, Horst J. (2017). China and the US: A Balance of Power. Studies in Critical Social Sciences. Vol: 96.

Hsiung, James C. (2009). China's Second Ascent & International Relations (IR) Theory. American Journal of Chinese Studies. Vol: 16.

Huang, Yi., Chen Lin., Sibo Liu. ve Heiwai Tang. (2020). Trade Networks and Firm Value: Evidence from the U.S.-China Trade War.

Hughes, Neil C. (2005). A Trade War with China?. Foreign Affairs. Vol: 84. No: 4.

Kaminsky, Graciela., Saul Lizondo. ve Carmen M. Reinhart. (1998). Leading Indicators of Currency Crises. International Monetary Found. Vol: 45. No: 1.

Kılıç, Cüneyt. (2015). Tüketici Kredileri ve Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt: 29. Sayı: 2.

Koç, Erdem., Mahmut Can Şenel ve Kadir Kaya. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Sanayileşme I - Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları. Mühendis ve Makina. Cilt: 59. Sayı: 690.

Koçakoğlu, Mehmet Ali. ve Arif Özaydın. (2020). Yeni Korumacılık: Ticaret Savaşı mı? Küresel Liderlik Savaşı mı?. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 19. Sayı: 74.

Li, Chunding., Chuantian He. ve Chuangwei Lin. (2018). Economic Impacts of the Possible China-US Trade War. Emerging Markets Finance and Trade. Vol: 54. No: 7.

Li, Minghao., Edward J. Balistreri. ve Wendong Zhang. (2018). The 2018 Trade War: Data and Nascent General Equilibrium Analysis. CARD Working Papers.

Lotta, Raymond. (2009). China's Rise in the World Economy. Economic and Political Weekly. Vol: 44. No: 8.

McDonald, Judith A., Anthony Patrick O'Brien, ve Colleen M. Callahan. (1997). Trade Wars: Canada's Reaction to the Smoot-Hawley Tariff. The Journal of Economic History. Vol: 57. No: 4.

Mcnally, Christopher A. (2012). Sino-Capitalism: China's Reemergence and the International Political Economy. World Politics. Vol: 64 No: 4.

Meza, Raúl Bernal. (2016). China and Latin America Relations: The Win-Win Rhetoric. The Journal of China and International Relations.

Mohanty, Manoranjan. (2013). Xi Jinping and the "Chinese Dream". Economic and Political Weekly. Vol: 48 No: 38.

Morrison, Wayne M. (5 Şubat 2018). China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States. Congressional Research Service.

Morrison, Wayne M. (25 Haziran 2019). China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States. Congressional Research Service.

Obuah, Emmanuel E, Johnson O. Ndubuisi. ve Godwin Tamunomi Dappa. (2017). Trade as an Instrument of Diplomacy: An Assessment of Nigeria's Version of Protectionist Trade. Journal of African Foreign Affairs. Vol: 4 No: 1/2.

Özçalık, Melih. (2004). Türkiye'de Para Talebi Fonksiyonu: Bir ARDL Yaklaşımı. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Sayı: 27.

Paal, Douglas H. (2019). America's Future in a Dynamic Asia. Carnegie Endowment for International Peace.

PWC. (2017). The World In 2050.

Roubini, Nouriel. (2020). The Specter of Deglobalization and the Thucydides Trap. Journal of International Relations and Sustainable Development. No: 15.

Sachs, Jeffrey David., Aaron Tornell. ve Andrés Velasco. (1996). Financial Crises in Emerging Markets: The Lessons from 1995. National Bureau of Economic Research. Brooking Papers of Economic Activity.

Sachs, Jeffrey David. (2019). Will America Create a Cold War With China?. Journal of International Relations and Sustainable Development. No: 13.

Schultz, Jennifer. (1995). The GATT/WTO Committee on Trade and the Environment-Toward Environmental Reform. Cambridge University Press. Vol: 89 No: 2.

Soyyiğit, Semanur. (2010). Türkiye'de İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Uygulamaları ve İmalat Sanayii Üzerinde Etkinliği: Nedensellik Analizi (1990-2008). Cilt: 60. Sayı: 2.

Tuncer, Selahattin. (2012). Korumacılık Teori ve Uygulama. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları. Sayı: 36.

Turner, Oliver. ve Nicola Nymalm. (2019). Morality and Progress: IR Narratives on International Revisionism and the Status Quo. Cambridge Review of International Affairs. Vol: 32. No: 4.

Uyğun, Uğur. ve Muhammed Emin Durmuş. (2020). Türkiye'deki Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi. Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Cilt: 6. Sayı: 2.

Ünay, Sadık. ve Şerif Dilek. (2018).Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları. İstanbul: SETA- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmalar Vakfı Yayınları Sayı: 228.

Wang, Zheng. (2013). The Chinese Dream: Consept and Context. Journal of Chinese Political Science.

World Energy Outlook. (2007). China and India Insights.

World Trade Statistical Review (2018).

World Trade Statistical Review (2020).

Zhang, Baohui. (2004). American Hegemony and China's U.S. Policy. Asian Perspective. Vol: 28 No: 3.

Zhu, Zhiqun. (2005). Power Transition and U.S.-China Relations: Is War Inevitable?. Journal of International and Area Studies. Vol: 12 No: 1.

Zoellick, Robert Bruce. (2013). U.S., China and Thucydides. The National Interest. No: 126.

Züngün, Deniz. ve İlkay Dilber. (2010). İhracata Dayalı Büyüme Modelinin İmalat Sanayi İhracatı Üzerindeki Etkisinin Saptanmasına İlişkin Bir Araştırma. Cilt. 9. Sayı: 34.

2019 Report to Congress of the U.S.-China Economic and Security Review Commission. (Kasım 2019). 14-16.

İnternet Kaynakları

BBC. (2 Mart 2018a). Trump'ın Çelik İthalatına Ek Vergi Kararına Ticaret Ortaklarından Misilleme Tehdidi.https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43251590.

BBC. (10 Ağustos 2018b). Trump'ın Son Yaptırım Açıklaması Sonrası Dolar/TL Kurunda Yeni Rekor. https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45140821.

BBC. (1 Ağustos 2018c). ABD'den Türkiye'ye Yaptırım: Karar Neye Dayanıyor, Bundan Sonra Ne Olacak?.https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45029793.

BBC. (16 Nisan 2018d). Pastör Andrew Brunson Kimdir: Türkiye-ABD İlişkilerinde Kriz Yaratan Davada Hüküm ve Tahliye. https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43782841.

Bloomberg HT. (3 Kasım 2020). Trump Döneminde Türkiye Ekonomisinin Dönüm Noktaları. https://www.bloomberght.com/trump-doneminde-turkiye-abd-iliskileri-2267576.

Bloomenthal, Andrew. (28 Nisan 2020). Mercantilism. Investopedia. https://www.investopedia.com/terms/m/mercantilism.asp.

Chappelow, Jim. (22 Eylül 2020a). Absolute Advantage. Investopedia. https://www.investopedia.com/terms/a/absoluteadvantage.asp.

Chappelow, Jim. (6 Eylül 2020b). Protectionism. Investopedia. https://www.investopedia.com/terms/p/protectionism.asp.

Chen, James. (5 Mayıs 2020). TradeWar. Investopedia. https://www.investopedia.com/terms/t/trade-war.asp.

Dünya Gazetesi. (12 Ekim 2018). Amerikalı Rahip Serbest Bırakıldı.https://www.dunya.com/gundem/amerikali-rahip-serbest-birakildi-haberi-429809.

DW. (23 Mart 2018). Türkiye ABD Çelik Pazarında Oyun Dışına mı İtiliyor?.https://www.dw.com/tr/türkiye-abd-çelik-pazarında-oyun-dışına-mı-itiliyor/a-43098785.

DW. (7 Eylül 2019). Trump: Türkiye'nin Ekonomisini Yok Ederim.https://www.dw.com/tr/trump-türkiyenin-ekonomisini-yok-ederim/a-50729495.

Eğilmez, Mahfi. (26 Kasım 2012). Tarife Dışı Engeller. https://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html.

Eğilmez, Mahfi. (26 Eylül 2018a). Ticaret Savaşları. http://www.mahfiegilmez.com/2018/09/ticaret-savaslar.html#more.

Eğilmez, Mahfi. (17 Ağustos 2018b). Korumacılık, Ticaret Savaşı ve ABD Türkiye Ticaret İlişkileri. http://www.mahfiegilmez.com/2018/08/korumaclk-ticaret-savas-ve-abd-turkiye.html#more.

Eğilmez, Mahfi. (7 Eylül 2019). ABD-Çin Ticaret Savaşı ve Tukidides Tuzağı. http://www.mahfiegilmez.com/2019/09/abd-cin-ticaret-savas-ve-tukidides-tuzag.html#more.

Google Trends (2020). www.trends.google.com/trends/?geo=IE.

Hayes, Adam. (9 Ekim 2020a). Trade. Investopedia. https://www.investopedia.com/terms/t/trade.asp.

Hayes, Adam. (6 Eylül 2020b). Comparative Advantage. Investopedia. https://www.investopedia.com/terms/c/comparativeadvantage.asp.

Haber Türk. (6 Mayıs 2019). Trump'ın Tweeti Piyasaları Karıştırdı: Korku Endeksi Fırladı. https://www.haberturk.com/trump-in-tweeti-piyasalari-karistirdi-2452861-ekonomi.

IMF, World Economic Outlook (2020). https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/USA/CHN.

International Trade Centre (2020). https://www.intracen.org/itc/market-info-tools/trade-statistics/.

Kenton, Will. (9 Mayıs 2019). Tariff. Investopedia. https://www.investopedia.com/terms/t/tariff.asp.

Kopp, Carol M. (22 Ağustos 2020). Heckscher-Ohlin Model. Investopedia. https://www.investopedia.com/terms/h/heckscherohlin-model.asp.

Sharma, Rakesh. (16 Şubat 2020). Adam Smith: The Father of Economics. Investopedia. https://www.investopedia.com/updates/adam-smith-economics.

Sputnik News. (2 Kasım 2018). ABD, Soylu ve Gül'e Yaptırımları Kaldırdı.https://tr.sputniknews.com/abd/201811021035970530-abd-soylu-gul-yaptirim-kalkti/.

Şen, Gökhan. (17 Temmuz 2018). Ticaret Savaşı Türkiye'yi Nasıl Etkileyecek?. Habertürk. https://www.haberturk.com/yazarlar/gokhan-sen/2061388-ticaret-savasi-turkiyeyi-nasil-etkileyecek.

T.C. Resmi Gazete. (15 Ağustos 2018). Amerika Birleşik Devletleri Menşeli Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Uygulanmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar. 30510/21.

Trading Economics (2020). https://tradingeconomics.com.

Trt Haber. (30 Temmuz 2018). Dünya Ekonomisinin Trump ile İmtihanı.https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunya-ekonomisinin-trump-ile-imtihani-377796.html.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2020). https://www.tcmb.gov.tr.

Türkiye İstatistik Kurumu (2020). https://www.tuik.gov.tr.

UNTV. (23 Temmuz 2018). China Has Emerged As America's Favorite Scapegoat: AmericanEconomist.https://www.untvweb.com/news/china-has-emerged-as-americas-favorite-scapegoat-american-economist/.

USA Today. (12 Ekim 2018). U.S. Pastor Released from House Arrestin Turkey to Visit White House on Saturday.https://www.usatoday.com/story/news/world/2018/10/12/american-pastor-andrew-brunson-released-detention-turkey/1612749002/.

White House. (10 Ağustos 2018). Presidential Proclamation Adjusting Imports of Steel Intothe United States. https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-proclamation-adjusting-imports-steel-united-states-5/.

ÖZGEÇMİŞ

Yazar ilk ve ortaöğretimini Bursa Kükürtlü Ticaret ve Sanayi Odası İlköğretim Okulu'nda aldı. Lise eğitimine 2008'de Bursa Tophane Endüstri Meslek Lisesi'nde başladı ve 2012'de mezun oldu. 2013'te Anadolu Üniversitesi İktisat Bölümü Lisans eğitimine başladı. 2017'de yüksek onur derecesi ile mezun oldu. 2018'de Kocaeli Üniversitesi'nde İktisat Politikası Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2021 Şubat ayında da Kocaeli Üniversitesi'nden mezun oldu.